

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01625417 9

Gombocz, Zoltan
Honfoglalaselotti torok
jovevenyszavaink

PH
2582
T8G6

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG

KIADVÁNYAI

7. sz.

7. sz.

HÖNFOGLALÁSELŐTTI
TÖRÖK
JÖVEVÉNYSZAVAINK

IRTA

GOMBOCZ ZOLTÁN

BUDAPEST, 1908.

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG.

Árá 3 korona.

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG

KIADVÁNYAI

7. sz.

7. sz.

HONFOGLALÁSELŐTTI
TÖRÖK
JÖVEVÉNYSZAVAINK

IRTA

GOMBOCZ ZOLTÁN

BUDAPEST. 1908.

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG.

Ára 3 korona

PH
2582
T860

NOV 10 1951

ELŐSZÓ.

A magyarság, az ugor testvérnépektől elszakadva, vándorlásai közben már a honfoglalást megelőző századokban több ízben került török néptörzsek szomszédságába; mai hazájában, a honfoglalást követő századokban török néptörzsedékeket (palóczok, besenyők, kúnokat) olvasztott magába s a mohácsi vész után másfél századig nyögte az oszmán-törökök igráját.

E majd ellenséges, majd békés magyar-török érintkezések emlékét őrzik a magyar nyelv szókészletének török elemei.

E török elemek tudományos feldolgozásának legelső föltétele, hogy a különböző korokban, más-más török népek nyelvéből átkerült jövevényszócsoportokat — hangtani és tárgyi critériumok alapján — egymástól különválasztsuk.

A legfiatalabb és leggazdagabb a hódoltság-korabeli oszmán-török jövevényszavak rétege. Igaz, hogy legnagyobb részük (pl. *dalia*, *haramia*, *dereglye*, *findzsa*, *kefe*, *csizma* stb.) nem egyenesen az oszmanliból, hanem szerb-horvát közvetítéssel került nyelvünkbe.

Nehezebb a kün-besenyő jövevényszavakat különválasztani egyrészt a honfoglaláselőtti, másrészt a hódoltságkorabeli réteg szavaitól. Csak néhány szóról (*árkány*, *boza*, *kobo*) állíthatjuk,

nyelvi és tárgyi bizonyítékok alapján, hogy török jövevényszavainknak e régibb, kün-besenyő rétegébe tartoznak.

A legrégebbi rétegbe tartozik végre az a 222 legnagyobb-részt közmagyar szó, a mely a honfoglaláselőtti bolgár-török hatás emléke.

E dolgozat török jövevényszavainknak csak e legrégebbi s nyelvi és művelődéstörténeti szempontból is legfontosabb csoportjával foglalkozik.

Budapest, 1907 december havában

GOMBÓCZ ZOLTÁN.

Régi török jövevényszavaink tudományos kutatásának alig negyven éves története van.

1873-ban nyitja meg Budenz József jelentése (NyK. 10: 67—135) Vámbéry Armin „magyar-török szóegyeztetéseiről“ a módszeres vizsgálatok sorát. Habár Budenz tanulmánya — bíráló természetéből kifolyólag — nem nyújtja is a török-magyar nyelvviszony kérdésének rendszeres és kimerítő feldolgozását, mégis két olyan elvi fontosságú tételt állapít meg, a melyek igazságát a későbbi kutatások mindjobban igazolták.

Az első tétel, részben Budenz fogalmazásában, így hangzik: ha nem tekintjük a finnugor-török ősrakonság eseteit, a melyek nem tekinthetők egy szorosabb magyar-török rokonság bizonyítékainak, nyilvánvaló, „hogy a valódi történeti viszony, a mely a magyar és a török nyelvek között forog fenn, csak azon magyar-török szóegyeztetésekből tükröződik vissza, melyeket kölcsönvétellel folytán keletkezetteknek lehet tekinteni“ (NyK. 10: 128). A második tétel szerint e jövevényszavakat a magyar nyelv, jellemző hangalakjuk miatt, csak „közvetlen a csuvas nyelvből vehette át, illetőleg a törökségnek azon, akkor már jó idő óta külön vált részétől, melyből a Volga mellékén ránk maradt a csuvas nép és nyelv, s melyet bár ó-csuvasnak nevezhetünk“ (NyK. 10: 133).

A Budenztól megkezdett munkát Munkácsi Bernát folytatta. Kutatásai különösen két irányban vitték előbbre a török nyelvhatás kérdését. Egyrészt több tanulmányban igyekezett fényt deríteni a török-magyar érintkezés történeti problémájára. („Török eredetű-e a magyar nemzet?“ Ethn. 6: 1—17; „A magyar nemzet törökségéhez.“ Ethn. 6: 83—91; „A török miveltség hatása kora.“ Ethn. 6: 135—9; „Az ugor népnevezet eredete.“ Ethn. 6: 349—87; „A magyar őshaza kérdése.“ Ethn. 16: 65—87; KSz. 6: 185—222); másrészt pontosabban átvizsgálva a török nyelvek (különösen a csuvas) szókészletét, számos újabb adalékkal gazdagította régi török jövevényszavainknak Budenztól összeállított lajstromát. Budenz és Munkácsi adatai alapján állította össze Balassa József a Tüzetes Magyar Nyelvtanban (162—7) török jövevényszavaink hangtanát.

A kutatás területe azonban csakhamar kibővült s a szorosabban vett törökségen túl kiterjedt a mongolra s a többi keleti altáji nyelvre is. Megint Budenz József volt az első, a ki —

Fogarasi János és Bálint Gábor kísérletei után — rámutatott arra, hogy több magyar szónak pontosan egyező mása meg van a keleti altáji nyelvesoportban is („A magyar szókinés eredetéhez.“ NyK. 20 : 147). Simonyi Zsigmond (Nyr. 26 : 529; „Mongolisches im ungarischen“. FUF. 1 : 126) és Munkácsi Bernát („Hún nyelvmélekek szókinésünkben.“ Ethn. 12 : 396—404; KSz. 2 : 186—98) újabb adalékokkal járultak a magyar nyelv úgyn. „mongol“ elemeihez. Magam is két czikkben („Török jövevényszavaink kérdéséhez.“ Nyr. 33 : 545; „Az altáji nyelvek hangtörténetéhez.“ NyK. 35 : 241) igyekeztem tisztázni a török-mongol hangviszony néhány fontosabb problémáját, s utaltam arra, hogy a csuvas-mongol hangtani analógiák vizsgálata, régi török jövevényszavaink hangtanának szempontjából is, legfontosabb feladatunk.

A kérdés történetének e bár rövidre fogott áttekintése után is felesleges bővebben megokolnunk egy újabb, a részletekre is kiterjedő összefoglaló munka szükséges voltát; hiszen Budenz „Jelentése“ — az utolsó (és egyetlen) tanulmány, a mely némiképen az egész kérdést felöleli — 1873-ban, 34 esztendővel ezelőtt jelent meg.

Munkám megírásakor kettős czél lebegett szemem előtt. Először összeállítani — az eddigi, tudományos szempontból számbavehető szoszármaztatások megrostálása és az összes forgalomba került adatok pontos kritikai átvizsgálása után — régi török jövevényszavaink lajstromát. Másodszor az így nyert biztos, vagy legalább mai tudásunk szerint biztosnak tartott egybevetések alapján kidolgozni az átvételek hangtanát.

Nyelvünk e legrégibb idegen elemeinek hangtani vizsgálata nemesak a magyar hangtörténet szempontjából fontos, hanem — s ezt eddig nem emelték ki eléggé — a török nyelvtörténet szempontjából is. E helyen legyen elég röviden utalnom arra, hogy az a pár száz szó, a mely a honfoglalást megelőző századokban került a magyarság nyelvébe, a törökség egy ma már kihalt ágának a legrégibb török nyelvmélekkel (az ó-török feliratok a VIII század első feléből; az ujjgur nyelv legrégibb emléke: a *Kutadgu Bilig*, a XI századból valók) egykorú, ha ugyan nem régibb emléke.

Rövidítések és források jegyzéke.

1.

abak. = abakan dialektusok
aderb. = aderbajdsán
alt. = altáji tatár
an = anatri csuvas
angsz. = angolszász
av. = avesztai

bar. = baraba dialektus
bask. = baskír
bulg. = bulgár
buj. = buini csuvas
burj. = burját
cs. = cseh

esag. esagatáj
 eseril. hegyi eserenisz
 eserKel. keleti eserenisz
 esuv. = esuvas
 gör. = görög
 horv. horvát
 jadr. = jadriai esuvas
 kaes. = kaesincez-dialektus
 kalm. kalmuk
 kand. kandakovi dialektus
 kar. karagasz
 kaz. kazáni tatár
 kfn. = középfelnémet
 kirg. kirgiz
 kkirg. kara kirgiz
 kojb. kojbál
 kond. kondomszki dialektus
 kond. (tunguz adat előtt) = kondo-
 giri tunguz
 köztör. köztörök
 krim. krimi tatár
 kumand. kumandu dialektus
 kurn. kurnysi esuvas
 küär. küärik-dialektus
 lat. = latin
 leb. Lebed nyelvjárás
 mat. matyrszki dialektus
 mis. misár tatár
 mkar. malo-karacsini esuvas
 mong. mongol

mordE. erza mordvin | mordM.
 moksa mordvin
 öfn. = öfelnémet
 olg. = olgasini esuvas
 or. = orosz
 oszin. = oszimanli
 osztj. = osztják
 ó-tör. ó-török (a feliratok nyelve)
 szag. = szagai dialektus
 szalh. = szalbini dialektus
 szoij. = szojoti dialektus
 szkr. = szanszkrit
 szlov. = szlovén
 t. tót
 tar. = taranesi dialektus
 tat. tatár
 tel. teleuti tatár
 tob. = tobolszki tatár
 tör. török
 tungManU. = manikovi és urul-
 gini tunguz
 üfn. = üfelnémet
 ujgr. ujjur
 üjgör. = üjgörög
 üjszlov. = üjszlovén
 urj. = urjanchai dialektus
 virj. = virjal esuvas
 vog. = vogul
 wil. = wilui tunguz

II.

- Abuska = Abuska, esagatajtörök szógyűjtemény. Ford. VAMBERY ÁRMIN
 Pest, 1862
 ÁKE. = MUNKÁCSI BERNÁT, Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelv-
 ekben Budapest, 1901.
 ANDERSON, Wandl. = N. ANDERSON, Wandlungen der anlautenden dentalen
 spirans im ostjakischen. St-Petersbourg, 1893.
 ASM. = N. J. ASMARIN, Materialy dlja izsledovanija čuvašskago jazyka.
 Kazan, 1898.
 BAL. = BALINT GÁBOR, Kazáni tatár nyelvtanulmányok. II. Kazáni tatár
 szótár. Budapest, 1876.
 BAL. Párh. = BALINT GÁBOR, Párhuzam a magyar és a mongol nyelv
 terén, 1877.
 BARH. DE MEYN. = BARBIER DE MEYNARD, Dictionnaire turc-français. Paris,
 1880—1.
 BERECSZÁSI = PAULUS BERECSZÁSI, Ueber die aehnlichkeit der hungarischen
 sprache mit den morgenländischen Leipzig, 1796.
 BENZI. = A beszercezi szószerzet. Kiadta FINÁLY HENRIK. Budapest, 1892.
 BI = BIANCHI ET KIEFFER, Dictionnaire turc-français. Paris, 1850.
 BOHTL. = O. BÖHTLINGER, Über die sprache der Jakuten; jakutisch-deutsches
 wörterbuch. St.-Petersburg, 1851.
 BUDAG. = L. BUDAGOV, Sravnitel'nyj slovarj turecko-tatarskich narječij.
 St.-Petersbourg, 1869—71.
 C. = CALEPINUS, Dictionarium undecim linguarum. 1590.
 CASTR. (burját adat után) = A. M. CASTREN, Versuch einer burjätischen
 sprachlehre. Herausg. v. A. SCHIEFNER, St. Petersburg, 1857.
 CASTR. (karagasz és kojbál adat után) = A. M. CASTREN, Versuch einer

- koibalischen u. karagassischen sprachlehre. Herausg. v. A. SCHIEFNER, St. Petersburg, 1857.
- CASTR. (szamojéd adat után) — A. M. CASTRÉN, Wörterverzeichnisse aus den samojedischen sprachen; herausg. v. A. SCHIEFNER. St. Petersburg, 1855.
- CASTR. (tunguz adat után) — A. M. CASTRÉN, Grundzüge einer tungusischen sprachlehre, Herausg. v. A. SCHIEFNER. St. Petersburg, 1856.
- CCum. Codex Cumanicus, edid. comes G. KUUN. Budapestini, 1880.
- CZEK. CZEKANOWSKI'S Tungusisches wörterverzeichnisse, herausg. v. A. SCHIEFNER. (Mélanges Asiatiques. VIII.)
- CzF. CZUCZOR GERGELY ÉS FOGARASI JÁNOS, A magyar nyelv szótára. Budapest, 1862.
- Donk. — Denkschriften der kaiserlichen Akademie der wissenschaften. Wien.
- DONNER. Wb. — O. DONNER, Vergleichendes wörterbuch der finnisch-ugrischen sprachen. I. III. Helsingfors. 1874–88.
- DuC. Du CANGE, Dictionarium mediae et infimae latinitatis.
- Ethn. — Ethnographia. I—.
- FUF. — Finnisch-ugrische forschungen. Red. von. E. N. SETÄLÄ II. K. KROHN. I—.
- GAB. — H. C. VON DER GABELENTZ, Mandschisch-deutsches wörterbuch. Leipzig, 1864.
- Gha. GIGANOV, Slovarj rossijsko-tatarskij. St. Pétersbourg, 1804.
- GOLST. — GOLSTENSKIJ, Mongoljsko-russkij slovarj. St. Pétersbourg. 1893—1901.
- GRIMM Wb. J. und. W. GRIMM, Deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1854.
- GRÖNB. Forstudier. VILH. GRÖNBECH, Forstudier til tyrkisk lydhistorie. Kjöbenhavn. 1902.
- GRUBE — W. GRUBE, Goldisch-deutsches wörterverzeichniss. St. Petersburg, 1900.
- GYARMATHI. Affir. — GYARMATHI SÁMUEL, Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata. Göttinga, 1799.
- GYARMATHI. Voc. — GYARMATHI SÁMUEL, Vocabularium... Bétsben, 1816.
- HUNFALVY, VogF. — HUNFALVY PÁL, Vognl föld és nép. Pest, 1864.
- IV. — A. O. IVANOVSKIJ, Mandjurica. Obrazcy solonskago i dachurskago jazykov St. Pétersbourg, 1894.
- Journ. — Journal de la Société Finno ougrienne. I—.
- JULG. — B. JULG, Die märchen des Siddhi-Kûr. Leipzig, 1866.
- KASSAI — KASSAI, Magyar diák szókönyv. 1833–5.
- KATAN. (kojbal adat után) — CASTRÉN'S koibalisch-deutsches wörterverzeichniss, neu transscribirt von N. KATANOFF. (Mélanges Asiatiques. IX. 2.)
- KATAN. urjanchai adat után) — N. KATANOV, Opyt izsledovanija urjanchaj-skago jazyka. Kazan, 1903.
- KATAR. — V. KATARINSKIJ, Baškirsko-russkij slovarj. Orenburg, 1899.
- KLUGE⁶ — FR. KLUGE, Etymologisches wörterbuch der deutschen sprache. Strassburg, 1899. 6. aull
- KOV. — J. E. KOWALEWSKI, Dictionnaire mongol-russe-français. Kasan. 1844.
- KRESZN. — KRESZNERICS FERENCZ. Magyar szótár, 1831—2.
- KSz. — Keleti Szemle, szerk. KÜNOS I. és MUNKÁCSI BERNÁT.
- KÖN. — Sejz, Snlejman Efendi's ägataj-osmanisches wörterbuch. Bearb. v. J. KÜNOS. Budapest, 1901.
- LEON. — Russko-orocenskij slovarj Sergjeja Leontoviča. Vladivostok, 1896.
- MA. — MOLNAR SZENCIENSIS ALBERTUS, Lexicon latino-graeco-ungaricum item dictionarium ungaro latinum. Heidelbergae, 1621.
- MEYER. MWb. — G. MEYER, Etymologisches wörterbuch der albanesischen sprache. Strassburg, 1891.
- MHalk. — HERMAN OTTÓ, A magyar halászat könyve. I—II. Budapest, 1887.
- MIKLOSICH, EtWb. — FR. MIKLOSICH, Etymologisches wörterbuch der slavischen sprachen. Wien, 1886.
- MNy. — Magyar Nyelv Kiadja a Magy. Nyelvtudományi Társaság. I —
- MTsz. — SZINYEI JOZSEF, Magyar tájszótár. Budapest, 1893.
- MURM. — A MURMELUS-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Kiadta SZÁMOTA ISTVAN Budapest, 1896.

- MI SZ. BUDENZ JÓZSEF, Magyar-ugor összehasonlító szótár. Budapest, 1873—81.
- NYH.³ — SZINNYEI JÓZSEF, Magyar nyelvhasznítás, 3. kiad. Budapest, 1935.
- NYK. = Nyelvtudományi Közlemények. I.—
- NYT. Magyar Nyelvőr, I.—
- NYSZ. SIMONYI ZSIGMOND és SZARVAS GÁBOR, Magyar nyelvtörténeti szótár Budapest, 1890—.
- NYLSZ. — SZILY KÁLMÁN, A magyar nyelvújítás szótára. Budapest, 1902.
- OKISZ. — ZOLNAI SZAMOTA, Magyar oklevél-szótár. Budapest, 1902—6.
- OSZTR. — OSTROUMOV, Tatarsko-russkij slovarj. Kazan, 1892.
- PAAS. S-laute = H. PAASONEN, Die finnisch-ugrischen s-laute. Helsingfors, 1903.
- PALL. P. PALLAS, Zoographia Rossiae asiaticae. I—III. St. Pétersbourg. 1811.
- PPB. PAPAI PÁRIZ F. Dictionarium hungarico-latinum. Edid. P. Bod. 1767.
- PRAY. GEORGIUS PRAY, Supplementum ad annales veteres hunnorum, avartorum et hungarorum. Tyrnaviae, 1764.
- RADL. = W. RADLOFF, Versuch eines wörterbuches der türk-dialekte. I—IV. St. Pétersbourg, 1893—1905.
- RADL. HRSCHT. = W. RADLOFF, Die alttürkischen inschriften der Mongolei. St. Pétersbourg, 1894—.
- RADL. KUD. BIL. = W. RADLOFF, Das Kudatku Bilik. I. lief. St. Petersburg, 1900.
- RADL. PHON. = W. RADLOFF, Phonetik der nördlichen türksprachen. Leipzig, 1883.
- RADL. Sprachm. W. RADLOFF, Das türkische sprachmaterial des codex cumanicus. St. Pétersbourg, 1887. (Mém. de l'Acad. impériale des sciences de St. Pétersbourg. VII. XXXV. 6.)
- RAMST. (csereemisiz adat után) = G. J. RAMSTEDT, Bergtscheremissische sprachstudien. (Mém. de la soc. finno-ougrienne, XVII.) Helsingfors, 1902.
- Schl. = A schligli magyar szójegyzék. Közzétette SZAMOTA ISTVÁN. Budapest, 1894.
- Schm. = J. J. SCHMIDT, Mongolisch-deutsch-russisches wörterbuch, St. Petersburg, 1835.
- SI. — SÁNDOR ISTVÁN, Toldalék a magyar-deák szókönyvhöz. Bécs, 1808.
- SIMONYI. ELV. = SIMONYI ZSIGMOND, Elvonás. (Nyelvészeti Füzetek, 11.) Budapest, 1904.
- SZD. = BARÓTI SZARÓ DÁVID, Kisdied szótár. 2. kiad. Kassán, 1792.
- SZIKSZAI. = SZIKSZAI FABRICZIUS BALÁZS latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. Kiadta MELICH JÁNOS. Budapest, 1906.
- SZIL. (csereemisiz adat után) = SZILASI MÓNICZ, Cseremisiz szótár. (Ugor füzetek 13.) Budapest, 1901.
- THOMSEN. INSCR. = W. THOMSEN, Inscriptions de l'Orkhon . . . Helsingfors, 1896.
- TJSZ. Magyar Tájéztató. Kiadta a M. Tudós Társaság. Buda, 1838.
- TNY. SIMONYI ZS és BALASSA JÓZSEF, Tüzetes magyar nyelvtan. Budapest, 1895.
- UAI. BUDENZ JÓZSEF, Az ugor nyelvek összehasonlító alakzata. Budapest, 1884—1894.
- VAMB. KUD. BIL. HERMANN VÁMBÉRY, Ujgurische sprachmonumente und das Kudatku Bilik. Innsbruck, 1870.
- VAMB. Stud. = HERMANN VÁMBÉRY, Cagataische sprachstudien. Leipzig, 1867.
- VÁMBÉRY, Magy. Ered. = VÁMBÉRY ÁRMÁN, A magyarok eredete. Budapest, 1882.
- VERB. = V. VERBICKIJ, Slovarj altajskago i aladagskago narječij türkskago jazyka. Kazan, 1884.
- VOSZKR. = VOSKRESENSKIJ, Russko-tatarskij slovarj. Kazan, 1894.
- VUK.³ = VUK STEPH. KARADSCITSCH, Lexicon serbico-germanico-latinum. Editio tertia Belgradi, 1898.
- VULLERS = A. VULLERS, Lexicon persico-latinum etymologicum Bonnæ, 1855—64.

WICHMANN, Lehnw. = Y. WICHMANN, Die tschuwassischen lehnwörter in den permischen sprachen. Helsingfors, 1903. (Mém. de la soc. finno-ougrienne, XXI.)

ZACH. = J. ZACHAROV, Polnyj manjžursko-russkij slovarj. St. Pétersbourg, 1875.

ZENK. = TH. ZENKER, Dictionnaire turc-arabe-persan. Leipzig, 1866—76.

ZOL. = ZOLOTNICKIJ, Kornevoj čuvašsko-russkij slovarj. Kazan, 1875.

I.

E szójegyzék voltaképen két részből áll. Felsorolja azokat a szavakat, a melyeknek török eredete kétségtelen vagy ismereteink mai állása mellett legalább valószínű. Munka közben azonban gyakran tapasztaltam, hogy az újabb egybevetések közül nem egy nem állja meg a kritika tűzpróbáját. Az ilyen czífeleket, szögletes zárójelbe foglalva, szintén felvettem a szójegyzékbe, annál is inkább, mert sok esetben pozitív eredményeket is tartalmaznak.

Az egyes czikkek beosztása a következő. Az első rész a magyar szó jelentését s alakváltozatait adja, a második rész az átadó török és mongol stb. nyelvi megfeleléseket. E két részt jel választja el, a mely előtt a kérdőjel a két rész összehasonlításának kétes voltát jelzi. A török adatok elrendezése gyakorlati szempontok szerint történt, mégis úgy, hogy a sorozat élére a török nyelvművelek (ó-török, ujjur, kün) adatai kerültek. Magától értetődő tehát, hogy ez az elrendezés nem annyit jelent, hogy a magyar szó éppen a sorozat élére állított alak átvétele volna. A harmadik (kisebb betűkkel) szedett rész a megjegyzéseket, magyarázatokat adja, míg végre a czikkek negyedik részében, Vö. után, az illető szó irodalma következik.

1. ács [acc. *ácsot*; alakv. *ács* Schlägli, Beszt. NySz., OklSz. *ács* MTsz.] 1. zimmermann 2. handwerker.

< tör. **ayačči* vö. tar. *jayašči* holzarbeiter, zimmermann
RADL. 3 : 40, a melynek alapszava: tar. *jayač* baum, holz ==
tel. alt. leb. kkirg. kaz. oszm. aderb. *ayač* | koj b.
ayas | sor, kirg. *ayaš* RADL. 1 : 152—3, 149; | tölős *ayas* |
ujg. *jıyač* RADL. 1 : 184, 3 : 469. | kar. *ıaiš* CASTR. 104.
csuvas *jıvəš*, *jıvəš* ASM. 15., NyK. 21 : 24.

A régiségben gyakori *ács* alak l-je olyanféle anorganikus járulékhangzó, mint a *boldog*, *bölcs* szavaké. Hogy a török *-či* nomen possessoris képzőnek a magyarban *-cs* felel meg, arra nézve vö. a *szűcs* és a *szatács* szavakat.

Vö. VÁMBÉRY, Magy. Ered. 300.; MUNKÁCSI, KSz. 2 : 190, NyK. 32 : 271 [FABIAN, NyK. 2 : 2].

2. acsari fanyar, sauer, herb MTsz.

? < csag. aderb. *ačar* in essig eingemachte fruchte und gemüse RADL. 1 : 503. KÜN. 4. MUNKÁCSI (NyK. 32 : 272) e szónak „sauer, säure“ jelentését is említi; forrásaim nem ismerik. Alapszava: oszm. krim. aderb. *ači*, *aži* RADL.

1: 503, 518 | u j g. *ačij* THOMS. KSz. 2: 248 [RADL. 1: 519. hibásan *ažik*] | alt. tel. *ačū* VERB. 33. | k kirg. *ačū* RADL. 1: 511. | kaz. *äce* BÁL. 15. | bask. *äse* KATAR. 22 | csuvas *äžə* ASM. 32, 99, | jakut *asj* BÖRTL. 12 „bitter, sauer, herb.“

Kétségesse teszi az egybevetést az a körülmény, hogy a magy. *acsari* szót csak a Tsz. egyetlen adata támogatja. MUNKÁCSI idevonja az ugyancsak egy adattal igazolt *icsar* („lőre, csiger“, MTsz.) szót is. (a ∼ i megfeleléssel.)

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32: 272, WICHMANN, Lehnw. 66.

3. *agár* [acc. *agarat*; valószínűleg ugyanez a szó *ágár* mager MTsz.] windhund, windspiel. Helynevekben: *Agárd*, *Agáros* OKISz.

< bar. *igär* RADL. 1: 1425. | tel. *äyär* RADL. 1: 711. | kumand. kond. *eger* vadászkutya, kutya, VERB. 36. | kirg. *igär* VÁMB. i. h. | csuv. An. (a Buguruslan kerületben) *agar* „hund von kräftigem körperban, die schnauze stumpf, nicht spitzig, wie die des russischen windhundes“ FUF. 2: 114.

A magy. *agár* vocalismusát csak egy föltehető mélyhangú tör. **agar* magyarázná meg teljesen (a csuv. *agar* mélyhangúsága másodlagos fejlemény). Hasonló hangalakú és jelentésű szavak vannak a szlávtságban s néhány kaukázusi nyelvben is (vö. MNY. 2: 302), a melyek azonban nincsenek a magy. *agár*-ral közvetlen kapcsolatban.

Vö. VÁMBÉRY, Magy. Ered. 289., MUNKÁCSI, Ethn. 5: 73, GOMBÓCZ, NyK. 28: 151, ÁKE. 119, PAASONEN, FUF. 2: 113—4, KARJALAINEN, Mém. 23: 24.

[4. *akol* l. az *ól* cikket.]

5. *ál* falsch.

? < u j g. o s z m. csag. *al* schlaueit, list, betrug RADL. 1: 349 | kaz. *al* család BÁL. 11. | kún *al* ars CCum. 180. vö. köztör. *alda*-betrüen RADL. 1: 412.

Megnehezíti a magy. *ál* ∼ tör. *al* egybevetését az a körülmény, hogy ez főnév, amaz melléknév.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8: 126, BUDENZ, NyK. 10: 76. vö. még SETÁLA, FUF. 2: 254.

6. *alma* [acc. *almát*] apfel. Helynevekben: *Almás*, *Almádi*, *Almágy* OKISz., KRESZN.

< o s z m. *ülma*, *alma* | a többi török nyelvben *alma* apfel RADL. 1: 436, 832. | csuv. *ulma*, *olma* ASM. 29, 45; An. *ulma*, Virj. *omla* NyK. 21: 26, id. || mong. *alima* id. GOLST. 1: 33.

TOMASCHKE (Zeitschrift f. österr. gymn. 26: 520.) és MUNKÁCSI (ÁKE. 72, KSz. 6: 376) a tör. *alma*-t *iráni* jövevényt szónak magyarázták (vö. szk. *amlä* „sauer“).

Vö. PRAY 104; BERECSÁSZI 114, 125; GYARMATHI. Affin. 206, 228, Voc.; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8: 126, BUDENZ, NyK. 10: 76.

[7. *apol* küssen < u j g. kún, o s z m. csag. *öp*-, kaz. *üb*-küssen RADL. 1: 1308, BÁL. 38. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8: 127, de BUDENZ Nyk. 10: 77 kérdőjellel; MUNKÁCSI, NyK. 32: 274, 277.

A régi nyelvben az *apol* mellett éppen olyan gyakori az *ápol* is (ugyancsak „küissen“ jelentéssel), s nyilván igaza van a CzF.-nak és a NySz.-nak, mikor az *apol* „küissen“ s az *ápol* „pflegen, warten (jmden)“ igéket egynek veszik (vö. *ad* ∼ *ád*); a mai irodalmi nyelv megkülönböztető használata későbbi jelentésmegosztás eredménye (de a népnyelvben még ma is: *apol* = *ápol* Torda; *apolygat* = *ápolgat* Csongrád, MTsz.). Ennek az *ap[ol]* ∼ *áp[ol]*nak pedig még a köztör. *öp-* esetleg feltehető mélyhangú **op-* változata sem felelhetne meg.]

8. apró [acc. *aprót*; alakv. *opro* OklSz.] klein, gering; *apród* [alakv. *Oproud, Oprod* OklSz. NySz.] klein, kind, aufwärter, waffenträger, lehrknebe vö. UAl. 252.

? < csag. *oprak* klein, winzig (< *opra-* zerreißen, zerstückeln, alt werden, abgenutzt sein) VÁMB. Stud. 216. | turk. *esztān oprak* zerschlagen, zerstückelt (< *opra-*) RADL. 1 : 1156. | újg. *obra* zerspalten, zerplatzen RADL. 1 : 1163 | karaim *upran-* zerfallen, vermodern RADL. 1 : 1781.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8 : 127, BUDENZ, NyK. 10 : 77, MUNKÁCSI, KSz. 2 : 195, NyK. 32 : 274, 277. [Másképp DONNER, Wb. 2 : 81, BUDENZ, MUSz. 747, MUNKÁCSI, NyK. 25 : 271. (< v o g. *tapar* apró, | o s z t j. *tapar* kehricht)].

9. arat ernten.

? < oszm. *ora-* RADL. 1 : 1048 | újg. csag. alt. tel. leb. kirk. kar. *or-* RADL. 1 : 1047, VERB. 221 | kaz. *ur-* BAL. 35 | bask. *ur-* KATAR. 223 | csuv. *vör-* ASM. 30, 353 „ernten schneiden“.

Kétséges egybevetés, mert fel kellene tennünk, hogy az átadó török nyelvben a tőszótagban *a-* volt, a mire pedig a meglévő alakok alapján nincs jogunk [? vö. csag. *arík* ernte (oszmánli értelmezése *orak, turpan*) KÜN. 13]. Megjegyzendő, hogy a votjákban is van *aránj, aránj, aral-* „ernten“, ugyancsak tőszótagbeli *a-*-val; WICHMANN (Lehnwörter p. 41) török jövevényszónak magyarázza („jedemfalls ist das wotjakische wort meines erachtens als eine alttschurassische entlehnung anzusehen“). MUNKÁCSI szerint a magyar ige *at* végzete arra mutat, hogy olyan török nyelvből került, a melynek a mai csuvaséhoz hasonló (-*at*, -*ad*) praesensképzője volt.

Vö. HUNFALVY, VogF. 295, VÁMBÉRY, NyK. 8 : 127, BUDENZ, NyK. 10 : 77, ANDERSON, Wandl. 152, 147 – 8, MUNKÁCSI, NyK. 32 : 273 – 4, 277 [Másképp MUSz. 751, a *tarol*-hoz].

10. árok [acc. *árkot*; alakv. *áruk, árk* OklSz. NySz.] graben. Helynevekben: *Árkos-, Árki-* (?) OklSz.

< oszm. *ark, arg* fossé, conduit, canal, sillon, raie ZENK. 28, 29 | csag. *arík, arj* linie, spalte KÜN. 13 | kirk. k. kirk. kaz. krim. újg. *arík* RADL. 1 : 269. „bewässerungsgräben, wasserinne“ | tar. *erik* RADL. 1 : 279.

Szláv eredetűnek magyarázták LESCHKA, DANKOVSKY, MIKLOSICH EtWb. stb. (vö. es. t. *járek* | szlov. *járek* | szerb, horv. *jârak*), de, vö. ÁSHÓTH, Izvjestija, 7 : 4 : 288.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8 : 127, BUDENZ, NyK. 10 : 77, MUNKÁCSI, NyK. 17 : 92, Ethn. 4 : 289.

11. árpa [acc. *árpát*; alakv. *arpa*, *orpa* MTsz.] gerste. Személynév: *Árpád* vö. KUUN, Relations, 211. Helynév: *Árpád*, *Árpás*.

< o s z m. c s a g. k i r g. k a z. u j g. *arpa* RADL. 1 : 333 | tel. alt. leb. k o j b. *arba* RADL. 1 : 335. „die gerste“ | c s u v. *urba*, *orba* id. ASM. 17, ZOL. 20. || m o n g. k a l m. *arbai* id. GOLSZT. 65. JtLG. 140; m o g h o l *arfā*, *arfi* Journ. 23 : 4 : 23. | m a n d z s u *arfa* eine art getreide GAB. (A m o n g. *b* ~ m a n d z s u *f* megfelelésre vö. m o n g. *dabxa* nom d'un poisson Kov. ~ m a n d z s u *dafaxa* eine art fisch, stint GAB.; m o n g. *jabajan* á pieds Kov. ~ m a n d z s u *jafaxan*, *jafagan*; Journ. Peking Or. Soc. 4 : 43.).

Vö. FISCHER J. EBERHARD. Quaestiones Petropolitanae ed. SCHLÖZER, p. 37.; PRAY 104; BERECSÁSZI 114, 125, 135—6; GYARMATHI, Affin. 200—1, 225; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8 : 127, BUDENZ, NyK. 10 : 77.

12. ártány [alakv. *ártán* OklSz. NySz.] verschnittener eber. Helynévben: *Artánd*, vö. KNAUZ, Mon. eccl. Strig. 1 : 25.

< **artān* : s o r. *arlān* „castrit“ (*arlān* at „wallach“) < *arla-* „castriren“ RADL. 1 : 304.

A fölvelt *rt* ~ *rl* megfelelésre vö. alt. tel. leb. *ärtä-*, „sat-
telu“ ~ *tuba ärlä-* id.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 275.

[13. aszó tal, niedering; fluss, bach NySz., MTsz. < k i r g. *asu* | tel. *ažu* | s o r. *ažik* „bergpass, bergübergang, die thal-
höhlung ohne fluss“, vö. GOMBÓCZ ZOLTÁN, Nyr. 29 : 53.

Helytelen egybevetés. Az idézett török alakok igei alapszáva *as-* „steigen, über etwas steigen“ (köztör. *s* ~ *š* = k i r g. *š* ~ *s*, tel. s o r. *š* ~ *ž*), a m. aszó *sz-e* tehát magyarázatlan maradna. Vö. MNy. 2 : 310.]

[14. „atka: *atkás* fenek, hol a viz fenekén sok az aka-
dékos gyökér, Komárom, HERMAN O. MHAk. 2 : 771 vö. c s u v. *roda* „fa, tűzifa“, c s a g. *odlik* fatörzs, o s z m. *otun*, *odun* „fa,
tűzifa, hasáb...“ MUNKÁCSI, Ethn. 4 : 293.

Nem egyéb pusztá ötletnél. Az *atka* szó igazi jelentése kivi-
láglik B. SZABÓ D. meghatározásából: „*atka**: követses homok, porond“. Megesillagozott adat, tehát népi szó. A Kisded Szótárból idézik SL., KR., CZF.]

15. bájj zauberei, hexerei; *bájos* [alakv. *báros* a *bűvös-báros*
kapcsolatban; *bájosz* NySz. MTsz.] zauberisch, zauberer; *bároság*
bűbájosság MTsz.; *bájol* zaubern NySz. MTsz. Mai „charme,
charmer“ értelme a nyelvújítás óta, vö. NYÚSz. 19.

< o s z m. *bag* band, binde, schuur, fessel; *bag etmek* v.
bögü-bag etmek durch zauber binden, bezaubern, behexen ZENK.
167; *bayî* charme, enchantement, fascination BARB. DE MEYN.
1 : 272; vö. *baj-*, *bag-* binden, bezaubern, betrugén ZENK. 174. |
u j g. *bay* lien KSz. 2 : 249. | c s a g. *baj* gebunden, knoten
KÚN. 18.; *baj* band, zauber VÁMB. Stud. 243. | k ú n *bav* vin-

culum CCum. 204.; *baula-*, *bagla-* CCum. 196, 169. | *ka z. bāj*, *baŕ* kötelék Bál. 151, 155 | *ba s k. bau* kötelék; *bauda-*, *bäidä-* megkötni KATAR. 24, 28. | *ko j b. pag* striek, riemen KATAN. 151. | *ala da g. pag* id. VERB. 237. | *tel. kumand. pūla-* megkötni VERB. 269. | *ja k. bāi-* id. BÖHTL. 126.

Vö. BOLLER, Sitzungsber. der Wiener Akad. 17 : 318; 19 : 262; HUNFALVY, VogF. 297, VÁMBÉRY, NyK. 8 : 129, Magy. Ered. 387, BUDENZ, NyK. 10 : 77, MUNKÁCSI, NyK. 32 : 369. — Szlávnak magyarázta MIKLOSICH EtWb. 5 és Nyr 11 : 72, de vö. NyK. 32 : 370-1.

[16. *bajusz* schnurbart = *osz m. bijik. bijik* schnurbart ZENK. 228, 237. | *ader b. bik* BUDAG. 1 : 302 | *ka z. mājāk* id. Journ. 21 : 1 : 27 | *cs u v. mājōz* NyK. 21 : 11 | *tel. mājōk* VERB. 206 | *so r mājōk, mājnak* VERB. 206. | *ja k. bitik* bart, BÖHTL. 136. Vö. BEREGSZÁSI, 116; GYAKMATHI, Voc. 5; VÁMBÉRY, NyK. 8 : 129, BUDENZ, NyK. 10 : 77, 17 : 445; MUNKÁCSI, NyK. 20 : 469.

Az idézett török alakok nemcsak a *bajusz* szövégi *sz*-ét nem magyarázzák meg, hanem még a hangzóközi *j*-jét sem. A *ja k. -t.*, *o s z m. -j-* őstörök *-d-*re mutat, a minek a magyarban is *-d-* felelne meg.

MUNKÁCSI újabban (NyK. 23 : 120, ÁKE. 149) a m. *bajuszt* — nem sokkal több szerencsével — kaukázusi jövevényszónak magyarázta.]

[17. *baka* „marha lábszárbőre, a melyből bocskort készítenek“ (Heves m. Nóvtelen, 1840) = *cs a g. bakaj* schienbein des schafes; *bokaj. bakaj* wade, VÁMB. Stud. 245, 248 | *kir g. bakaj* huftknöchel BUDAG. 1 : 234. vö. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 275.

MUNKÁCSI minden alap nélkül teszi fel, hogy „a tájnyelvi *baka* eredeti értelme: lábszár (illetőleg ennek alsó része) a marhánál“. A MTsz. egyetlen adatához hozzáveendő még: „*baka*, bokáiig érő kurtá szárú lábbeli, a melyet a magyar katonaság szokott viselni; innen jelenti magát a bakancsos katonát is“, CzF. Nyilván idetartozik még a *bakancs* is (JordC. 471, KAR. Bibl. 1 : 494 *bokancz*, PPB. *bokántz*), s talán igaza van a Nagy Sztóárnak, a mely a *bakancs* czikkben a közmagyar *boka* szóra utal.]

[18. *bákány* „kákabot, kákának buzogányos feje“ MTsz., Dunántúlról. = *kir g. bakan* „stange, mit weleher man die filzdecke der oberen lichtöffnung der jurte aufhebt u. richtet“, KATAR. 222 | *a b a k. pakan* | *kumand. pagan* | *tel. pakana, pagana* sänle, stütze, pfahl VERB. 237, 240. | *ka z. bajana* Bál. 151 | *mo n g. bajana* pieu ou barre de bois, pilier, colonne Kov. 1056. | *ma n d z s u bajana* zeltstange GAB. 15. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 276.

Nem lehet a *bákány*-tól elválasztani a *báká*-t: „typhae palustris clava seu haporya“, BEYTHE, Nom. 8.; Csapó, Kreszn.; „moccsárokban termő nagy bokréta-jú fejes kákafej, melyet máskép buzogánynak neveznek“, CzF. Egyik elnevezés sem vonatkozik a „nyulánk és vastag növényszárra“, a hogy MUNKÁCSI érteti, hanem igenis a vékony szár végén levő buzogányszerű virágzatra, fejre. Az alakilag talán ide illő (legalább a *bákány* változathoz), de ugyancsak távol álló jelentésű tör.-mong. szavakra nem is gondolhatunk.]

[19. bakeső gémfajta vízi madár, vakvarjú, *Ardea nycticorax* = sor (*kara*) *pakçi* seregély, RADL. 2 : 135; VÖ. GOMBOSZ, NYK. 30 : 487.

Helytelen egybevetés. A sor *pakçi* = kond. (*kara*) *bakçi*, *k. bakçi*l VERB. 128 | toh. *bakçar* BUDAG. 1:233 = tel. *pārēik* id. VERB. 237 | a b a k. (*kara*) *barēik* | mat. *k. marēik* id. VERB. 128.]

20. bakó MA. [*bako*] henker. MA. és C-on kívül csak SzD). és a Tjsz. ismeri: „kinzó, csigázó, hóhér“, Székelység. Az újabb irodalmi nyelvben SzD. terjesztette el, VÖ. NYUSZ. 19.

? = csag. *bakarul* ABUSKA 31, *bakaul* VÁMB. Stud. 243. *bakawul*, *bukawul* ZENK. 204. „officier d'égustateur à la cour d'un prince, cuisinier“. | KÜN *bogaul* vigíl, custos CCum. 103. plancierus 105 (plancierus DuC szerint: scriba publicus, tabellio; francziául greffier s nem *grossier* a hogy RADLOFF (Sprachm. 73) és MUNKÁCSI (NyK. 32 : 277) olvasták) | u j g u r (1398.-i Timur-féle Jarlikból) *bögüül*, VÁMB. értelmezése szerint „geheime wache“ (Kud. Bil. 172) VÖ. ? csag. *bögeül* der nachtrab, VÁMB. Stud. 248.

Látnivaló, hogy MUNKÁCSI egyeztetése *bakó* = * *bakól* ~ tör. *bakaul* etc. sem alak, sem jelentés szempontjából nem kifogástalan, s talán SIMONYI származtatása (= olasz *baco*, „ein wort die kinder zu erschrecken, wie mit dem ruprecht“ Nyr. 23 : 128) még mindig valószínűbb.

VÖ. MUNKÁCSI, NYK. 32 : 276.

21. balta (acc. *baltál*) axt, hacke, handbeil.

= o s z m. *baltu* axt ZENK. 170 | KÜN *baltu* id. CCum. 100, 124 | csag. *baltak* ZENK. 170; *baltu* KÜN. 21. *baltu* ABUSK. 31. | u j g. *baltu* RADL. Sprachm. 70. kaz. *baltu* BAL. 155. | b a s k. *bálta* KSZ. 5 : 232 | tel. k u m a n d. *paltu* VERB. 241. | k o j b. *paltj* KATAN. 151. | j a k. *baltu* grosser eiserner hammer BÖRTH. 131. || m o n g. *baltu süke* hache (magyarázó összetétel, *süke* = hache, coignée) KOV. 1079a. | b u r j. *balte*, *baltu* grosser hammer C'ASTR. 167 | m o g h o l *baltu* Journ. 23 : 4 : 23.

Az oszmán-törökből átkerült több szláv nyelvbe is: bulg. *baltu*, *baltija*; szerb. orosz (dial.) *baltu*; lengyel *baltu* u j s z l o v. *baltu*. VÖ. még; oláh *baltak*, ú j g ó r *բալտակ* MIKL. EtWb. 7, Denk. 34 : 256.

VÖ. BEREGSZÁSZI 117, 138; GYARMATHI, Affin. 229. Voc. 5; SANDOR I. Sokféle 12 : 13; HUNFALVY, Vogf. 297; VÁMBÉRY, NYK. 8 : 129, BUDENZ, NYK. 10 : 77.

[22. bálvány götzenbild, statue, standbild; pfeiler, pfosten; ungeheuer gross NYSZ MTsz. = ó-tör. *balbal* „gedenkstein“, MUNKÁCSI, Ethn. 7 : 227.

A többi török nyelvben e szó ismeretlen, s így sem alakját (a feliratok *blbl*-t adnak, magánhangzó jelek nélkül), sem jelentését nem határozhatjuk meg pontosan. VASZILJEV kínai jövevényszóknak tartja (VÖ. THOMSEN, Inscr. 148, 221; RADLOFF, Insehr. 3. lief. 234,

1:24). Különben is a m *bátrány* szláv eredete (alakilag es jelentésileg pontosan egyező másai az összes szláv nyelvekben el vannak terjedve, vö. Miklosich, Slav. Elem. 19; EtWb. 7; vö. Melich ellenkező nézetét Szláv jövevényszavaink, 2:227) alig lehet vita tárgya: bár másrészt igaz, hogy e szó a szlávsnak is aligha eredeti tulajdona.]

23. *barom* [acc. *barmot*: alakv. *marmokath*, *maromk*-nak Kulesár-C. 193, 251] vich.

= c s a g. *barim* das vermögen, reichthum VÁMB. Stud. 241.

ó-tör. *barim* le bien, die habe THOMSEN, Inscr. 111, 120. RADLOFF, Inschriften. N. folge. 179. VÁMBÉRY, Noten zu den alttürk. Inschriften 100.

A 'habe' = 'vich' jelentésfejlődésre vö. a *marha* és a *jószág* szókat.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8: 130, Magy. Ered. 283: MUNKÁCSI, NyK. 32: 277 [BUDENZ, NyK. 18: 2]

24. *basz*- futuere, coire cum femina.

= o s z m. *bas*- drücken, pressen, schwer auf etwas liegen

ZENK. 166. | c s a g. *bas*- unterdrücken, überwältigen VÁMB. Stud.

242. | k ü n *bas*- Cüm 137, 191. | k a z. *bas*- BÁL. 153. |

b a s k. *baθ*- KSz. 5: 232 | k o j b. *pas*- KATAN. 152 | c s u v.

pas- Zol. 51 | j a k. *batla*- drücken, bedrücken, BÖRTL. 127.

Máskép: BUDENZ, MJSz. 452, GRENZT, Suomi III. 16: 4.

25. *bátor* [plur. *bátrak*: a régi nyelvben rendszerint kötőhangzóval: *bátorok*, *bátoron* s még ma is csak: *bátorodik*, vö. TMNy. 314] muthig, tapfer; *bátor*, *bár* obgleich, obschon, wenn nur.

ó-tör. *batur* der Batur (held?) RADL. Alttürk. Inscr. 3.

lief 375. | u j g. *bator* tüchtig, brave, tapfer VÁMB. 211.

| c s a g. *batur* muthig, held, tapfer, eifrig, kühn, krie-

ger, feldherr KUN. 23, VÁMB. Stud. 241. | k a z. *batâr* FUF.

2: 126. | b a s k. *bâter* hős KSz. 5: 232 [KATAR. *batîr*] | c s u v.

patîr id. ASM. 61. Zol. 47. | a l t. *pâtîr*, *mâtîr* id. BUDAG.

1: 218. || m o n g. *bazatur* héros, guerrier, vaillants, coura-

geux, vaillant, brave KOV. 1058a, GOLSZT. 2: 198. | m a n d z s u

baturu tapfer, tapferkeit, stärke, GAB. 18 Vö. még perzsa

behadîr „fortis, strenuus, vir fortissimus, athleta. Eadem vox

in arabica lingua usitata est: *bahadur* FREYT. Ex lingua mon-

golica desumpta vox“. VULLERS. 1: 283.

Vö. BEREGSZÁSI 137, GYARMATHI, Affid. 222, Voc. 6. SÁNDOR I Sok-félé 12: 179; VÁMBÉRY, NyK. 8: 130, BUDENZ, NyK. 10: 115.

[26. *bégy* kropf, *bégyek*, edények öblös része, *bégyekés* „öblös, hasas“ = m o n g *beteye*, *beteyi* gésier des oiseaux. *betegi* geschwulst, blutgeschwür SCHM. 106. | j a k. *bötöřö* vogelmagen BÖRTL. 135 | c s a g. *pötege* VÁMB. Stud. 245 | kaz. *bütäkü* OSZTR. 53 | c s u v. *pözeře* ASM. 101, vö. MUNKÁCSI, NyK. 32: 278, WICHMANN. Lehnw. 47.

MUNKÁCSI szerint „a. m. *bëgy* és *bëgyék* egyazon tör.-mong. szónak két különböző nyelvterületről való átvétele“, még pedig *bëgyék* (ill. *bögyöke*) < tör. *böteke*, *bötege*, *begy* < **bed₂i*, > **bede₂i* = mong. *bete₂i*.

E bonyolult magyarázat megegzáfolására elég három ténnyt fel-
említenünk: 1. a *bëgy* és *bëgyék* nem két különböző eredetterületről
való, hanem úgy viszonylik egymáshoz, mint *tör*: *török*, *tóreg*, *far*:
farok, *tüs*: *tüsök*, *tüske*, *fê*: *fék*; *kér*: *kérég*, *sömör*: *sömörög*, vagyis a
bëgyék *k* demin. képzővel van megtoldva. Így magyarázta már
BUDENZ is UAl. 248; vö. még SZINNYEI, Nyh.³ 94; 2. Nincs egyetlen
biztos adatunk arra, hogy a tör.-mong. -*t*-nek a magyarban -*gy* is
felelhet meg; 3. a SCHMIDT-ből idézett mong. *betegi*-t (geschwulst,
blutgeschwür) néhány lappal hátrább (NyK. 32:302), KOVALEVSKIJ-
ból idézve, (*bite₂re*, *bite₂i* tumeur, squirre) maga MUNKÁCSI egyezteteti a
m. *bütyök*-kel.]

27. béka [acc. *békát*] frosch.

< oszm. *baga* nom général des animaux batraciens,
tortue, écaille de tortue ZENK. 203. | csag. *baka* béka Ktn.
30. | kún *baga* rana CCum. 173. | kaz. *baka* Bál. 151. | bask.
baka KATAR. 24. | koj. *pa₂a* KATAN. 151. | kar. *baga* CASTR.
124. | alt. *paka* BUDAG. 1:234. | alad. *paga*, kond. *pagan*
VERB. 237. | urj. *pa a* KATAN. 137. | jak. *ba₂a* BÜRTL. 126. ||
burj. *baka*, *ba₂a* CASTR. 160. | mandzs. *vakšan* kröte GAB.
(A mandzs. *v* ~ mong. *b*-megfelelésre vö. Journ. of
Peking Or. Soc. IV. 44—45.).

Vö. BEREGBÁZSI 118, GYARMATHI, Affin. 379, Voc. 6.; SÁNDOR, Sokf.
12:16, VÁMBÉRY, NyK. 8:130, BUDENZ, NyK. 10:77, MUNKÁCSI, NyK. 18:78,
Ethn. 4:296.

[28. *béke* friede. ruhe < csag. *bekik*, *bikik* gebunden,
geschlossen; *aralari bikikdur* sie leben in frieden; VÁMB. Stud.
252; *bikik* gebunden, befestigt. Ktn. 26. vö. csag. *bikitmek*, *bekit-
mek* binden, zubiuden, schliessen, frieden schliessen < csag.
bik, *bek* fest. hart — ujjg. *bik*, *bekin*, „fest“ RADL. Sprachm. 71.
kún *bekin* id. CCum. 143 | oszm. *pek* ZENK. | kaz. *bik* Bál.
160. vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:130, BUDENZ, NyK. 10:78; MUNKÁCSI,
NyK. 32:387

A jelentés szempontjából kielégítő egybevetés (*békekötés*), de
alakilag nem; t. *bekik*-nek a magyarban nem *béke*, hanem **bökő*
felelne meg.]

[29. *bekecs* pekesche < kaz. *bökäc* junges weibliches
schaf; *bökäc ünöborjü* Bál. 160 | *bökäc-bärän* „lamm“, *bagäc-bzau*
kalb, MUNKÁCSI idézi NyK. 32:279—80 (vö. kaz. *bigäc* meny-
asszony Bál. 160. | csag. *bigäc* fraulein VÁMB. Stud. 252 <
csag. *bike*, *bige* ürnő, Stud. 252. | csuv. *pige* ASM. 112), vö.
MUNKÁCSI, NyK. 32:279.

A m. *bekecs* másai megvannak a cs.-t.-ban (*bekeš* Nyr. 25:290),
s a lengyelben (*bekiesza* > úfn. *bekecsche*, *pekesche*, Nyr. 3:524,

23:524, KLUGE 293), s még mindig eldöntetlen kérdés, hogy melyik nyelv az átvevő fél. A kaz. *bəkär* nem szorosabban 'schaf', hanem a nemre vonatkozó elnevezés ('ünnöborjú, weibliches schaf'); MUNKÁCSI magyarázata tehát két adatokkal eddig nem bizonyított feitevést foglal magában: hogy a *bəkär* szó az átadó török nyelvben is járatos volt általánosabb 'birka', 'birkabőr' értelemben is, s hogy a m. *bekees* ebből rövidült: *bekecs-ködmén* (tkp. 'birkabőr-ködmén').]

30. **békó** [acc. *békól*] fessel, fusseisen; *béklyó* [alakv. *béklyó*] id.

< o s z m. *bukagi* fessel (an den beinen), kette für tiere und verbrecher; *bugan*, *bugaw* fessel ZENK. 221, 223. | c s a g. *bogak* fusseisen VÁMB. Stud. 248; *buğayru*, *buyak* fessel, band, kette KÜN. 33; *bogak* schlinge, fussschlinge KÜN. 29. | k a z. *biğau* békó BÁL. 159. | b a s k. *biğau* id. KATAR. 41 | c s u v B u j. *pō-jar*, M k a r. *pōjo*, O l g. *pōja* kurta kötél ASM. 366, 378. | t o b. *buğaw* Gig. 224. || m o n g. *bojo* lie, attache, noue, pance, anneau, bracelet Kov. 1160, *bojoja* bandeau, anneau, bracelet (= *bojo*-enveloppe, lier, bander, attacher, nouer) Kov. 1161—2. | b u r j. k a l m. *bō*-festbinden CASTR. JULO. || g o l d. *bokiu*-, *bokki*-binden, fesseln GRUBE 111.

MUNKÁCSI tetszetős magyarázata szerint a *béklyó* mellékalak *-lik* képzős török szót tükröztet (vö. pl. kirg. *buğalik*, pánya BUDAG 1:284).

Vö. HUNFALVY, VogF. 297., MUNKÁCSI, NyK. 32:371. [Vámbéry, NyK. 8:131, BUDENZ, NyK. 10:95].

[31. **beleget** (*belliget*, *belget*, *bellő*, *bellőke*) < j a k *biliü*-schaukeln, BÖHTL. 140 = o s z m. **bel*-, *belin*-frissonner, trembler BARBIER DE MEYNARD 1:313. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:280.

A mi mindenek előtt a magy. *beleget* igét illeti, nyilvánvaló, hogy nem egy **bel*-igető *-get* képzős frequentativuma (a mint már MUNKÁCSI előtt ALBERT JÁNOS is magyarázta, Nyr. 22:245), hanem dajkaszó, a mely vidékenként belekerülhetett a felnőttek nyelvébe is. Nyilvánvaló ez a közlők meghatározásából is: *belgetni*, a gyermeket ringatni, s mondogatni neki: *bel*, *bel*. „Belgesd el a gyermeket.“ Nyr. 15:432. „*beleget*: kis gyermeket ölben, térdén hintázva vagy hölcsőben rengetve alvásra édesget, alvásra készít, így: *bel!* *bel!* vagy: *beli!* *beli!* *Beli*, *beli*, kis buba, édes anyám szép mókusa.“ Nyr. 17:90. „*Belli*, fiam *belli*, mert neked nem apád Báthory Boldizsár.“ KRIZA, Vadrózsák 8. Ugyanígy SzD. is. Ide tartozik a NySz. két adata is: „Gonosz hölcsőben *belegetett* bélyeges próféta“. PÁZMÁNY. Kalauz 417; „néha rengetésre, néha *belegetésre* osztjátok a jó órákat“. BAL. CsIsk. 43. Ugyanebbe a szócsaládba tartozó dajkaszavak: *belikol*, Nyr. 17:90; *belbel*: dajkanyelven mondják kis gyermekről, mikor alszik. Tjsz. CzF.

Hogy a palócz *bellő*, *bellőke* „hölcső, vászonhinta“, *belliget*: „ringat“ szintén gyerekszó-e, vagy a köznyelvi *billeg*, *billen* szócsaládba tartozik (így ALBERT, Nyr. 22:245), két adat alapján nehéz volna meghatározni (Nyr. 20:287, 22:32).

A jak. *biliü*-schaukeln' BÖHTLINGK szerint is a *bisik*, 'wiege'

= köztör. *بيشك* szóhoz tartozik, s talán a jakutban szórványosan felépő lamdacismus egyik esete (vö. *tülsüð*- träumen, *tül* traum; BÖHTL. Jak. gramm. p. 187).

Az oszm. *belin*- már csak jelentése miatt sem tartozhatik ide; különben is ZENKER szerint: *beliŕ* crainte, peur; *beliŕlemek* im schlafe aufschrecken, plötzlich erschrecken, p. 200. Ugyanigy BÖDAGOV: *beliŕ* ишугъ, страхъ; *beliŕlemek* внезапно рабодуть, ишугать, 1:267.]

32. bélyeg [acc. *bélyeget*; alakv. *biluk*, *bylēgh* *bilig* OklSz. *belleg* *bilegh*, *billeg*, *byllōgh*, *billyeg* NySz.; *iélyaq*, *bijog*, *billog* MŰsz.] merkmál, kennzeichnen.

= ó-tör. *bilgü* sage THOMSEN, Inscr. 15. | u j g. *belkü*, *belgü* zeichen, merkmál, fahne, spur VÁMB. Knd. Bil. 210. | oszm. *bilgü* kenntniß ZENK. 203, 238. | csag. *bilkü* zeichen, stempel KÜN. 27. | kün *bilgü* weisheit, weise CCum. 241. | kaz. *bilge* BÁL. 161. | bask. *belgu*, *belge* KSz. 5:233 | csuv. *pallü* Zol. 46. | jak. *bäliü* BÖHTL. 134. || mong. *bel* e signe, insigne, marque, symptome, indice; phénomène, apparition Kov. 1117; *beljele* -signifier Kov. 1120. | mong. Khalka *belgä* *beläg* zeichen id. Journ. 21:2:37. | burj. *belge*, *belege* CASTR. 168. — Alapszó: köztör. *bil*- tudni.

Van a délszláv nyelvekben is: bulg. *belēg*, szerb *biljeg*, *biljega* VUK.³ 26, *biljeŕje* id. ibid.; horv. *bilig* „zeichen“, a melyek MIKLOSICH szerint régi jövevényszók a törökségből, Dĕnk. 34:264, EtWb. 12.

Vö. BOLLER, Sitzungsberichte der kais. Akad., Wien, 19:265, HUNFALVY, VogF. 297, VÁMBÉRY, NyK. 8:131, BUDENZ, NyK. 10:78.

[33. bér [alakv. *bér* MünchC. 67; *beer* ÉRDY C. 78; *bęr* KÁROLYI Bibl. 1:515; *bires* Sylv. ÚjT. 1:50] preis, wert, lohn, sold = oszm. *vergü* gabe, geschenk, stener. zoll ZENK. 936. | csag. *birkü* KÜN. 28, *birgü* BUDAÖ. 1:300 | tel. kumand. *peru*, kond. *perig* даръ, жеptpa VERB. 253. | csuv. *paru* ASM. 15, 17, Zol. 46 | jak. *biärī* das geben, die gabe BÖHTL. 138 = oszm. *ver*-, csag. *bir*-, tel. *per*-, csuv. *par*, jak. *biär*- adni. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:131, BUDENZ, NyK. 10:78, MUNKÁCSI, NyK. 32:279, 372.

A köztör. * *bergü* alapján sehogysem érjük meg a magyarban a *bér* alakot (*bérő* v. *béreg* helyett); nem segít ezen az sem, hogy MUNKÁCSI a jak. *biärī*-t sa csuv. *paru*-t állítja a sorozat élére, hiszen jak *i*, *ĭ*, *ī*, *ē*, nom. verb. képző, valamiint a csuv. -u is = oszm. csag. -gü, -kü képzővel (l. BÖHLINGER, Jak. gramm. 250, ASMARIN, Materialy, p. 110). Talán még inkább gondolhatnánk az oszm. *ver*-re, illetőleg ilyenfajta igenévre.

Nem szabad felednünk, hogy megvan ez a szó a szlávságban is: szerb *bīr* kollektur des pfarrers, VUK.³ 27; szerbnyelvtörténeti adatok: DANIČIĆ, Rječnik iz književnih starina srpskih 1:40 | kaj. horv. *bīr* census, BELLOSZTENECZ, Gazophylacium, 1:261, 2:14 | bulg. *birz*, *birŕja*, *birŕjka*, *birka*, *birŕjea* davanŕ, danŕka, porjezŕ, vergija GEROV, 1:42 | orosz (Besszarábiában) *bīrŕ* fejadó DALI, Tolkovyj slovarj . . . veliko russkago jazyka, 1:89 || oláh *bīr* impót, contri-

bution, DAME, Dict. roumain-franç., 1:136. Vö. még bulgár-oláh adatok MIKLOSICH Lexicon palaeoslovenicum, p. 22. MIKLOSICH (EtWb. 13), néhány ide nem tartozó szóval együtt, valamennyit a m. *bér* átvételének tartja. Vajjon helyesen-e?]

34. [bërke [alaky. *birke*, *börke*, *bürke* NySz., MTsz.] 1. kätzlein an den bännen; a kukoricza virágja, kalásza; fenyőgyümölcs MTsz. 2. kötővessző MNy. 1:316, OklSz. 1152.

~ kún *bur* CCum. 222 | tob. krim. *bür* BUDAG. 1:250.

knospe | kaz. *börö* Osztr. 47 | bask. *büre* KATAR. 38 | alt.

tel. *pür* falevél, rügy, ágacska VERB. 274. Vö. MUNKÁCSI, NyK.

32:281.

A jelentés sem egyezik egészen; különben is különös volna, hogy a kicsinyítő képző nélküli **bër* alaknak (mert hiszen ezt kellene felvennünk eredetibbnek) semmi nyoma se legyen nyelvelméleinkben.]

35. bértü NySz. goldkorn; *börtüs* globulatus OklSz.

? ~ kún **bürtük* [.rtuc CCum. 135., kétes olvasat, vö.

RADL. Sprachm. 76] eyu santkorn | kaz. *börtök* szem, morzsa Osztr. 47 | bask. *bürtük* id. KATAR. 39.

A jelentések eltérése némileg kétséggé teszi az egybevetést. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:301

36. bëtü [alaky. *bótó* LÉPES, PTük. 2:153; *bethew* JordC. 366; *bütü* MTsz.] buchstabe.

~ ó-tör. *bitig* écrit THOMSEN, Inser. 12, 20; RADLOFF, Inser. Neue folge, 181; Dritte f. 378. | ujg. *bitig* id. KSz. 2:248 | kún *bitik* quodvis scriptum, littera; *bitv* scriptura CCum. 90, 212 | cs. g. *bitik* schrift, aufschrift, buch, ZENK. 176, KUN. 29; *betik*, *petek* VAMB. Stud. 250 | bask. *bëty* id. KSz. 5:233. Alapszó: *biti*-, *bit*- schreiben.

mong. *bičik* écriture, inscription, lettre, livre Kov. 1148 | moghol *bičik* Journ. 23:4:24 | burj. *bičik*, *bičik* CASTR. 169. Alapszó: mong. kalm. *biči*-, burj. *biše*-, *biči*-schreiben. A tör. *ti*-hangesoport szabályos mongol mása *či*-, vö. Journ. 21:3:12, NyK. 35:264. Mongol jövevényszavak: tel. *pičik* VERB. 258 | urj. *pičik* KATAN. 144 | jak. *bičik* ver-zierung, muster BÖHTL. 139.

mandzs. *bitye* buch, schrift, GAB. 21 | dachur *biteyé*, *bitye*, *bitké* id. Iv. 42 | manáger *bityé*, *bitéye*, szolón *bitxe* Iv. 23. | gold *pítza* id. GRUBE 104. | orocsón *pička* GRUBE 104, *bityha* LEON. 103. | tungmanur. *bitik*, *bičik* CASTR. 95. valószínűleg a burjátból.

sza-mojéd Jurak *páda*-irni, NyK. 22:361, CASTR. 35 | sza-mjenissci *fáda*-, *fára*-schreiben; *fadu*, *faru* brief CASTR. 94 | sza-mTa-wy *fadu*-id. CASTR. 71.

Vö. BOLLER, Sitzungsberichte der kais. Akademie, Wien. XVII. 320; VAMBÉRY, NyK. 8:131; BUDENZ, NyK. 10:78; RAMSTEDT, Journ. 21:3:12; GOMBOCZ, NyK. 35:264.

37. **bicsak** [acc. *bicsakot*] taschenmesser, schnappmesser.

— o s z m. *bičak* messer ZENK. 177, 232 | c s a g. *bučak* (?) id. VÁMB. Stud. 244 | u j g. *bičak* RADL. Sprachm. 73 | k ú n *bičak* [RADL. szerint *bičak*] culter CCum. 97, 118, 145, 133. | k a z. *pičak* BÁL. 149 | b a s k. *bisak* KATAR. 41 | k i r g. *pšak* RADL. Sprachm. 73. | t e l. k u m a n d. *pičak* VERB. 279 | k o j b. *pičak* KATAN. 153 | k a r. *bišuk* CASTR. 127. | j a k. *bisax* BÖHTL. 137. Alapszó: o s z m. *bič-*, c s a g. *bič-* (schneiden, sägen) stb. ZENK. 177. Ugyanennek a tőnek származéka o s z m. *bičkij* fűrés, kés, ZENK. 177 | k a z. *pičkij* BÁL. 149 | c s u v. *pôřškô*, *pôřžgô*, *pôřžšk* fűrész ASM. 33.

A *bicsak* mellett, a mely alakja szerint honfoglalás előtti eleme is lehet nyelvünknek, kétségkívül újabb, délszláv közvetítéssel került oszmán-török jövevényszó a *bicskia* NySz. MTsz., *bicski*, *bizsgia* MTsz. (s valószínűleg a *bicska*, *bicske* is), — szerb *bičkija* schusterkneif VUK.³ 29 || bulg. *bičkija* messer, sägemühle — o s z m. *bičkij*, *bščkš* säge, messer ZENK. 177. vö. Denkschriften, 34 : 263.

Vö. BEREOSZÁSZI 116; GYARMATHI, Affin. 220, 224, Voc. 8.; SÁNDOR, Sokf. 12 : 18; VÁMBÉRY, NyK. 8 : 131, BUDENZ, NyK. 10 : 78; SZARVAS, Nyr. 10 : 387, 11 : 116; MUNKÁCSI, NyK. 18 : 101.

38. **bika** [acc. *bikát*] stier.

— ó-tör. *buka* stier RADL. Inschr. 2. f. p. 103 | u j g. *buka* id. RADL. Sprachm. 72 | k ú n *boga*, *buga* CCum. 129. 147 | o s z m. *buga*, *buča* ZENK. 221. | c s a g. *boča* KÜN. 29 | t a r. k i r g. *buka* Sprachm. 72 | b a s k. *bočá* KSz. 5 : 234 | a l t. t e l. k o j b. *puča* VERB. 270; KATAN. 155 || m o n g. *buča* tau-reau, boeuf KOV. 1159 | m o g h o l *buka* Journ. 23 : 4 : 24 | b u r j. *buku*, *buča* CASTR. 170 | k a l m. *buča* JÖLÖ, 168 || m a n. d z s u *buča* ein dem ochen ähnliches tier GAB. 25 | t u n g. M a n U r. *buka* CASTR. 95, a burjátból.

MIKLOSICH a magy. *bikát* szláv jövevényszónak magyarázta (< ószl. *bykš*, bulg. szerb. *bik*; lengy. *byk*, orosz *bykš* id., EtWb. 27), de vö. ÁSBOTH, Szláv szók. 34. l. Török jövevényszavak: bulg. *buga*, orosz *bugaj*, lengy. *buhaj*, *bugaj*, oláh *buhaj*, újgör. *μπουγας*, MIKLOSICH, Denk. 34 : 267.

Vö. FISCHER J. EBERHARD, Quaestiones Petrop. ed. SCHLÖZER, p. 37; BEREOSZÁSZI 114, 136; GYARMATHI, Affin. 222, 230, Voc. 8; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY NyK. 8 : 131, BUDENZ, NyK. 10 : 78, 20 : 150; MUNKÁCSI, Ethn. 4 : 179, NyK. 23 : 433.

39. **bilincs** [alakv. *béléncs*, *bélincs* NySz., *bélléncs*, *bölléncs* MTsz.] hand- oder fussfessel.

vö. o s z m. *bileg*, *bilik* vorderarm zwischen ellbogen und hand, ZENK. 238 | c s a g. *bilek* la partie inférieure du bras depuis le coude jusqu'à la main, VÁMB. Stud. 253; *bülük* ZENK. 238 | k a z. b a s k. *beläk* id. BÁL. 158, KATAR. 30 | a l t. *pilek* id. VERB. 256. Származékai: o s z m. *bilekze* place de menottes, tarse ZENK. 238 | c s a g. *bilakze* (?) eine auf die hände von verbrechern befestigte kette, KÜN. 27; — o s z m.

bilegzik handfessel ZENK. 238; — o s z m. *bilazik, belezik*, [Kúnos szerint (KSz. 1 : 333) = **bilek-jüzük* 'kar-gyűrű'] armband ZENK. 206 | kaz. *belüzek* karperecz BÁL. 158 | bask. *böälek* (o : bəðälek) id. KATAR. 31. — Kissé más jelentésű s talán nem is ide való: mong. *bilüük, bilüek, bilisük* anneau Kov. 1142, GOLSZT. 2 : 222 | burj. *bisluk, bisaluk, bihelek* fingerring, CASTR. 168 | kalm. *bilisük* JELG. 165.

Szinte kétségtelennek tarthatjuk; hogy a magyar *bílnes* (MUNKÁCSI szerint = **bilics*, anorganikus *n*-nel, mint pl. *bogránics* MTsz. = *bogrács*) török eredetű, de alakilag a köztör. *bilek, bilik* eddig ismert származékai nem magyarazzák meg. Az oszm. *belezik* átvételei: bulg. *bilek* | szerb. *belenzuke* VUK.³ 22) albán *be'endzike* armband MEYER, EtWb. 32, vö. MÜLÖSICH, Denkschriften 34 : 262, EtWb. 13, de a magyar *bílnes*-et ezek alapján sem értjük meg.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; MUNKÁCSI, KSz. 5 : 358; VAMBÉRY, NyK. 8 : 132; BUDENZ, NyK. 10 : 129.

[40. *birka* schaf. A nagy területen járatos *birke, birge, bürge* alakok nyilván olyan változatok a *birka* mellett, mint pl. *bieske* a *bieska* mellett, s nem a *birkától* független, egyenesen az iránságból való jövevénytiszavak, a hogy MUNKÁCSI (AKE. 166.) gondolja.

Azok a török szavak, a melyekkel Munkácsi a m. *birkát* egybeveti (NyK. 21 : 115, Ethn. 4 : 179, 8 : 29, AKE. 166.), négy szócsaládba tartoznak, a melyeket hangalaki rokonság nem köt össze:

1. kír. *marka* már valamennyire megnőtt kövér bárány, BUDAG. 2 : 196.

2. oszm. *marja* la brebis ZENK. 800.

3. kar. *maigak* | kojb. *maigak* hirschkuh CASTR. 129, KATAN. 157.

4. mong. *maral* la biche, la femelle du cerf Kov. 1999 = kalm. *maaril* Cervus elephas, vacca PALL. | csag. kír. *maral* Kón. 144 | alt. tel. *paral* VERB. 244. Megjegyzendő, hogy a *birká*-ra még némileg emlékeztető kír. *marka* specialis 'bárány' jelentése sem bizonyos. BUDAGOV. i. h. megjegyzi: „a belső hordában *marka* névvel illetik az idétlen állatokat is; pl. *marka buzau* koraszülött borjú; *m. kozi* koraszülött bárány; sőt még a holdra is mondják: *marka tuřan*, ha hamarabb jelenik meg, mintsem várták.“

A *birka* szó eredetére eleddig egyetlen biztos nyom a közép-orosz: *byrka, byrka*, bárány, fiatal juh, *borzka* (Nizsninovgorod vidékén) id. DALJ, Tolkovyj slovarj . . . veliko russkago jazyka 1 : 152, idézi BUDENZ, NyK. 20 : 154.]

[41. *birke* laus MTsz. = csag. *bürke, bürge* floh BUDAG. 1 : 252, 276 | o s z m. *püre, püre* id. ZENK. || mong. *birege* tique Kov. 1255. stb. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 282.

Egy adattal igazolt tájszó; a MTsz. is a *birka* czímszó alá veszi.]

42. *bocsánik* vergeben werden NySz., *bocsánat* vergabung; *bocsát* [alakv. *bocsájt*, NySz. *bulsassa* IIB., *bucsát, boesit* MTsz. schicken, gehen lassen, vergeben, verzeihen; *bücsü* [alakv. *bocsó*,

bocsú, bolesó, botesú, bulesu NySz.; *boeso, bócsó, bocsú, bócsu* MTsz.] erlaubnis; ablass; abschied; kirchmesse, kirchfahrt.

◀ o s z m. *boša-* leeren, ausleeren, entledigen, entladen, frei gehen lassen, entlassen; *bošat-* (causativum) leer machen, ausleeren, ausgiessen, ausschöpfen, erschöpfen; loslassen, entlassen; umschütten, umladen; *bošan-* (verb. refl. pass.) geleert werden od. sein, sich leeren, losgehen, sich losmachen, sich frei machen; frei gelassen, geschieden werden (alapszava: *boš*, leer, hohl, ledig, frei, ungebunden, vergeblich) ZENK. 220 | c s a g. *bošat-* ausleeren, ausschütten, lösen, befreien VÁMB. Stud. 248. | k ú n *bošat* remitte CCum. 7; *bozak* (RADLOFF olvasása szerint *bošak*) remissio peccatorum CCum. p. 158 (többször); *bosor* remissio, liberatio CC. p. 199 (RADL. *buzú*-nak olvasása, s a *buz-* 'zerbrechen' tőhöz kapcsolva, verwirrung-nak fordítja); *bosan-* sich befreien CC. 25. | k a z. *buša-* üresnek, szabadnak lenni; *bušat-* kiüríteni, megszabadítani BÁL. 167 | b a s k. *bušat*-id. KATAR. 40 | k o j b. *pozit-* freilassen KATAN. 154. | vö. j a k. *boszo* frei ledig BÖHR. 135. Talán ide tartozik, esetleg mint török jövevényszó, a következő mongol szó is: *bošuk* mot, sentence; ordre, ordonnance, mandat, décision, permission, dispense, prédication Kov. 1173

A *bocsán-, bocsát-* és *bácsú* szavak kétségkívül összetartoznak (a NySz. is utal a *bácsú* cikkben a *bocsát-* igére); hogy az irodalmi nyelvben az egyik o, a másik u tőhangzóval honosult meg, az csak aránylag kései jelentésmegoszlás eredménye. MUNKÁCSI szerint a *bocsú, bolesú* ◀ m o n g. *bošuk* erlaubnis, míg a *bocsó, botesó* ◀ k ú n *bošak* entlassung, s e két különböző eredetű szó később keveredett. E honyolult feltevésre niesen semmi szükségünk, mert hiszen a fejlődés menete kétségkívül *bocsó* > *bocsú* volt, a magyar nyelvtörténeten belül, akár igenévi alaknak tekintjük a *bocsó*-t, akár egy kész török *bošak* megfelelőjének.

Vö. BOLLER, Sitzungsber. der Akad. der wissenschaften, Wien. 17 : 322; VÁMBÉRY, NyK. 8 : 132, Magy. Kel. 85, [BUDENZ, NyK. 10 : 95 nem fogadja el]; HUNFALVY, A kún-codex, 32; PATRUBÁNY, Nyr. 26 : 289; MUNKÁCSI, Nyr. 26 : 289, KSz. 2 : 190. NyK. 32 : 376 [Másképp: MUNKÁCSI, NyK. 18 : 102, Nyr. 13 : 369; TMNy. 164].

[43. *bóda* [alakv. *bolda* NySz.; *bodé, bódva* MTsz.] griff ◀ c s a g. *baldek* säbelgriff, stiel KÜN. 21, ZENK. 170 (de vö. o s z m. *baléak* pommeau, garde, poignée du sabre ibid.) | kirg. *baltak* griff, kricke | t o b. *baltak* krücke Budag. 1 : 236 | k a z. *balduk* karikagyűrű BÁL. 155 | b a s k. *baldak* id. KATAR. 26. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4 : 272, NyK. 32 : 379

Alaki szempontból elfogadhatatlan.]

[44. *bodacs* [alakv. *bodács* Tjsz.; *bodocs, bodócs* MTsz.] csiribiri apró szarvasmarha Nyr. 2 : 426; ökör Nyr. 15 : 472. ◀ t ö r. * *buta*-zik vö. c s a g. *buta* schössling, sprössling; das junge eines tieres, kind, knabe | kirg. *buta* id. ZENK. 214, Budag. 1 : 272; vö. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 285.

Sem alak, sem jelentés szempontjából nem kielégítő; különben igen valószínű, hogy a m. *bodacs* = szerb. *bodač* ein stössiger ochs, bos petulcus = *bod-* stechen VUK.³ 35, vö. Nyr. 11 : 116, MIKLOSICH, EtWb. 16.]

[45. *bodócs*, *bodocs* rügy, bimbó, bogyó, éretlen apró gyümölcs MTSz. = o s z m. *budažik* bourgeon, petite branche (= fiatal hajtás, ág) BARB. DE MEYN. 1 : 319 = *budak* rejetaon, pousse. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 284.

Igaza lehet MUNKÁCSI-nak abban, hogy a köztör. *-čik -čik* demin. képző csuvas *-šə, -ša* megfelelője hangsúlytalan volta miatt összeesett a szintén nem hangsúlyos csuvas *-šə, -ša* = tör. *-či, -či* képzővel, a mely valamivel való foglalkozást jelent, csakhogy ebből még nem következik, hogy mivel a magyarban a tör. *-či* képzőnek *-cs* felel meg, (*ács, szűcs, szatócs*), a tör. *-čik* dem. képző megfelelőjének is *-cs*-nek kell lennie. Nincs is rá egyetlen biztos példánk sem.]

46. *bodor* [a NySz.-ban csak néhány XVIII. századbeli adat] kraus.

? = mis. *bödörä* kraus | kirg. *büjrä* id. KSz. 3 : 242. | -
bas k. *büzüira* id. KATAR. 35.

Vö. PAASONEN, KSz. 3 : 242.

[47. *bodza* [alakv. *boz, boza, bozza, borza, barza, bozda, borzag, borzang, borzing* OklSz., MTSz., NySz. holler, hollunder = keleti tör. *borsuk* tiszafa, MUNKÁCSI Nyr. 13 : 258, NyK. 20 : 471, Ethn. 7 : 28.

A csag. *borsuk* tkp. *b. ayaži* = borzfa, vö. bővebben GOMBOCZ, NyK. 36 : 471. A m. *bodza* (legrégibb alakja *boz*) valószínűleg szláv jövevényszó, vö. LESCHUS, Elenchus; MIKLOSICH, EtWb. 26.]

48. *boglya* [acc. *boglyát*; alakv. *baghlia* OklSz. **baglya* Dunántúl, másutt *buglya*, vö. TMNy. 96] heuschöber; *bugolyék* Háromszékből MTSz. (deminutiv képzés).

= kaz. *bojol* *boglya* BAL. 161 | tob. *mojol* id. GIOAN. 242, BUDAÖ. 2 : 264 | alt. *puul* BUDAG. 2 : 264 | tel. kond. *pül*. VERB. 269 | jak. *bugul* heuschöber BÖRTL 142. || mong. *buxul, buxal* une meule de foin Kov. 1160, GOLSZT 2 : 240 | burj. *bukul, buxul, boxol* CASTR. 170.

MUNKÁCSI szerint a magy. *boglya* (= *baglya*) a mongol *baklaya* „faisceau, fagot, paquet, tas, gerbe, monceau, botte, morceau de drapou de tissu“ Kov. 1091 (= *bakla-* faire un fagot, un paquet, fagoter = *bak* liasse, paquet d'herbes Kov. 1087), míg a török *bojol* a magy. *boglyas* „hirsutus“ alapszavában van meg. Később e két alak keveredett. NyK. 32 : 286—7. Azt hiszem, felesleges ehhez a bonyolult magyarázathoz folyamodnunk; a dunántúli *baglyát* bátran újabb alakulatlak tekinthetjük.

VÁMBERY, NyK. 8 : 132. GOMBOCZ, Nyr. 29 : 54, MUNKÁCSI, ÁKE. 169, NyK. 32 : 286 [MUSz. 459].

49. *bojtorján* [alakv. *baytoryan* Schl. 901., *bojtorvány* NySz., *bojtorváng* MTSz.] *acanthus, carduus*; *klette*.

< o s z m. *baldīran* schierling, *baldīrgan* Laserpitium, laserkraut ZENK. 171. | c s a g. *baldīrgan* ein pflanzenname KÜN. 21 | k a z. *baltīrgan* medvetalp BÁL. 155, OSTR. 33. | bask. *báldēr-ğan* angyalfü KSz. 5 : 232, KATAR. 26. | c s u v. *pâldōran*, *pulōōran*, Mkar. *potran* bärenklau ASM. IX., 367 | alt. *paltīrgan* Heracleum VERB. 241 | urj. *paldīrgan* Heracleum sibiricum KATAN. 158. || m o n g. *balčir-ğana* Helleborus, ellébore (plante médicinale) KOV. 1080.

V. MUNKÁCSI, Ethn. 7 : 19, NyK. 32 : 287.

50. bor wein.

< kún *bor* vinum CCUM. 90; *borla* vinea, szőlőskert, CCUM. 89. | n j g. *bor* wein, geistige getränke; *borči* wein-trinker, zeeher VÁMB. Knd. Bil. 213 | krim. *borla*, *borlačik*, szőlőskert RADL. Sprachm. 72.

A köztörök *boza* [ait fermenté, a melyet VÁMBÉRY (i. h.) és KUUN Géza (CCUM. i. h.) ide vonnak, nem tartozhatik ide (osz m. c s a g. -z-nek az ujjgurban és a kún-ban is -z- felelne meg, nem pedig -r).

VÁMBÉRY, NyK. 8 : 132; BUDENZ, NyK. 10 : 78, GOMBOCZ, MNy. 2 : 193.

51. *borit* [alakv. *burit* NySz. Népnelyv] decken; *borul* [alakv. *burul* Népnelyv] 1. niederfellen; 2. bedeckt werden; *borogat*, *burogat* [alakv. *borongat*, *burongat* Nysz., MTsz. *boringat* MTsz.] umhüllen, umschläge machen; *burok* [*burko*? COM. Jan. 23; alakv. *bürok* MTsz., *borék*, *burik* MTsz.] hülle, deeke; *boru* „gewöhnlich triibes wetter“ elvonás a *borul* igéből, vö. NyUSz., SIMONYI. Elvonás 23.

< o s z m. *bur-*, *buru-*, *bür-*, *büri-* envelopper, couvrir, obscurcir ZENK. | c s a g. 217. *borka-* einhüllen KÜN 31. | k a z. *börkü-* OSZTR. 46 | kirg. *bürkü-* KATAR. | tob. *bürkü-* GIOANOV 163 | alt. *pürke-* VERB. 274 | jak. *bürüi* verdecken BÖHTL. 145 || m o n g. *büri* || m a n d z s u *bur-* überziehen SCHM. 122, GAB. 27.

A magy. *borit*, *borul*-al alighauem összefüggenek, bár képzés-módjuk nem világos, a következő alakok: *buos*, *burús*, *burus* lombos; *burozik* lombosodik; *burgus*, *burtos*, *burtukos*, lombos, sűrű lombú MTsz., *burhos*, *burhonyó*, *burhonyagos* NySz. *borhús*, *burhós* (*burkós* Nyr. 8 : 40 és MTsz.-ban sajtóhiba) felhős. MUNKÁCSI (NyK. 32 : 382.) az idézett alakoktól különválasztja a *burhonyagos*-t s a *burványlik* igével kapcsolja össze.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8 : 133, BUDENZ, NyK. 10 : 78, MUNKÁCSI, NyK. 32 : 297 [A MUSz. a „procidere“ és „tegor“ jelentésű *borul* igét különválasztja; így MUNKÁCSI is i. h., de a NySz. helyesen egynek tartja].

52. *borjú* [acc. *borjat*; alakv. *borgyú*, *bornyú*, *buru* MTsz.; Simonyi szerint *borjuja* < **borja* s ennek analogiájára *borjak*, *borjat*, *borjas*, TMNy. 347] kalb.

< o s z m. *buzagi* petit de bête fauve, veau, agneau ZENK. 218 || c s a g. *bozagu*, *bozau* kalb VÁMB. Stud. 247. [a ZENK. 190. lapon idézett c s a g. *burgu* ZENKER szerint is talán csak sajtóhiba *buzgu* helyett] | kún *buzau* (olv. *buzau*) vitellus

CCum. 123. | kaz. *bāzau*, *bzau* borjú Bál. 159 | bask. *bođau* KSz. 5 : 234, *biđau* KATAR. 41 | kirg. *buzau* | tar. *mozai* RADL. Sprachm. 76. | tel. *puza* VERB. 270 | koj. *puzō*, *pizō* KATAN. 155 | soj. *puzā* CASTR. 124. urj. *pizā* KATAN. 93. | csuv. *pāru*, *priu* ASM. XI. NyK. 21 : 7, ZOL. 51 || mong. *biray* ein rind im zweiten jahre SCHM. Kov. 1153.; khalkha. mong. *B'ārū*, *B'irū* kalb im zweiten jahre Journ. 21 : 2 : 46. | kalm. *biro* hornvieh, ochse JtLg. 165.

MUNKÁCSI a török-mangol alakokat iráni eredetűeknek magyarázza (av. *pasar-*, nom. *pasu*, szkr. *paṣav-*, nom. *paṣu*, indogermán alapalak **peku* „vieh, insbesondere kleinvieh“) KSz. 6 : 377, NyK. 24 : 406. de vö. GOMBÓCZ, NyK. 36 : 139.

Vö. GYARMATHI, Affin. 212, HUNFALVY, VogF. 285, VÁMBÉRY, NyK. 8 : 132, BUDENZ, NyK. 10 : 78, 133; BÁLINT, Párh.; BUDENZ, NyK. 20 : 150, GOMBÓCZ, NyK. 35 : 253.

53. **bor** [acc. *borsot*, alakv. *boss* MTsz.] pfeffer.

< o s z m. csag. *burč*, *borč* pfeffer, VÁMB. Stud. 246, KÜN 35. csag. *muruč* BUDAG. 2 : 262 | kün *burč* CCum. 91. | kaz. *boroč* Bál. 162 | bask. *burs* KAT. 38 | csuv. *pörös* NyK. 21 : 11, *pörös* ASM. IX. | tel. *purč* VERB. 272 | — alt. *mirs* VERB. 207 | kumand. *mirc* ibid. | tar. *müč* RADL. Phonetik 152 | ujg. *muruč* BUDAG. 2 : 262.

MUNKÁCSI szerint a török szó az iránság területéről való; összeveti vele a szkr. *marīca-* „pfeffer, pfefferstaude“ szót, KSz. 6 : 377.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8 : 133, BUDENZ, NyK. 10 : 78, 129.

54. **borsó** [alakv. *borsú*, *barsó*, *bossó* MTsz.] erbse.

< o s z m. *burčak* wicke ZENK. 215. | csag. *burčak* ein der kiehererbse ähnliches korn KÜN. 35 | kaz. *borčák* erbse FUF. 2 : 127 | bask. *borsák* KSz. 5 : 234. KATAR. 39. | csuv. *pörz*, *pörz* Virj *pörz* NyK. 21 : 22, ASM. IX. | alt. *mircak* id. BUDAG. 2 : 262 | tel. *mus mircak* jégeső (tkp. jégborsó) VERB. 207 | kün *burzak* gragnora (vö. olasz gragnola: jégeső) CCum. 40, RADL. Sprachm. 75. | kirg. *bursak* jégeső BUDAG. 1 : 275. | mong. *burcak* des pois, fève, haricot Kov. 1223.

Vö. BEREGSZÁSZI, 126; GYARMATHI, Affin. 199, 207, 228., HUNFALVY, VogF. 284; VÁMBÉRY, NyK. 8 : 133, BUDENZ, NyK. 10 : 78, 129.

55. **borz** [acc. *borzot*, *borzat*] dachs, Meles taxus.

< o s z m. *porsuk* dachs ZENK. 215. | csag. *bursuk* ein dem huude ähnliches tier mit schwarzweissem fell, aus welchem pelz verfertigt wird KÜN. 36 | kaz. *bursik* (o : *borsók*) Bál. 166. | bask. *burhik* borz KATAR. 39. | csuv. *porš*, *porš*, Virj. *purš* id. NyK. 25 : 274, ZOL. 50 | koj. *porsik* KATAN. 154 : kar. *borsuk* CASTR. 127. | tel. kond. *porsuk* VERB. 265 | urj. *porzuk* KATAN. 143. — Talán ide tartozik még (más képzővel) mong. *borki* vieux blaireau Kov. 1223.

A magyar *borz* képzőtlen török **bors* alakot (vö. csuv. *porš* stb.) tükröztet. A törökségből valók a következő szláv alakok is: bulg.

barsuk, *barszk* | or. *barsuk* | lengy. *kisor. borsuk* vö. MIKLOSICH, EtWb. 7, Denk. 35 : 144. A kkirg. *barszk* orosz jövevényszó, vö. KSz. 2 : 115. Vö. HUNFALVY, VogF. 285, VÁMRÉRY, NyK. 8 : 133, BUDENZ, NyK. 10 : 129.

56. **boszorkány** [alakv. *baszorkán* MTsz.], *baszorka* MTsz. *hexe*, *nachtgespenst*; *boszoró* férfi-boszorkány MTsz.

< tör. **basırın*, *,alp' a köztör. *bas-* 'nyomni', 'megnyomni' igének (vö. a *basz-* cikket) mivellető alakjából képzett nomen agentise. A törökségből e nomen agentist nem tudjuk kimutatni, de megvan mint török jövevényszó a votjában: *busturgan* 'alp' („hat jemand alprücken, so sagt man, dass der *busturgan* drückt“ vö. VERESCSAGIN, Votjaki . . . p. 28.). Vö. még a következő török képzéseket: kirk. *bastırıl-* BUDAG. 1 : 230, csag. *basırın-* boszorkánynyomást szenvedni, aus dem schlafe auffahren, einen schweren traum haben KÜN. 22.

Magyar eredetű a tót *bosorka*, *bozkorka* *hexe* vö. HALÁSZ, Nyr. 17 : 535.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 20:467; WICHMANN, Lehnwörter, 52. [GYARMATHI. Voc. 10, SÁNDOR I., Sokf. 12 : 21, HALÁSZ, Nyr. 17 : 535].

57. **bosszankodik** [alakv. *boszankodik*, *boszankodik* MTsz.] *sich ärgern*, *grollen*; **bosszant** [alakv. *bosszont*, *bosszint* MTsz.] *ärgern*, *reizen*; **bosszú** [alakv. *boszu*, *busza*, *bujszu* MTsz.] *lästerlich*: *ärger*, *verdruss*, *rache*.

? *kaz. busan-* megboszankodni, elkeseredni BÁL. 166.

Kétséges egybevetés, mert a *kaz. busan-* biztos rokonsága a törökségben ismeretlen [a csag. uig. *boš-* 'zürnen' igére a tővégi *š* miatt (a várható *s* helyett) nem gondolhatunk].

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32 : 292. [MUSz. 466, TMNy. 97].

58. **botorkál**, *botorkáz* *herumstolpern*, *herumtappen* v. *wanken*; *botráncodik*, *botráncozik* *stolpern*; *anstoss nehmen*, *entrüstet sein* NySz.; *botrángol*, *botráncodik* *botorkál*, *látatlan-kodik* MTsz. (egy-egy adat). A *botrány* 'skandal', *anstoss* SZEMERE alkotása (1834), vö. NyUSz., CzF.

? vö. t. l. *püdürlü-*, *püdürlé-*, *botorkálni*, *botlani*, *hebegni*; *püdürlü* egyenetlen VERB. 273.

mong. büdüre-, *büdüri-* *broncher*, *faire un faux pas* Kov. 1233. (a mongolságból: jak. *büdüriü-* *stolpern*, in die knie sinken; *büdür* das *stolpern* BÖHTL. 145, vö. *mong. büdür-badur* (*marcher*) *mal et comme on dit, de guingois*, Kov. 1233.)

Talán ebbe a szócsaládba tartoznak még a következő mélyhangú alakok: csag. *bodur* holperig, uneben, ungestaltet VAMB. Stud. 246 | kirk. *budur* id. KATAR. Másképp: PAASONEN, KSz. 3 : 242, vö. a *bodor* cikket.

Szinte kétségtelennek tarthatjuk, hogy a *botráncozik* ige a **botor-* (vö. *botor-kál*) ige származéka (-án képzővel, vö. UAl. 58, TMNy. 358; így Kr. és a NySz. is). MUNKÁCSI, véleményem szerint helytelenül, a *botráncozik* igét különválasztva, a következő szavakkal egyeztetni: csu v. *potran-* *sich empören*, *beunruhigt werden*, *sich verwirren*, *bestürzt werden*; *potrat-* *trüben*, *empören* etc. ASM. 153,

304 | csag. *botra-* ,betrübt, zerstreut sein' KÜN. 32, s a *botránkozik* régi ,botorkál' jelentését jelentéskeveredésből magyarázza.

A MTsz.-ban egy adattal igazolt *botor* „hebegő, akadozó nyelvű“, ha ugyan van valami köze az itt tárgyalt szócsaládhoz, csak elvonás lehet a *botorkál* stb. igékből, de semmiesetre sem az egész szócsoporthoz alapszáva.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:294.

[59. *bozontos* struppig < o s z m. *bozintē* ce qui est détordu, défait, éfilé ZENK. 219, vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:297.

Az o s z m. *bozintē* alapszáva *boz-*, a melynek jelentése többek között „anflösen, auflockern, in unordnung bringen“ = ka z. *boz-* | k ü n *baz-* id.; ha tehát *bozontos* régi török jövevényszó volna, köz-tör. -z-vel szemben a magyarban nem z-t, hanem r-et várnánk.]

60. *bögöly* [alakv. *bégélj*, *bögü* MTsz.] tabanus, asilus; bremse, vichbremse

< o s z m. *bükelik* eine blaue oder grüne fliege, welche pferde und andres vieh belästigt ZENK. 224; *büjelik*, *büvelik* BARB. DE MEYN. 342, 348—9 | kirg. *bügäläk* Asilus crabroniformis BUDAG. 1:287. | ka z. *bügälän* id. OSZTR. 44. | bask. *bögülsün*, *bugulsün* bögöly, barmokat csipkedő légy KSz. 5:234 [KÁRAT-NÁL: *bügäläk*] | csuv. An. *poŋtan*, Virj. *po an* vichbremse NyK. 21:24. | tel. *pökönök* szunyog VERB. 494. || mong. *büküne* cousin de couleur jaune Kov. 1249, GOLSZT. 2:279.

A magy. *bögöly* képzőtlen tör. **bügäl*, **bögöl* mása. A *bögöcs* mellékalakot, a melyet MUNKÁCSI külön török átvételnek magyaráz, egyelőre csak KIRÁLY PÁL egyetlen adata támogatja.

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:259, Ethn. 4:285, ÁKE. 171, NyK. 32:273; VÁMBÉRY, Magy. Kel. 100.

61. *bölcső* [alakv. *böcső* NySz. MTsz.] wiege.

< o s z m. ad er b. *besik* wiege ZENK. 199, BUDAG. 1:259. | csag. *bišik* id. BUDAG. 1:302 [vö. *biši-mak* schaukeln KÜN. 28.] | ka z. *bišek* BÁL. 161. | bask. *bišik* | kkirg. *bēšik* KSz. 2:114. | tar. *böšük* | kojb. *pezok* KATAN. 153. | karag. *bēd'ek* | kand. sal b. *bēzek* CASTR. 127. | abak. *pižik* VERB. 254. | urj. *pāžak* KATAN. 71. | jak. *bišik* BÜHTL. 140. [s ehhez a sajátságos *biliä-* „schaukeln“ ige, talán lamdacismussal? vö. BÜHTLINGK, Jakutische Grammatik 187 l.]

Az újabb *bölcső* (< *böcső*) alak l-je járulékhangzó, vö. az *ács* cikket. A TMNy.-ban említett csuv. *bešik* (167. l.) nyilván csak tévedésen alapulhat.

Vö. BEREGSZÁSI, 118.; GYARMATHI, Affin 223, Voc. 11.; HÚNFALVY, VogF. 297.; VÁMBÉRY, NyK. 8:133, BUDENZ, NyK. 10:78; MUNKÁCSI, KSz. 2:190.

62. *bölény* [alakv. *bülen* Schl., *belyn* Beszt., *belén*, *belénd*, *bölöny* NySz.; *bölöny* Sl.] bison, auerochs; erdei bika, jávor, jáhor Sl.; *bölömbika*, *bölön-bika* SzD. Ardea stellaris (MÁRTONNÁL 1811: *bölön-bika* auerstier), MUNKÁCSI szerint < **bölény-bika* (hasonló elnevezések: *ökör bika*, butorins, onocrotalus SZIKSZAI, 77; mong. *buḡa šibaḡun* Ardea stellaris, tkp. bika-madár, id. MUNKÁCSI NyK.

32:301). SIMONYI szerint *bölömbika* elvonás ebből: *bölömbőlő bika*, vö. Elvonás, 58. (*bölömből*: clamor more ardeae stellaris Kr.; *bölömbőlő bölöm-bika* ZRINYI, 2:4.).

← bask. *bülän* jávor KATAR. 37. | kaz. *bolan* szarvas BÁL. 163. | csag. *bulan* id. BUDAÖ. 1:289. | alt. *pulan* id. VERB. 270. | koj. *pulan* KATAN. 155. | urj. szag. tel. sor, küär. ka cs. *pulan* KATAN. 18. | csuv. An. *pılan, pólan*, Virj. *pulan* NyK. 32:300, Zol 53.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:295, NyK. 32:300.

[63. **böncső** „a fenékhorog hosszában minden tizedik horog után kötött kisebb súlyesztő kő“ HERMAN, MHALK. 2:725, Szegedről; MUNKÁCSI szerint: „nyilván oszm. *bunşuk* „kleine kugel od. perle, glasperle, glaskorallen“ ZENK. | csag. *minşak, munşak* BUDAG. 1:293“ Vö. Ethn. 4:266, NyK. 32:300.

Látzatos egyezés. A *böncső*, a mely nem szorosabban vett halászati műszó, valamint a *böncsölék, böncsölék* („összegomolyodott vmi, pl. ruha aljához v. állat szőréhez tapadt és csomósan megszáradt sár, ganaj“, MTsz., CzF.) metathetikus alakok ebből: *csömbő, csömbölék* (vö. *csömbők, csömbölég, csombó, csombólk, csombolyék* MTsz.))

[64. **bú** kummer, gram, ← csag. *muş, mung* schmerz, kummer KÜN. 146.; *munk* trübsal, beschwerde, kummer, trauer VÁMB. Stud. 340, *muş, muşg* BUDAG. 2:266. | ujg. *munk* beschwerde, mühe, arbeit VÁMB. Kud. Bil. 228. | kaz. bask. *moş* szomorúság, bánat BÁL. 171, KATAR. 175. | alt. *muş* VERB. 205. | jak *muş* BÖHTL. 150 — oszm. *buş* vapeur, exhalation ZENK. 221. | csag. *muş* KÜN. 146 | kün *buş* CCNm. 143. | kaz. *bü, bu* BÁL. 158. | kirg. *bü* RADL. Sprachm. 75. | alt. *pu* VERB. 269 stb. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:375.

A m. *bú* az id. török szavak első csoportjával alakja, a második csoporttal jelentése miatt nem egyeztethető; MUNKÁCSI ugyan a két csoportot egyeredetűnek tartja, de erre nehéz volna meggyőző bizonyítékot felhozni.]

[65. **buda** „minemű mezei játékhoz való karó“, Tjsz. CzF. MTsz. ← oszm. *budak* ast, rebe ZENK. 214. | kaz. *botak* ág, faág BÁL. 162. | alt. *puđak* ág VERB. 270. Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:259. NyK. 32:284.

Egy adattal igazolt palócztájécszó; oszm. *budak*-nak (= östör. *botak*) a magyarban különben is **botó* felelne meg.]

[66. **buga** (alakv. *guba*, vö. még *gubis*) apró szarvú, szarvatlau, MTsz. ← csuv. Bu. j. *muca*, Mkar. *mora* tompa ASM. 356 = bar. *moşau*, kkirg. *mokok* id. RADL. Sprachm. 78 | tel. *moku* id. VERB. (← *moko-*, *moka-* tompulni) || mong. *moşoŋa, moşoŋu* id. Kov. 2032 Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:378.

A -k nom. verb. képző nyomtalan eltűnése a magyarban érthetetlen volna; nincs arra se biztos példánk, hogy tör.-mong. *m-nek* a magyarban *b-* felelne meg. Az i. h. felvetett m. *buda* ← mong. stb. *moşudak* „stumpf“ hypothetizist felesleges bővebben czáfolni.]

[67. **búga**: „csomó kender, vagy len, melyet nyűvéskor kötnek“ = mong. *boɣoɣa* bandeau, anneau, bracelet Kov. 1162. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:381.

A m. *búga* csak Szegedről közölt tájszó, a melyet a MTsz. is egynek vesz a „bogos virágzatot, magtokot“ jelentő *buga* szóval; különben is a mong. *boɣoɣa* = csag. *borak* stb. úgylis átjött a magyarba szabályos *békó* alakban, l. a *békó* czikket.]

[68. **burványlik** vergődve hullámot vet (a hal), MTsz.; *neki burjánozza magát*, fölhevülve neki készül MTsz. = csag. *borayan* wirbelwind, überschwemmung, welle KÚN. 31. | oszm. *buran* zivatar, vihar, ZENK. 217. | tel. kumand. *porogon* VERB. 265. | jak. *burxān* schneegestöber BÖHTL. 143. || mong. *boroyan* regen SCHEM. 115. | burj. *burgaz* schneegestöber CASTR. 171. stb. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:170, KSz. 2:190, NyK. 32:381.

A *burványlik* igét eddig csak HERMAN OTTÓ jegyezte fel („*burványlik* — Komárom — a hal, mikor vergődve hullámot vet“ MHALK. 2:775), de ez az egy adat még csak a jelentés pontos megállapítására sem elegendő. Ugyancsak egyetlen adat van a MTsz.-ban a valószínűleg tréfás jelentésű és képzésű **burjánóz* igére is. Az eredet keresése tehát egyelőre legalább is korai.]

69. **búsz**, *búz* NySz., MTsz. dampf, dunst, schwüle, drückende hitze im sommer.

= oszm. *pus* brume; brouillard; tristesse, triste, mélancolique ZENK. 219. | csag. *bus* nebel VÁMB. Stud. 247. | bask. *büs* KATAR. 39. | csuv. *pus* ZOL. 53. | sor *pus* VERB. 273.

MUNKÁCSI egészen felesleges módon a tájnyelvi *búsz* és a régi *búz* alakokat két különböző nyelvjárásból való jövevényeknek magyarázza.

Vö. MUNKÁCSI, NyT. 13:259, NyK. 32:383; WICHMANN, Lehnw. 50.

70. **búza** [acc. *búzá*] waizen.

= oszm. *bogdai* getreide, waizen ZENK. 202. | csag. *bugaj* id. VÁMB. Stud. 246 | kún *bogday* CCum. 135 | kaz. *bodaj* BÁL. 162. | bask. *boydai* | kirg. *budaj* RADL. Sprachm. 75. | kojib. *puɣdai* KATAN. 155 | alt. *pudai* BUDAG 1:260. | urj. *pūdai* KATAN. 85. | to b. *budai* BUDAG. 1:260.

mong. *burudai* waizen Kov. | moghol *būdā*, *buɣdai* id. Journ. 23:4:24 | gold. tungolcsa *būda* hirse GRUBE 114 [mandzsu *buda* gekochter reis GAB. 25 = mong. *budaya* ris Kov. 1175].

Vö. FISCHER J. EBERHARD, Quaestiones Petropolitanae, ed. SCHLÖZER, p. 37; GYARMATHI, Affin. 230, Voc. 11; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:134, BUDENZ, NyK. 10:79, 129; GRÖNBECH, Forstudier 68; GOMBOCZ, NyK. 35:276.

71. **bű** [alakv. *bües* Schl., *byes*, *byós*, *bűjós* NySz.] zauber; *bű-báj* id.; *bűvöl* [alakv. *bőjöl* NySz.] zaubern, bezaubern; *bűles* [alakv. *belcz*, *bűlch*; *bewch* NySz.; *böcs* MTsz.] weise, gelehrt, klug.

< o s z m. *bögü* ZENK. 224, *büjü* ZENK. 240; *boqu* ZENK. 222
 zauber, zauberei; *büjü* *ü* sorcier, magicien BARB. DE MEYN. 1:341;
bögü bag etmek durch zauber binden, bezaubern, behexen ZENK.
 167. | c s a g. *bögü* zauber, zauberei, hexerei; hexe; zauberkunst
 KÜN 32. | u j g. *bügi* (*bögi*?), *bögü* kenner, wissende, weise,
 gelehrte VÁMB. Kud. Bil. 217 (RADLOFF-nak kétséggkívül helytelen
 olvasása szerint *pögü* Kud. Bil. 25:8) | k u n *beyr* (olv. *bügü*)
 propheta CCum. 212, RADL. Sprachm. 76. || m o n g. *büge* chaman,
 enchanteur; *bügele*- exercer la magie; battre la caisse pour
 évoquer les esprit; *bügeči* chaman, enchanteur, bonze; KOV.
 1242. 1245. | k a l m. *bö* zauberer ZWICK. 162 | b u r j *bö* id.
 CASTR. 170.

MUNKÁCSI tetszetős magyarázata szerint a magy. *böcs* (= *böcs*
 zauberer) a tör. *bögü* zauber szónak -či képzővel szerkesztett nomen
 possessorisra (vö. a mong. *bügeči* 'chaman'-nal).

Vö. BOLLER, Sitzungsber. der kais. Akademie. Wien, 17:323; VÁMBÉRY,
 NYK. 8:134, BUDENZ, NYK. 10:79; TMNY. 330; MUNKÁCSI, NYK. 32:283,
 298 [Másképp: BUDENZ, MUSZ. 469; SCHUCHARDT, NYR. 29:79; GOMBÓCZ,
 NYR. 29:353].

[72. **bükk** [alakv. *bich*, *bic* Schl. 1584, 2246; *bik* Beszt.
 892] buche < c s a g. *bük* tölgyfa, tölgyes Budag. 1:262, vö.
 MUNKÁCSI, NYK. 32:384.

A m. *bükk* középfrank eredetét már 1900-ban meggyőzően
 kimutatta MELICH János (Melyik nyelvjárásból valók a magyar
 nyelv régi német jövevényszavai? p. 3, 12.)]

73. **bütyök** [acc. *bütyök*; alakv. *bötök*, *bütök* NYSZ., MTsz.]
 knoten, knorren; *bütykö* [alakv. *bötkö*, *bötke*, *bötykö* NYSZ.,
 MTsz.] id.

? vö. m o n g. *biteye*, *biteyi* tumeur, squirre, excroissance,
 glande, KOV. 1137.

A *bütyökhöz* a magas- és mélyhangú alakok egész sora csat-
 lakozik (*böcök*, *büczök*, *böczek*, *böcsök*; *botkó*, *botikó*, *butkó*, *butykó*,
butzkó NYSZ., MTsz.), a melyek egy része nyilván újabb — talán
 contaminációs — alakulat. A magy. *bötök*-nek, — ezt véve fel a
 legrégibb magyar alaknak — tör. **bitik*, **bitek* (ez volna a mong.
biteyi török mása) alakilag pontosan megfelelné ugyan, de egyelőre
 ilyen alakot a törökségből nem tudunk kimutatni. Figyelembe veendő
 még a jelentések eltérése is, ezért kérdéses egybevetés.

Vö. MUNKÁCSI, NYK. 32:302.

74. **csabak** *Aspius rapax* MIHALK.; *csabak-keszeg* keszeg-
 faj CZF.

< o s z m. krim. *čapak* ein flacher fisch RADL. 3:1918 |
 c s a g. *čapak* kleine fische ZENK. 337. PAVET DE COURTEILLE 270.;
čabak ein kleiner breiter fisch, im Oxus, VÁMB. Stud. 277 | kaz.
čabak ein kleiner fisch, die plötze OSZTR. 222. | b a s k. *sabak*
 БІОТБА KATAR. 188. | kirg. *sabak* ПОДЛЕЩИКЪ BUDAG. 1:451. |
 alt. *čabak* *Cyprinus lacustris* VERB. 420, BUDAG. | b a r. küär.

tsabak brassen RADL. 4:196. | csuv. *šobax* *Cyprinus brama* ZOL. 70. Van a perzsában is: *čepag* genus piscis, silurus, VULLERS 1:560.

A teljes alaki egyezés mellett sem tarthatjuk kétségtelennek a m. *csabak* török eredetét; HERMAN OTTÓ e szót csak Szegedről és Kőrös-Tarcsáról jegyezte fel; régi szótáraink, íróink nem ismerik, úgy hogy a legvalószínűbb feltevés az volna, hogy hozzánk, szláv közvetítéssel került. Csakugyan van is az oroszban: *čebakz*, *čabakz* *Cyprinus barbus*, Abramis brama DALJ, Slovarj 2:529, 535 | kisor. *čabak* Denk. 34:272, de a leginkább számba jöhető délszláv nyelvekben, a szerbben, bolgárban ismeretlen.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:183.

[75. csákány [alakv. *csákán* NySz., MTsz.] streihammer, reuthaue, spitzhacke.

a) k i r g. *čakan* eine mit langem stiele versehene hacke, die als waffe gebraucht wird, VÁMB. Stud. 275. Ezt a VÁMHÉRY-féle adatot idézik RADLOFF 3:1833, BUDAGOFF 1:459; más adat lehet: *čakan* hache d'arme, PAVET DE COURTEILLE 278 VÁMBÉRY szerint (Magy. Er. 395) a *čak*-, 'schlagen' ige származéka, valószínűbb azonban, hogy perzsa jövevényt szó: perzsa *čevkân* quodvis lignum capite adunco; lignum magnum capite adunco, de quo pila ferrea suspenditur, VULLERS, 1:601, KROPP, Nyr. 25:231. Alapszava BAHÂRÎ szerint (idézi VULL.) چول in flexus, incurvus, ibid. 1:602, vö. még a r a b *savležân* bâton recourbé, ZENK. 579; WAHRMUND, Handwb. 2:66.

b) bulg. *čukan* | szerb *čakanac* | újszl. *čekan* 'hauer der schweine' | lengyel *czekan* ein ungarischer streitkolben LINDE 1:361 | orosz *čekan* DALJ, 2:536 | tót *čekan*, vö. még oláh *ciocan* | alb. *tšekân* MEYER, EtWB. 445 | újgör. *τσουκάνι* hammer. Aligha eredeti tulajdonai a szláv-ságnak; MIKLOSICH (Denk. 34:274) utal az említett török-perzsa szóra.

BUDENZ (NyK. 6:302, 10:79) és VÁMBÉRY (NyK. 8:134, Magy. Er. 395) a magyar *csákányt* török jövevényt szónak magyarázták; sokkal valószínűbb, hogy szláv jövevény; hogy azután e szó a szláv-ságnak eredeti tulajdona-e, vagy, mint MIKLOSICH gondolja (Denk. 34:274), török jövevényt szó, nem merném eldöteni.

Mellékesen említem, hogy CzF. szerint a m. *csákány* „csákánybot alakú furulyát” is jelent. Az or. *čekan* hasonló jelentését DALJ is említi: furulya v. tilinkó-féle zeueszerszám, 2:536. A MTsz.-ban említett moldvai csángó és tatrángi *csokán* 'metszőfog' nyilván az oláhból került, bár a szótárakban az oláh *ciocan* szónak ezt a jelentését nem találom vö. SZINNYEI, Nyr. 22:295.]

[76. csáklya haken, enterhaken. < csuv. *šakl'a*, *šägal* horog, kampó; alapszava: *šak*- felakasztani, felfüggeszteni, ZOL. 60, 66. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:274.

Meg van e szó a eseremiszenben is, még pedig kettős alakban: *šayal'a*, *šajl'a*, *šajla*, s e mellett *šayal*, *šayal'a*, *sakal'a* 'haken' vö. PAASONEN, S-laute, 119. Alapszó: eserHegyi *säkäs* hängen, hängen

lassen, RAMSTEDT, 118, *sakem* SZILASI, UgFüz. 13:193. A törökségben egyébként ismeretlen, s így még az sem lehetetlen, hogy a csuvasban cseremis sz jövevényszó, s nem megfordítva; így ANDERSON is, Wandlungen, 146 l., jegyzet; a cseremis szót csuvas jövevénynek tartják: BUDENZ, NyK. 3:417, ASMARIN, XVI. l. A m. *csáklya* = csuv. *šakl'a* egyeztetés tehát egyelőre csak feltevésnek tekinthető.

A m. *csáklyát* több valószínűséggel szlávnak magyarázták: GYARMATHI, Voc. 81; SANDOR, Sokféle 12:147; DANKOVSKY, 900, MIKLOSICH, Slav. El., Nyr. 11:118 [de BRASSAI, Budap. Szemle, 73:461] vö. szerb. kisor. *čaklja*. A hétfalusi *csoklya* „faszállító gyalog-szán“ MTsz. < oláh *cioclă* handwagen, schlitten bes. zum transport von brennholz, TIKTIN, Rumän.-deutsch Wb. 1:356, SZINYEI Nyr. 21:484.]

77. **csalán** [alakv. *chalan* Beszt. 398; Schl. 916. Számos népnyelvi alakváltozatát l. a MTsz.-ban] brennnessel, urtica.

< csag. *čalyan* brennnessel VÁMB. Stud. 276. | tel. kumand. *čalkan*, *čalkančak* csalán VERB. 422.

khivai tat. *čalyan* tüskés bokor BUDAĞ. 1:462. | ? csuv. *šilan* id. ZOL. 109.

tel. kumand. *čalkan* répa; *aču č.* retek; *kizil č.* veres répa; *čalkanaš* retek VERB. 422. | kaz. *šalkan* répa BÁL. 100 | bask. *šalkan* KSz. 5:263, KATAR. 229. | tob. *šalyan* id. Mém. 23:32 | kün *salghan* rapa CCum. 127.

Valószínű, hogy *čalkan* igei származék (mint pl. tar. *čakak* csalán RADL. 3:1833 < *čak*-schlagen, beissen, stechen, vagyis tkp. „harapó fű“; kaz. *kččtkan* csalán OSZTR. 111 < *kččt*-vizsktetés okozni; mong. *χалуγai* csalán < *χалаγa*-anbreunen, brennen SCHM. 135), esakhogy a köztör. *čal*-igére kissé távol álló jelentése miatt („frapper légèrement, toucher, battre“) nem igen gondolhatunk. A „répa“ és a „reték“ jelentésű *čalkan*, *šalkan* talán nem is ide való; mindenesetre feltűnő, hogy a perzsában is van *šalgam* rübe, steckrübe ZENK. 549, VULLERS. 2:457.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:134, BUDENZ, NyK. 10:79; MUNKÁCSI, NyK. 20:472, Ethn. 4:174, KSz. 4:253, 256.

78. **csatol** anschliessen, zusammenfügen; *csat* [alakv. *csatt*] schnalle, spange.

< o s z m. *čat*-anstossen, nahe sein, dicht neben einander stehen; zusammengefügt sein, fest anschliessen, passen; verbinden, einfügen, anfügen, zusammentroddeln ZENK. 338; *čati* zusammenfügung; dach, sparrwerk, gerüste etc. ZENK. 339 | csag. *čat*-id. RADL. 3:1894 | a d e r b. *čatū* kötelék BUDAĞ. 1:454.

Úgy értem ez összeállítást, hogy a tör. *čat*-igét vettük át, s a *csat* főnév elvonás a *csatolból*.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:135, BUDENZ, NyK. 10:95; MUNKÁCSI, NyK. 21:115, Nyr. 12:347.

79. **csavar** [alakv. *csafar* NySz., MTsz.; *csórint* = csavarint] drehen, umdrehen, schrauben.

< csag. *čawur*-drehen; *čawurma* die umgebende mauer, die einfristung. A kalkuttai csag. szótárból idézi RADL. 3:1935, PAVET DE COURTEILLE 281.

ujg. *čübir-* drehen, RADL. 3:1998, VÁMB. Kud. Bil. 251 | kún *čourma*, *čoura* rotunde CCum. 65, 70; *čonrumen* volvo CC. 62 [o: *čourumen*, RADL. olvasása szerint, Sprachmat. 58: *tsäür-*] | oszm. *čewir-* drehen, umdrehen, umkehren, umwenden, umgeben, umhegen, umhüllen; verdrehen, verkehren, verwandeln; *čewre* kreis, umkreis, umgebung ZENK. 371—2 | krim. *čüwir-* id. RADL. 3:2000 | karaim. *čüwür-* umdrehen, umstürzen, umwühlen RADL. 3:2203 | bar. *tsūr-* sich rund herumdrehen RADL. 4:213 | csnvbnj. *šavôr-* fordítani ASM. 365, ZOL. 66; Mkar. *šar-* id. (= cser. *savôr-*, *sür-* id. SZILASI, UGF. 13:196, RAMST. 118).

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:135, BUDENZ, NyK. 10:79.

80. csécs [alakv. *chez* KBécs. 1651, 45; *csécs* MTsz.] blatter; himlő, kanyaró.

< oszm. *čiček* fleur, bouton, petite vérole ZENK. 350. | csag *čiček* blattern, pocken VÁMB. Stud. 283 | kún *čiček* CCum. 209, *zizac* flos 28 | ujg. *čččč* id. Sprachm. 59 | kaz. *čččč* virág, himlő BÁL. 92 | kirg. *šššš* id. BUDAG. 1:470 | bask. *sššš*, *siskü* KSz. 5:261—2, *sššš* KATAR. | to b. *seččč* BUDAG. 1:470 | tel. kumand. *čččč*, kond. *čččč* VERB. 425, 428 | soj. *čččč* id. CASTR. 115 | csuv. *šššš* virág ASM. VII, XVIII; *čččč* himlő ZOL. = a tatárból.

mong. kalm. *ceceek* blume, kinderpocken SCHM. 322, JÜLG. 215 | burj. *sisek*, *čiček* blume, geimpfte blatter CASTR. 158. A magy. *csécs* kicsinyítő képző nélkül, tör. *ččč* alaknak felel meg.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:135, BUDENZ, NyK. 10:79; MUNKÁCSI, NyK. 18:95 [Másképp: ÁKE. 196].

[81. csekély, sekély niedrig, klein, wenig; furt, untiefe NySz. < csuv. *saral* kevés NyK. 36:145 (= cser. *šagal*, *šägöl* id.) Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:288. A csuv. *saral* egyébként a törökségben ismeretlen.

E származtatását MUNKÁCSI az ÁKE 198. lapján maga megczáfolja. Finn-ugor eredetűnek magyarázza BUDENZ, MUSz. 338, 364; DONNER, Wb. 1:171, vö. még TMNy. 499.

82. csöpü [alakv. *csepő*, *csöpő*, *csüppü*, *csüppő* NySz., *csöppü*, *csüppü* MTsz.] werg.

< kaz. *čübek* csepü, BÁL. 98; *čübek*, *čüpek*, *čüprek* rongy, csepü BUDAG. 1:490 | to b. *tsübük* (NB! GIGANOVNÁL: *چوباك*) werg RADL. 4:214 | kún *cupräkü* fragmentum panni CCum. 159 | tel. kumand. *čübüräk* rongy VERB. 426, RADL. 3:1997; tel. *čübräk* handtuch RADL. 3:2203; kumand. *čübüräk* lappen RADL. 3:2203 | tüm. *tsüpräk* id. RADL. 4:214 | csag. *čiberik* id. VÁMB. Stud. 283.

Talán ide tartozik még a csuv. *čüpkä* ebben a kifejezésben: *ššš čüpkä*, a melyet MUNKÁCSI így fordít: „szósz-csepü, kender az orsón (куде-ль)“ NyK. 21:127. (ZOL.-nál *mŋnke* id.; talán = csag. *tübak*

die wolle?). Van a csag.-ban is *čöbüt* 'alte, schlechte wolle' is, de csak VÁMBÉRY-nál (Stud. 279) találom.

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:260; VÁMBÉRY, NyK. 8:137. [DONNER, Wb. 147.]

[83. *cseres*, sáros, gyékényes és kákás hely, HERMAN O., MHalk.; *csér* MTsz. sár, kátyu; *cséros*, *csiros* MTsz. KASSAI 5:199.; *cseret* nádas, kákás sűrűség a vizenyős réten MTsz. < o s z m. krim. *čajir* wiese, weideland, feld RADL. 3:1853. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:285.

A *cseres*, *cseret* szavakat újabban maga MUNKÁCSI is másképp magyarázza (ÁKE. 200), régibb származtatását meg sem említve.]

84. *csér*la [alakv. *csélla*, *cséjja*, *csérja*, *csély*a MTsz. MNy. 2:116] sterna, hydrochelidon.

< k a z. *ak-čarlak* sirály (*ak* = fehér) BÁL. 91 | k ű n *čirlak* en vlishin (?) CCum. 230. RADLOFF szerint (Sprachm. 60. mőwe" | bask. *sárlak* KSz. 5:261. | tel. *čarlāk* id. RADL. 3:1868 | csuvBuj. *šarlan*, Mkar. *šarlan* id. ASM. 369 A m. *csér*la természetesen csak a képzőtlen tör. **čarla*-nak felelhetne meg, vö. *csipa*.

MUNKÁCSI a *csély*a szót a török *čajlak*, *člūk* („habicht“ BUDAG. 1:467) szavakkal veti össze, de vö. a nagyobb jelentésbeli különbséget. GOMBOCZ, Nyr. 28:68, MNy. 1:422 [MUNKÁCSI, ÁKE. 207].

85. *csibe* [alakv. *czibe*, *csebe* MTsz.] küchlein.

< csu v. *čəbe* csibe ASM. 117, 154; NyK. 21:6 | k a z. *čebeš* csibe, csirke BÁL. 93.; *čübüş*, *čipče* id. BUDAG. 1:468 | bask. *sebeš* id. KATAR. 192, KSz. 5:261 | karaim *čipčü* id. RADL. 3:2153 | o s z m. *čiwži* poussain ZENK. 371

Török jövevényszavak: *csér*. *tsəβə* die henne, RAMST. 153 | zürj. *čšipan* (-an demin. képzővel), *čšip* henne; votj. *čšipī*, *čšipī*, *čšipu* id. | mordv. *tsipu*, *tšupu*: ts. *levks*, ts. *levks* küchel, vö. WICHMANN, Lehnw. 115.

A *čebeš*, *čipče* stb. alakok nyilván deminutiv képzővel vannak megtoldva; vö. kirg. alt. *aγaš*: *ap aγaš* ganz weiss < *ak*, RADL. 1:153; ujj. tel. oszm. csag. *aγača* väterchen, < *aγa* vater, RADL. 1:150; oszm. *karaža* schwärzlich, < *kara* schwarz RADL. 2:162.

Vö. BEREOSZÁSI, 137; GYARMATHI, Affil. 204; MUNKÁCSI, NyK. 18:113.

86. *csiger* [alakv. *csəngər*, *csengér*, *csügör* NySz., MTsz.] nachwein, tresterwein.

< k ű n *čager* vinum CCum. 90. | csag. *čajir*, *čakir* bor BUDAG. 1:457, VÁMB. Stud. 275 | o s z m. (arch.) *čakir* wein RADL. 3:1834 | karaim *čajir* branntwein RADL. 3:1845 | tar. *čügir* id. RADL. 3:1958.

Van az oroszbanis: *чечуръ* 'kaukasischer wein' RADL, Sprachm. 58. A kaukázusi nyelvekben (ERCKERT-ből idézi MUNKÁCSI, ÁKE. 188.): *čäghir*, *čaghir*, *čagur*, *čaxir*, *čuxur*. A szerb *činger* („lauerwein“, VUK⁵ 853) a magyarból.

Vö. KUUN, CCum. 281., MUNKÁCSI, Nyr. 13:365, GOMBOCZ, MNy. 2:195 [BOROVSKY, NyK. 24:335].

87. **csíhol** [alakv. *cihol*, *csahol*, *csóhol* MTsz.] *feuer anschlagen*.

— o s z m. *čak-* mit einem kurzen schlage schlagen RADL. 3:1832; *čakmak* feuerstahl 3:1841 | *csag. čak-* feuer schlagen, blitzen, aufschlagen, aufknacken; *čakmak* feuerstein, flintenstein; VÁMBÉRY különválasztja ettől a *čak-* stechen, beissen igét, VÁMB. Stud. 275. | *kaz. čak-*: *ut čak-* tüzet ütni; *čakma* tűzkő BÁL. 89. | *bask. sak-* szürni harapni; *sakma-* feuerstein KATAR. | *alt. čak:* *ot čak* feuer schlagen VERS. 421. | *csuv. tix,* *čix-* id. Ethn. 4:179. | *kojb. sak-* id. KATAN. 144. | *jak. sax-* id. BÖRTL. 152. || *mong. caki-* faire du feu, battre le briquet Kov. 2109. | *burj. caşur, saşur* kiesel, feuerstein CASTR. 156. (j a k. *čakir* feuerstein BÖRTL. 119. — *mong.*).

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 18:60, 22:434; KSz. 4:253; WICHMANN, Lehnw. 116.

[88. **csikar-** — o s z m. *čikar-* herausgehen lassen, herausbringen, steigen lassen | *ujg. kaz. alt. čiyar-* id. | *tar. čikar-* id. RADL. 3:2056, 2063, 2107. Vö. GYARMATHI, Voc. 36; VÁMBÉRY, NyK. 8:136, BUDENZ, NyK. 10:96.

Látzatos egyezés. A tör. *čikar-* műveltető ige, alapszava: *čik-* „herauskommen, hervorkommen, sich loslösen, sich bilden.“ A m. *csikar-*, *csikor-* SzD. (valószínűleg -*r* frequ. képzővel) eredeti jelentése „facsar“ (vö. SzD., MTsz.) s a mai „erzwingen“, „erpressen“ jelentése későbbi fejlemény].

[89. **csikó** füllen — *csuv. Buj. tıra*, *Mkar. tıra* csikó ASM. 15, NyK. 36:156 = köztör. *taɪ* das füllen (im zweiten frühlinge) = *jak. tix* ein füllen im 2 jahre BÖRTL. 101 = *mong. daya* un poulain de 2 à 5 ans, Kov. | *mandžu daya* id. ZACH. Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 11:57, 13:259, NyK. 23:434; TMNy. 164.

„A *csuv. tıra* szorosan egyező *mongol daya* mása olyan előzményré utal, a melyből a magy. *cs-* szókezdő alakulata nem magyarázható.“ MUNKÁCSI, AKE. 203.]

90. **csipa** [alakv. *chyppa*, *coppas* NySz. *csapa* MTsz.] *augenschleim*.

oszm. *čapak* augenschleim ZENK. 348, BUDAG. 1:468 | *tar. čapak* eiter in den augen RADL. 3:1818. Vö. még *kel. török čopuşmak* devenir chassieux, PAVET DE COURTEILLE 291.

A magy. *csipa* csak képzőtlen (?) tör. **čapa*-nak felel meg.

Vö. BUDENZ, NyK. 10:132, MUNKÁCSI, Nyr. 13:260, KSz. 4:253.

91. **csóka** dohle. Hasonló alakú és jelentésű szavak a törökségben is a szlávtságban is vannak:

a) *kaz. čäükä* csóka BÁL. 92 | *mis. čauka* [= *mordv. čavka*] id. Journ. 15:2:51. | *bask. säükä* id. KSz. 5:261, KATAR. 192 | *tob. čükä* id.; *kara č.* fekete varjú RADL. 3:2192, BUDAÖ. 1:497 | *csuv. An. čaŭca*, *Mkar. tšarca*, *Kurm. tšana* id. NyK. 21:25, 36:157; ZOL. 101 [= *cser. tsärgä*] id. RAMST. 150 | *votj. tšana, tšara, šara* id. WICHMANN, Lehnw.

112]. MUNKÁCSI, NyK. 18:113 és WICHMANN i. h. bővebb megokolás nélkül ide vonják az alt. koj. b. *tān* 'csóka' szót is. (?)

b) ószlov. *čavka* dohle MIKL. EtWb. 113 | szerb *čavka* id. VUK³ 845 | kisor. *čovka* (< magy.) || oláh *ceucă*, *ciocă*, *ciucă* id. MARIANU 2:26 | albán *tsajke* 'mőve', MEYER, EtWb. 443

Nehéz volna eldönteni, hogy a m. *csóka* török vagy szláv jövevényszó-e? Bár WICHMANN még legutóbb is kétségtelennek mondja a m. *esóka* török eredetét, ellene szól e feltevésnek az a körülmény, hogy az idézett kazáni, toboloszi stb. szavak magashangúsága nem látszik újabb fejleménynek. (BALINT, Kazáni-tatár nyelvtanában 13 l. a kaz. *čaukā* mellett oszm. *čauka* alakot említ, de ez utóbbit forrásaimban nem találom).

Vö. BEREGSZÁSZI, 119; GYARMATHI, Affin. 379; SÁNDOR, Sokféle 12:157; MUNKÁCSI, NyK. 18:113, ÁKE. 187.

92. csoport [alakv. *csopor* NySz., egy *csopron*, egy *csupron* MTsz.; *csaport*, NySz. *csuport* NySz., MTsz., *csiport* MTsz.] scholle; haufe, menge; rotte, gruppe, haufe.

cs a g. *čopor* stümpel, knäuel, haufen Stud. 279; *čopur* dicht, gedränge KÜN. 48; dichtes gehölz, a kalkuttai szót.-ból idézi RADL. 3:2683; poil de chèvre, de mouton; jungles; amas, foule PAVET DE COURTEILLE 291. | oszm. *čopra* unpassierbares dornengesträuch RADL. 3:2029.

Aligha tartozik ide cs a g. *čoporoš-* zusammenlaufen, einen auflauf verursachen Stud. 279, sich anhäufen, RADL. 3:2183 (de : *čopros* egymás után menni BUDA. 1:491; *čuprusub* egymás után mennén Abuska 58), a mely, úgy látszik, -š gyakorító képzős származéka a *čupur-* (in einer graden linie gehen RADL. 3:2183) alapszónak (vö. *čopra-* hintereinander gehen, sich anhängen KÜN. 48; *čupru-* id. RADL. 3:2183. = oszm. *čopru-* id. RADL. 3:2020 = kirg. *čubura-* id. RADL. 3:2185, ujg. *čubrun-* hintereinander folgen RADL. 3:2186. tel. *čubat-* in einer reihe gehen RADL. 3:2185.)

Ha e származtatást elfogadjuk, akkor a horvát és szerb *čopor* szót („herde, horde“, Fil. grex porcorum VUK³ 587) magyar jövevénynek kell tartanunk.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:137, BUDENZ, NyK. 10:79; MUNKÁCSI, NyK. 17:94.

[93. csótány [alakv. *csótán*, *csóta* MTsz.] schabe, blatta. A NySz. és az OklSz. nem ismerik; először SzD.-nál találom: „fekete bogár, olyan mint a tücsök, de laposabb és hosszabb farú.“ < kaz. *čšwalčan*, *sualčan* gilisza VOSZKR. 45 | oszm. *sogulžan* id. BUDA. 1:708 | cs a g. *žulžän*, *čulžän* vörös féreg BUDA. 1:446 | cs u v. *ššbölžan* gilisza NyK. 21:42 || mong. *širgolžin* | tung. *tergöklü* ameise. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 20:471, 21:129.

A mongol és tunguz szó uem tartozik ide. A csuvasban úgyis meg van a mong. *širgolžin* megfelelője: *šireldžan* hangya, NyK. 21:41. Különben is a m. *csótán* (MUNKÁCSI szerint e helyett **csóltán*) = kaz. *čšwalčan* egybevetés alakilag sem kifogástalan (a -čan nyilván

kicsinyítő képzőbokr, s nincs okunk feltenni, hogy valaha *-*tan* lett volna), a jelentésbeli különbség meg éppen szembeeszkő.]

94. **csök** [alakv. *csög*, *csék* MTsz. NySz.] ruthe des stieres < o s z m. *čük* die ruthe, der penis RADL. 3:2190 | c s a g. *čük* das männliche glied VÁMB. Stud. 281 | ? k a z. *čügäi* gyermek penise, BUDAÖ. 1:497. || t u n g. Ochotski, Lamut *čika*, *čiki*, Manäger. *čigeltén* GRUBE, 59. id. Törökségből került jövevény-szó a c s e r H. *tsayə* (das männliche geburtsglied RAMST. 151.) is. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:135, BUDENZ, NyK. 10:79, 129; 17:448—9; MUNKÁCSI, Ethn. 4:262.

95. **csökönyös** [alakv. *csökönös* MTsz.] eigensinnig, halsstarrig (bes. vom pferde); SI. óta az irodalmi nyelvben is, vö. NyUSz. 40.

< vö. k a z. *čijin* eigensinnig, halsstarrig, (упрямый, упорный), leg. lóról, RADL. 3:2004, BUDAÖ. 1:478; *čijinla*-makacsodni ibid. | k i r g. *šegin* id. ZOL. 105. | c s u v. *čšgcšmla*-makacsodni (lóról) NyK. 32:260; ZOL. 105. A törökségből való k m o r d M. *čigén* csökönyös (ló), c s e r K e l. *čšgčn* csökönösség, c s e r H e g y i *tsayə*näs hartmäulig, starr sein (von pferden, sehr selten) RAMST. 151, PAAONEN NyK. 32:260. (? vö. k a z. *čigən*-(-*cik*-) hátrálni VOSZKR. 265 | k a s k. *šigən* id. KATAR. 194). Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:137, BUDENZ, NyK. 10:79.

[96. **csupor** acc. *čsuport* v. *čsuprot*; alakv. *csipor* MTsz.] topf, töpfchen. < k ú n *čuprak* „urceus“ CCum. 142, 283. Vö. KÚUN, CCum. 142, jegyzetben.

KUUN Gézát nyilván a m *csupor* alaki hasonlósága vitte arra, hogy a Codex Cüm. nem értelmezett *čuprak* szavát „urceus“-szal fordítsa. RADLOFF, alighanem helyesebben *čüpräk*-nek (illetőleg elmélete szerint *tsüpräk*-nek) olvassa, s a k a z. *čüpräk*, t ü m. *tsüpräk*-kel összevetve, „rongy“-gyal fordítja (Sprachmat. 60). A codex 159. lapján még egyszer előfordul ez a szó: *čupräkä* (olv. *čüpräkä*) „fragmentum panni“.]

[97. **czakó** [alakv. *czákó* NySz.] storch < m o n g. *caḡalai* héron, grèbe Kov. 2080; *caḡalai* la mouette ibid. | b u r j. *caḡalai*, *saka* id. CASTR. 156, 163 | k a l m. *caḡun* möwe JÜLE 214 [vö. még b u r j. m o n g. *sachalü* Larus cachinnans PALL.] || m a n d z u *čakō* ein vogel oder hund mit weissem halse; *čakōḡa* elster; *čakōlu* name eines vogels mit weissem kopfe; *čakōlun* weisskehle GAB. 29. Vö. BÁLINT, Párh.; BUDENZ, NyK. 20:152; MUNKÁCSI, Ethn. 4:294.

Ide tartozik még a törökségből t a t. *čakala*, *čagala* sirály (мартышка) | k i r g. *šagala* id. BUDAÖ. 1:457 | k a r a - k i r g. *sagala* halászmadár KSz. 2:116 | c s a g. *čagala* héron (gém) PAVET DE COURTEILLE, 277. A m. *czakó* légfeljebb köztör. **sakak*nak felelhetne meg; t a t. č- után a magy.-ban is š-t vagy č-t váránk.

MUNKÁCSI újabban, több, részben össze nem tartozó finn-ugor madárnévvel együtt a m. *czakó*-t is árja jövevényt szónak magyarázta (sz a n s z k r. *čakā*-vogel; *čakunā* vogel, bes. eine grössere art, etwa

häher, oder haselhuhn, AKE. 185—7). Csak a teljesség kedvéért említem meg a *ciconia* > *czakó*-féle kalandos magyarázatot, a mely már MISKOLCZI GASPÁR „Egy jeles vadkert“-jében megvan; újabban ismételte RELI LAJOS, Latin szók a magyarban, 33.]

[98. **czége**, a NySz.-ban egy adat a XVI. század első feléből, a Leveles tárból; HERMAN, Mfalk. 2:779, Bereg-m. [alakv. 1257: *scege*; 1334: *scege*; 1343: *zege*; 1348: *scege*; 1399: *zege*; 1400: *zegie*; 1420: *zegye*; 1467: *zeghe* OklSz a *szégye* czímszó alatt; SZAMÓTA, Termtud. Közl. 1894:495. A fejlődés *sége* > *czége* volt, vö. *cábár* < ném. *sauber*, *czakompak* < ném. *sack* und *pack* stb. Az OklSz.-ban a *czége* czímszó alatt közölt személynevek, a mennyiben *cs*-vel olvasandók, nem oda valók] erős husángokból álló halfogó rekeszték; *excipula*, *clausura*; *verschluss* < kaz. *süke* BUDAG. 1:647, *söke* Osztr. 176. varsa | alt. *sügen* VERB. 312. | koj.b. *sügän* schauze, ein geräth zum fisch-fange KATAN. 150 Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:262.

Alaki kifogást MUNKÁCSI származtatása ellen nem igen tehetni, de már HERMAN OTTÓ utalt egy közelebb eső német szócsoportra, a mely a magy. *czégének* pontos mása: *sege*, *säge*, *segen* bezeichnung eines schlappnetzes; am Bodensee und anderen oberdeutschen seen ist die segen ein sehr grosses zugnetz GRIMM, Wb. 8:1648, 10:82, vö. régebb úfn., középf. *sebene*, *segen*, ófn. *segina*; ang sz. *segue*, középholl. *seghene*, *saghene*, *seyne* = latin *sagena* rotis piscatorii genus FORCELLINI, DuC.]= olasz *sagena* | fr. *seine*] < görög *σαγήνη*: *σαγήνη* τὴ ἐκ κακάμων εἰς ἄγαν ἰσθμῶν STEPHANUS, Thesaurus 7:15.]

99. **cziczikány** [először SL. MÁRTON, 1804, 1811; a NySz., MTsz. nem ismeri] „apró egerek faja, piczi szemekkel és hegyes orral“ CzF.; *sorex*, *spitzmans*.

< ujjg. *sičkan* egér RADL. Sprachmat. 66 | kún *sičchan* mus, ratus CCum. 129 | oszm. *sičan* egér, patkány (BIANCHI szerint borz is) ZENK. 499 | csag. *sič'an* id. Kún. 169; *sičkan* BUDAG. 1:621 | kaz. *tičkan* egér BÁL. 114 | bask. *sčskan* KATAR. 198, KSz. 5:262 | kirg. *siškan* BUDAG. 1:621; *tiškan* RADL. Sprachm. 66; *siškan* ZOL. 109 | kkirg. *čičkan* id. KSz. 2:115 | tel. kumand. *čičkan* egér, jer č., su č. vakand VERB. 441 | kond. *siškan* VERB. 456 | szag. *siškan* RADL. Sprachm. 66 | bar. *tsiškan* RADL. 4:207 | csuv Bu.j., Mkar., Kurm. *šži*; Jad.r. *šrži* egér ASM. 128, 377, NyK. 21:8, ZOL. 109.

A magy. *cziczikány* (hasonulással ebből: *czicsikány* < *szicsikány*) tör. *sičkan* (vö. az ujjgúr, kún, oszm. és csagataj adatokat) alaknak felel meg. FIALOWSZKY tévesen nyelvújítási alkotásnak tartotta, Nyr. 7:215.

Vö. PETÉNYI, Hátrahagyott munkái, 1:58; MUNKÁCSI, NyK. 20:471, Ethn. 4:294; SZILY, NyUSz.

[100. **czompó** [Schl. 787; *czompo* 1548: Termt. Közl. 1891:492; SZIKSZAI 83; NySz.] *schleihe*, *Cyprius tinca*, *Tinca vulgaris*. Az OklSz.-ban 1211-ből *Sompou* (= *czompó?*) személy-

név. *Czompók-hal* Scardinius erythrophthalmus, HERMAN, MHALK. < cs u v. *šamba* ИЛИМБ, Gadus lota, menyhal ZOL. 107. ZOLOTNICZKI tatar *šambü* alakot is emlit, de OszTROUMOV és VOSZKRESZENSZKI szerint *žumba* (= *jumba*). Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:183.

A turóezi tót *tompov*-ot, a melyet HERMAN OTTÓ PETENYI után idéz, forrásaimban nem találom; különben a tótságban is csak jövevényyszó lehetne.]

101. **czötkény** [alakv. *czötkén*, *czetkény* MTsz., CzF.] *Euphorbia palustris*, HERMAN, MHALK., CzF. *Butomus umbellatus*, MTsz.

< tör. **sütken*, vö. oszm. *südligen*, *südlügen*; *südlüce*, *südlüçe* wolfsmilch, eselskraut; *tithymalus*, *euphorbia* ZENK. 501, BUDAG. 1:622; *laitoux* en parlant des plantes qui ont un suc qui ressemble au lait, BIANCHI, 1:1065 | csag. *sütkelegen* milehgebend KÜN. 175. Alapszó a köztör. *süt*, *süd* 'tej'.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:203.

[102. **dal**: *dal-evező* tonsae, die ruder oder schaufeln an den rudern, C. MA. PPB.; *dal-gus* (olv. *dal-gúzs*) scalmus, ruder-ring, daran man die ruder bindet MA. PPB. MÁRT. 1811.; *dal*, *dall* evezőlapát MÁRT. 1811.; *dali*: gúzsba v. húzószegbe akasztható nagy evező, Kopácsi; *dali-evező*: oldal-evező a nagyobb ladikokon, Eszék vid.; *dalladz*, *dallaz* gúzsba akasztott nagy evezővel evez, Tisza-melléke, Csongrád, Szeged, MTsz., HERMAN, MHALK., KASSAI, Szókönyv, 1:409. < mong. *dali* der flügel eines vogels, SCHM. 269 | burj. *dale*, *daï* id. CASTR. 153 [tung. Man Ur. *dalapéri*, *dalapfi* flügel < mong. *dalabéi* les plumes de l'aile Kov. csag. *dulpai* une plume employée à la fanconnerie VÁMB. Stud. 288; *dalbaj* id. ZENK. 420. = tar. *dalvai* ein mit stricken angebundener vogel, mit dem man die jägdfalken anlockt RADL. 3:1638 < mong. *dalbaya* die fahne oder das fahnenzeichen SCHM. 270.]

A m. *dali*, *dal* „evező“ jelentése sem biztos. SZARVAS GÁBOR az összes adatok egybevetése, mérlegelése után arra a valószínű eredményre jutott, hogy *dal-evező* = gúzs-evező, *dal-gúzs* pedig magyarázó összetétel (Nyr. 17:83). Ha ezt az értelmezést elfogadjuk, inkább gondolhatunk a köztör. *tal*, *dal* „weide, ruthe“ szóra, a mely az oszmanliból esetleg délszláv közvetítéssel kerülhetett a magyarba, e mellett szól a m. *dal* földrajzi elterjedése is (Csongrád, Szeged, Eszék).]

103. **dara** [alakv. *dera*, *dere* MTsz.] gries.

tel. kumand. *tarayan*, *tarān*, *taran* köles VERB. 335 | kún *tari*, *d...ri* milium CCum. 131 | oszm. aderb. *dari* id. RADL. 3:1627 | kaz. bask. tob. kirg. *tari*, *târş* id. BAL. 109, KATAR. 204, KSz. 5:265, RADL. 3:846 | csag. *tariy* id. KÜN. 183 | alt. *taru* VERB. 337 | cs u v. *tira*, *tîrş* ZOL. 87, NyK. 21:4 „gabona általában“.

Vö. BÉROSZÁSZI, 118; GYARMATHI, Afün. 379, Voc. 13; SÁNDOR, Sokfélé 12:24; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:138, BUDENZ, NyK. 10:80; MUNKÁCSI, NyK. 18:85.

[104. daru [acc. *darrat*] kranich.

~ vogulÉszaki *tārī*, Tavdai *tāru*, Kondai. Lozvai *teri daru* [osztják Felső-demjankai *torō*. Tremjungan *tārōz*, Vach. Vasjungan *tarōz*, Nizjam *torō*, Kazym *tār*, Öbdorszk *tār* kranich, KARJALAINEN Mém. 23:88 | zürj. *turi* id. WIEDEMANN, Wb 380, permi Kel. *tufi* id. Journ. 15:1:16; votj. *turi* id. MUNKÁCSI. Votják szót. 385.

köztör. *turna* kranich RADL. 3:1459, CCum. 129 | oszm. kír. *tirna* id. RADL. 3:1326 | szoj. *tuiru* CASTR. 111 | karag. *turna* ibid. | kaz. *turna* BAL. 120 | csuv. *tirna*, *turne* ASM. XII. | jak. *turna* id. BÖHTL. 109 [a csuvasból: cserkel. *turna* SZILASI, UgF. 13:264, Hegyi *tor'na* RAMSTEDT. 156].

mong. *toyorin*, *toyorin* grne, Kov. 1813, 1815 | burj. *tokoruz*, *toxoruz* id. CASTR. 149 tungManUr. *tokorof*, *tokoron* id. CASTR. 87 (a burjátból) | dachur *toyoröl* id. Iv. 45. Vö. még japán *turn* kranich.

Valószínű, hogy a felhozott finn-ugor, török és keleti altáji daru-nevek, legalább alaprészükhben, valamikép összefüggenek egymással, bár e kapcsolat módját (ősrokonság? kölcsönvétel?) egyelőre pontosabban meghatározni nem tudjuk. A magy. *daru* nem török jövevény, hanem az obi ugor és permi alakok szabályos megfelelője.

Vö. BEREGSZÁSI, 115; VAMRÉRY, NyK. 8:138, BUDENZ, NyK. 10:80, 20:151; DONNER, Wb. 1:137; MUNKÁCSI, NyK. 18:86, 25:271; Nyr. 13:369; Ethn. 4:291, 7:504; TMNy. 104, 336; SZINNYEI, NyL.⁹ 147.]

105. dél [alakv. *dil* NySz., MTsz.; acc. *delet*] mittag, süden.

< nlg. csag. alt. tar. tob. *tüs* mittag, süden RADL. 3:1586 | kaz. *bask. tös* id. BAL. 121. KATAR. 213 | kír. *tüs* RADL. 3:1576 | koj. *b. tüs* KATAN. 138 || mong. *dül* milieu, moitié, midi, minuit Kov. 1917 | mandzs. *dulin* mitte, hälfte, mittag GAB. 48 | tungManUr. *dolin*, *dulin* CASTR. 90 | Kond. *dulin* CZEK. 394 | Vilui *dulu* MAACK.

Vö. SCHOTT, Ueber das altaische... sprachengeschlecht, 120; BOLLER, Sitzungsber. der Akademie der wiss. Wien. 17:362; FOGARASI, NyK. 5:282; BALINT, Párhuzam; MUNKÁCSI, NyK. 25:177; GOMBOCZ, Nyr. 33:548, NyK. 35:263.

[106. dió [alakv. *Gyofa* 1264; Marcelney-*guaya* 1288; *Gyous*-potok 1319; *Gyozegh* 1358 stb. OklSz.; *diu* NySz.; *gyiő*, *gyia*, *gyija*, *gyiró*; *dia*, *dijó*, *diró* MTsz.] nuss < oszm. *toplak* muscat-nuss BUDAG. 1:807 | csag. *tobalak* „mogyoró-féle (a melyből itt-ott a tatárok gombokat, talismánokat készítenek).“ BUDAG. 1:742. Vö. MUNKÁCSI, KSz. 4:256 (máskép: MUNKÁCSI, NyK. 20:472, 21:116).

Úgy látszik, MUNKÁCSI is azt tartja, hogy ebben az esetben csak átvitt jelentéssel van dolgunk, legalább utal az oszm. *topalak* „rund, dick, abgerundet; ballen“ | csag. *topalak* chose de forme arrondie, PAVET DE COURTEILLE 221. szóra (vö. oszm. csag. *top* jedes runde ding, ball, kugel; *topak* rund, abgerundet, der klumpen; *toparlak*

rund, kugelrund; ballen, knäuel, RADL. 3:1220—3). Különben is a magy. *dő*-tól az oszm. *toplak*-hoz az adatokkal nem támogatható feltevések egész sora vezetne csak át. Nem szabad feledniük azt sem, hogy a legrégibb adatok tanúsága szerint a szókezdő *gy* látszik eredetibbnek s a *d*- későbbi fejleménynek, vö. SZAMOTA, NyK. 25:133, SIMONYI, NyK. 25:253, ANDERSON, Wandlungen, 63.]

107. **disznó** [alakv. *gesnov* 1266/97; *gyznou* 1267/1380; *gyzno* 1364/99 OklSz.; *gyisznó*, *gyészno*; *désznu*, *désznyu*; *disztó*, *dészto* MTsz. Vö. SZAMOTA, NyK. 25:133, SIMONYI, NyK. 25:253] schwein.

? < **tisnak* vö. cs u v. *sisna* disznó, ASM. XI. Hasonló s-, ʃ- < t- hangfejlődéssel: cs u v. *szma* orr < csag. *ujg. tumšuk*, alt. *tumčuk* ASM. 101; cs u v. *šēn*- fagyni, fázni < tör. *tuy-*, *toy-* id. RADL. 3:1170—1.

Vö. GYARMATHI, Afñn. 208; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:139, BUDENZ, NyK. 10:80; MUNKÁCSI, NyK. 23:434.

108. **egyéb** [alakv. *eegyeb*, JordC. 151; *egyeč* HELTAI, Krón. 34; *egyeb*, *ėgyeb*, *ėgyáb*, *ėgyebb* MTsz.] ander, sonstig, sonst.

? vö. mong. *eldeb* quoi que ce soit, quiconque, différent, divers Kov. 209 | kalm. *eldeb* verschieden, mancherlei JÜLA 143 | burj. *eldep* jeder CASTR. 92.

Az *-ld-* < *-gy-* fejlődésre egyébként nincs példánk régi török jövevényszavaink között.

Vö. SZINNYEI, NyK. 31:237 [BUDENZ, UgAl. 283].

109. **eke** [alakv. *ecke* NySz.] pflug.

vö. cs u v. *aga*, *aga-buš* pflug, hackenpflug, ASM. 66. Alapszava: *ak-* pflügen, säen ZOL. 3 = *ujg. oszm csag. ěk-*, kaz. tob. bask. *ěk-* ackern, beackern, säen, pflügen; *igən* acker, getreide RADL. 1:674, 1416, 1426.

A cs u v. *aga* kétségkívül igei névszó, s így a m. *eke* rövid véghangzója magyarázatlan marad.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 25:268, 374; Ethn. 6:10; ASMARIN, Materialy 66; WICHMANN, Lehnwörter 38 [AHLQVIST, Kulturwörter 29; BOROVSZKY, NyK. 24:336].

[110. **eme** weibchen, san; *emse* [alakv. *emese*] id.; *emis* nöstény malacz, MTsz.

< finn *emä* anya, szüle; *emisä*, *emis* gen. *emiksen*, *emakko* nöstény, emse; ész. *emis*, gen. *emise* id. | osztják *imä*, *imä* weib, altes weib, gattin, KARJALAINEN, Méni 23:208.

< cs u v. *ama* weibchen von tieren, mutter ASM. 137, ZOL. | kún *emęar* [olv. *ämägän* RADL. Sprachm. 12] en babe CCum. 232 | kkirg *emä* die alte RADL. 1:946 | tel. kumandu *emegen* öreg asszony VERB. 44. | alt. *äymäyän* alte frau. mütterchen RADL. 1:720. E török alakok egy része (pl. az alt., tel., kumand.) kétségkívül mongol jövevényszó.

< mong. kalm. *eme* weib, weiblich; *emęen* alte frau;

emekén weibchen von vögeln SCHM. 27, JÜLG 143 | *burj.*
eme, ime id. CASTR. 93.

~ *mandzsü eme* mutter, *emeke, emye* schwiegermutter;
emile weib, weibchen GAB. 54 | *szolón, dachur emége,*
emige nő IV. 18, 37.

~ *sza mo jéd Jurák nébea* mutter, *nébta* stiefmutter
CASTR. 21 | *Tavgy íame* mutter, *íamí'a* renntierkuh C. 58 |
sza m Osz t j á k ämä, ème, äwue, em, au, eu mutter (*íma*
weib, frau < osztjából); CASTR. 97, 108.

Bár a m. *eme* rokonai az összes ural-altaji nyelvekben el
vannak terjedve, semmi okunk sincs rá, hogy ne ősi finn-ugor szó-
nak. hanem, a mint MUNKÁCSI újabban magyarázta, török jövevény-
szónak tartsuk. Az *emse, emcse* az *eme* alapszónak magyar demi-
nutívuma.

Vö. BUDENZ, MUSZ., SZINNYEI, Nyh.³ 148; HALÁSZ, NyK. 24:455;
MUNKÁCSI, NyK. 32:386]

[111. *em-ik* saugen; *eml-* id.; *emlél, emlet ymlet* KT.] saugen NySz.

~ finn *ime-* szopni, színi; *imettä-* szoptatni | *osztj.*
ä'mäm emni Nyh.³ 153.

~ kaz. *bask. im-* saugen BÁL. 25; KATAR. 75 | *csu v.*
üm- ASM. 12 | a többi török nyelvben *üm, em-* id. RADL. | *jak.*
ämüi Brust, zítze, BÖRTL. 15.

A finnugor és a török alakok hasonlóságát csak ősrakonságból
magyarázhatjuk, s semmi okunk sincs rá, hogy a m. *em-* igét finn-
ugor megfelelőitől elválasztva, török jövevényyszónak magyarázzuk.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:141, MUNKÁCSI, NyK. 32:385; BUDENZ, NyK.
10:80, MUSZ.]

112. *ér* [alakv. *ír* SYLVESTER, NySz.] reichen, langem, erreichen,
berühren, wert sein; *érdék, érdékel, érel, érdéz, érdes* NySz. (gyako-
ritó igék) öfter berühren; *érint* (moment. ige) berühren; *érkezék*
ankommen, hingelangen; *érték* [alakv. *érték*] fähigkeit, vermögen
NySz.; wert; *ér-ik* [alakv. *ír-ik* NySz.] reif werden; *érel* reif
machen.

Lélektani és jelentéstani szempontból nagyon tetszetős a
MUSZ. és SZEREMLEY (Nyelv. Fü. 36:37) magyarázata, hogy az
ért „verstehen, erfahren“ és az *érz* „empfinden, fühlen“ igék
is az *ér* „reichen, berühren“ származékai (emez *z* frequ., amaz
elhomályosult értékű *t* causat. képzővel). Mind a két származ-
tatás közös nehézsége azonban, a mire különben már BALASSA is
utalt (TMNy. 57), hogy az *ér*-ben zárt, az *ért-* és *érez*-ben pedig
a régiségben nyílt *e* van: *eertte* ErdyC. 25. *eere* JordC. 697,
eerkezny JordC. 466; *ír* Sylv., dunántúli nyelvjárásokban: *ír,*
de: értneç MünchC. 38. *mégèrétve* BécsiC. 83; *erthween* ErdyC.
131, *ertelem* JordC. 401; a bakonyalji nyelvjárásban s egyebütt:
'ért (NyelvFüz. 34:92); *irzee* ErdyC. 444; *mégèrziee* BécsiC. 46.

< oszm. csag. *er-, ír-* reichen, gelangen, ankommen;
akül ermek verstehen, einsehen ZENK. 146. — ó-tör. *ír-*

folgen RADL. Inschr. 2. folge, 91 | kirg. *er-* követni, kísérni (орхдонить, эрхлэмэ, орхонговить) BUDAG. || mong *ire-* | kalm. *ire-* kommen, ankommen SCHM. 39, JöLG. 147 | burj. *ire-*, *ir-*, *jer-* id. CASTR. 94. Gyakorító s képzővel: o s z m. *eris-* anlangen, ankommen, erreichen; sich erstrecken, an etw. stossen; reif werden ZENK 146 | kaz. *ires* jutni, megérni BÄL. 26.

A magy. *ér* rendkívül gazdag alak- és jelentésfejeményei inkább arra mutatnak, hogy ősrökonsággal, s nem aránylag újabb kölcsönvétellel van dolgunk; de másrészt az is igaz, hogy a m. *ér* megfelelőit a finn-ugorságból nem tudjuk kimutatni.

Vö. HUNFALVY, Vogf. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:142, MagyKet. 85; BUDENZ, NyK. 10:80; GOMBÓCZ, NyK. 31:247 [MUSZ, GENETZ, Suomi 3:16:19]

113. *érdem* [alaky. *erdelm* EhrC. 41; *érdelmes*, *érdelmesz* MTsz.; *erdm* JordC., *érdmés* Bakonyfalja, NyelvFüz. 34:85; de: *érdm* BécsiC., MünchC.; *irdm* Sylv. Ujt. Vö. SUHAJDA, NyK. 31:106] lohn, verdienst.

= ó-tör. *ärdüm* die mannhaftigkeit, der muth, die trefflichkeit, tugend, verdienst; trefflich, tapfer; *ärdümlig* verdienstvoll RADL. Inschr. Neue f. 163; Dritte f. 353 | n.j.g. *ärdüm* handwerk, kunst, geschicklichkeit, verdienst, tugend; *ärdümlik* (s: *ärdümlig*) verdienstvoll, geschickt RADL. 1:794—5 | kün *erdm* ars, virtus; *erdmli* virtuosus, CCum 115, 136(?) 182, 207.

mong. kalm. *erdm* habileté, adresse, talent, qualité, mérite, vertu, connaissance, savoir, sagesse Kov. 260, JöLG. 144 || mandzs. *erdmu* tugend, fähigkeit, güte, verdienst; tugendhaft, GAB 56.

A NySz. az *erden* ezikk végén az *ér* „reichen, erreichen“ szóra utal. Bár e származtatás magában véve nem lehetetlen, még sem tekinthetjük *erdm* szavunk teljes alaki és jelentésbeli egyezését az idézett török-mongol alakokkal pusztá véletlennek.

Vö. GABELENTZ, Éléments de la grammaire mandchoue, 7; FOGARASI, NyK. 5:282; BALINT, Párhuzam; BUDENZ, NyK. 20:148; SIMONYI, FUF. 1:127; MUNKÁCSI, KSz. 2:191—2.

114. *erkölcs* [alaky. *elkech*, *elkőcz*, *elkőlc*; *erkecz*, *erkőch*, *erküle* NySz.; *erköcs* MTsz.] sitte, tugend.

E szó eredetével eddig SIMONYI és MUNKÁCSI foglalkoztak, de egyikük származtatása sem kifogástalan. SIMONYI szerint *erkölcs* < mong. *erkül-üköl* „ehrenbezeugung“ (vö. mong. *erkil* respect, vénération, égard, révérence, distinction, préférence Kov. 268; a homályos második tag alapszava valószínűleg *ük-* donner, présenter, rendre Kov. 576.) Megjegyzendő, hogy ez az összetétel csak egy orkhoni felirathan fordul elő. SIMONYI másik feltevése szerint *-le* igeképzővel és *-ši* névszóképzővel szerkesztett mong. **erkül-le-ši* „honoratio“ volna a magyar *erkölcs* megfelelője.

MUNKÁCSI a következő mongol összetétellel veti össze: *erküküen* pouvoir, puissance, force Kov. 264 (vö. mong. *erke* pouvoir,

autorité, puissance, force, capacité Kov. 263.; *küün* kraft, macht, stärke Schm. 188). M. szerint már most „... das wort *erköcs* keine directe entlehnung aus dem mongolischen ist, sondern jener, welche ihr, wenn auch mit wörtlicher übersetzung, im türkischen entsprechen würde und die wir nach den bestandteilen derart bilden können: *ärk-küč*.“ Erre megjegyezhetjük, hogy ha az *erköcs* = *ärk-küč* egybevetést elfogadjuk, bátran feltehetjük, hogy a törökségben is volt ilyenféle magyarízó összetétel, s semmi okunk sincs arra, hogy azt a mongol *erke-küčün* mintájára alakultnak tartsuk (ennek a módját különben nehéz is volna elképzelni). De másrészt a t. *ärk*, *ärk* úgyis megvan a magyarban szabályos *erő* alakban, tehát *ärk küč* összetételnek is **erököcs* (vö. a *szalócs* ezikket) s nem *erköcs* felelne meg.

Vö. SIMONYI, Nyt. 26:529, FUF. 1:128; MUNKÁCSI, KSz. 2:189.]

115. *erő* [alakv. *erű*; *eresség*, *eressen* NySz.; személyraggal: *erėje* s *erője*, TMNy. 344] kraft, macht.

= ö-tör. *ärk* stärke; *ärkli*, *ärklig* stark THOMSEN, Inscr. 21; RADL. Inscr. Neue f. 163, Zweite f. 88 | u.j.g. *ärig* fort, zélő KSz. 2:248; *ärk* macht, kraft, gewalt RADL. 1:775 | kún *erk* liberum arbitrium CCNM. 157; *erkl* potens 219; *erue* vis, 142 [BUDENZ szerint talán iráshiba *erue* helyett; RADLOFF *örü*-nek olvassa, Sprachm. 66] | csag. *ärk* kraft, gewalt RADL. 1:762 | kaz. *irek* kény, akarat, szabadság, jog, rendelkezés Bál. 26 | mis. *erek* id. Journ. 15:2:33 | kirg. *erik* RADL. 1:753 | alt. *erik* VERB. 51 | sor. *ärk* RADL. 1:763 | szag. *erū* RADL. 1:755. mong. *erke* pouvoir, autorité, puissance, force, capacité, habileté, volonté Kov. 263 | kalm. *erke* Jöla, 141.

Vö. BEREGSZÁSZI, 136; GYARMATHI, Atün. 212; VÁMBÉRY, NyK. 8:142, BUDENZ, NyK. 10:98; MUNKÁCSI, NyK. 18:103, ANDERSON, Wandlungen, 112 [Mtsz. 796].

[116. *garda* [alakv. *garqqa*, *gorda*, *gyarqqa*; *karda* MTsz.] *Pelecus cultratus*. = tel. koj. *kort* der schlei RADL. 2:576. | csuv. *körtös* ерѣтъ, *Perca cernea* Zol. 39 | tat. *körtös* id. ibid. Vö. még cser. *kört* sígér Szul. Ugfüz. 13:81. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:183.

Az idézett alakok nem mind tartoznak össze. A ZolORSICKI-től idézett tat. *körtös* alakot forrásaimban nem találom, de nagyon közel áll hozzá az azonos jelentésű kaz. *žyrtš* (s: *jžrtš*) ерѣтъ, VOSZKR. 62; valamelyik adat hibás. Különbözik a m. *garda* mind-egyiktől egyaránt távol áll.]

[117. *gém* reihet = koj. *kögm* enterich, KATAN. 125, CASTR. 97 | kkirg. *kögöl* id. RADL. 2:1232 | csuv. *kuaj*, *kavagal*, Mkar. *kuaral*, Olg. *kuagal* kaesa ASM. 367 | jak. *köyön* BÖNTL. 57. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:120, Ethn. 4:295, ÁKE. 285, KSz. 6:378.

Sem az alak, sem a jelentés nem egyezik, vö. bővebben GOMBÓCZ, NyK. 36:478.]

[118. *göbe* [alakv. *gübö*, *gübe*, *gübü*, *gübü* MTsz.] patak v. folyómeder fenekén levő vízjárta mélyedés; sárral, vízzel telt

gödröske, *pocsolya* = mong. *köb* tefé wasserstelle, wasserbasin SCHM. 180. Vö. BALINT, Párhuzam; MUNKÁCSI, Ethn. 4: 288.

Vö. *gyvel* szemben MUNKÁCSI, ÁKE. 302; SZILASI, Adalékok a finn-ugor palatalis hangok történetéhez, 42; WIKLUND, Le monde oriental, 1: 60; SCHUCHARDT, Romanische Étymologien 2: 153.]

119. *gödöny* *gavia*, *Pelecanus onocrotalus*,

= jak. *kütün* ein besonderer landvogel, von der grösse des kranichs, BÖHL. 73.

cs. g. *kotan* gölya (гочль) BUDAG. 2: 70, pelikan RADL. 2: 607 | kirg. *kök kotan* gölya BUDAG. 2: 70 || mong. *xutan* pelican Kov. 909; *chodang* *Pelecanus onocrotalus*, PALL. | mandzs. *kotan* id. GAB. 135.

Feltűnő a *gödöny* hosszú ő-je, a melyet az idézett szavak rövid tőhangzója nem magyaráz meg.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4: 295.

120. *görény* [alakv. *geren* gurgulio Beszt. 1084; *guren* id. Schl. 1666; *gören*, *girin*, *girind*, *gérind*, *gírhiny* MTsz.] iltis, *Mustela putorius*.

= kún *charachus*, *caru curan* (olv *kara küzün*) gati spuči, g. spucius (Cum. 98, 128. RADL. Sprachm. 36 | kaz. (sasi) -*küzün* (büdös) -*görény* VOSZKR. 354 | bask *ködün* KATAR. 140 | kirg. (sasi) *küzün* id. RADL. 2: 1508 | kojb. *küzün* KATAN. 129 | tel. tob. *küzün* id. VERB. 189, RADL. 2: 1506 | = kamaszini szamojéd *khözen* CASZTR. 237].

mong. *kürne* un animal, espèce de putois Kov. 2636 | kalin. *kurnae* *Mustela putorius* PALL. | mandzs. *kurene* iltis GAB. 137.

Az oszm. *girin* (ein kleines tier in der tartarei, dessen fell grau und schwarz ist, a Lehese-i Oszmani szótárból idézi RADL. 2: 1619) s a jakut *kirinas* (hermelin, BÖHL. 64) hangzóközi *r*-jük miatt nem tartozhatnak az idézett szócsoportha.

Vö. BALINT, Párhuzam; MUNKÁCSI, Nyr. 13: 260, Ethn. 7: 28, 8: 315; BUDENZ, NyK. 20: 148; GOMBÓCZ, NyK. 35: 250 | VÁMBÉRY, NyK. 8: 145, BUDENZ, NyK. 10: 118; ANDERSON, Studien 264].

[121. *görvély* [alakv. *gövrény* SzD. KASSAI, 4: 320] *scrophula* = mong. *gürbel* eidechse SCHM. | burj. *gulmer*, *gurbil*, *gulber* id. CASTR. 132. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21: 122, Ethn. 4: 296.

Alaki és jelentésbeli nehézségek miatt (mínes semmi timasz-tékunk arra, hogy a m. *görvély* 'scrophula' jelentése eredetibb, 'gyík' jelentésből származott) nem fogadhatjuk el. L. bővebben GOMBÓCZ, NyK. 36: 473.]

[122. *göte* *Lacerta palustris*, Sl.; *Triton cristatus*, MTsz. = kaz. *kältä*, *k. jılan* gyík BAL. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21: 116, Ethn. 4: 183.

A kaz. *kältä jılan* voltaképen „suta kigyó;“ *kältä* = kirg. k. kirg. *keltä* jakut, ein kurzes gewehr, RADL. 2: 1121 | cs. g. *kelte*

kurz, niederen wuchses, VAMB. Stud. 327.; vö. *perzsa kelte* deficiens, parvus, vilis, incongruus, inordinatus; mutilum, truncatum cauda animal stb. VULLERS, 2:865. L. bővebben Gombocz, NyK. 36:474.]

123. **gözü** [alakv. *gezeu* Beszt. 1089; *guzu* Schl. 73.; *gözö, güzü. gezü, güzsi* NySz., MTsz.] gurgulio, sorex; spitzmaus.

← t ö r. **kösük, *küsök* vö. k a z. *küse* BÁL. 68; *köse* OBZTR.

127. patkány. Kicsinyítő képzővel: a b a k. *küske, küskecek* egér; *jer küskecegi* Siphneus aspalax, VERB. 194 | k o j b. s z a g. *küskä* ratte RADL. 2:1501, MAUS KATAN. 129; *küsküžük* maus RADL. i. h. | t o b. *küskü* RADL. MUNKÁCSI szerint jövevényszók az iránságból, de a felhozott s z k r. *käça-, kaçiku-* „wiesel“ mind alakra, mind jelentésre távol áll.

Vö. MUNKÁCSI. NYt. 13:260, ÁKE 603, KSz. 6:378.

[124. **guga** pest, kropf, halsgeschwür NySz.; döghalál idején támadó kelevény, pestbeule, SI. KRESZN.; *guga-halál* döghalál, *dögleletes guga* MTsz.; KRESZN. MUNKÁCSI szerint *guga* hasonulással ebből ← **buga* (vö. *buga* „a növények bogos feje, magtokja, virágja“ MTsz.) ← Oszm. *bugak* halsgeschwulst, ZENK 221 | c s a g. a d e r b. *bujak* kropf, fetter kinn, BUDAG. 1:273. Vö. NyK. 32:380.

Kétségtelen evvel szemben, hogy a *bugá*-nak semmi köze a *gugá*hoz. Ez utóbbi szláv jövevényszó, megfelelői: szerb, horv. u j s z l o v. *kuga* pest BELLOST., VUK.³ 322, MIKLOSICH, EtWb. 145 | c s e h *kuha* id. GRIMM. || vö. s v á j e z i s v o r a r l b e r g i *kog, kogen* aas; középražnai *koge* ansteckende seuche; westfal. *kuggeln* kränkeln, GRIMM, Wb. 5:1577, SCHMELLER 2:287, DIEF. 145.

A horv. szerb *güka, güta* beule, auswuchs am leibe; *gükav* scrophulös (FIL., VUK.³ 111—2) HALÁSZ szerint (NyK. 18:453) magyar jövevényszavak.]

125. **gügyü** a lekaszált rendnek egy kis része; marok; három-négybe tört és összekötött nádnyaláb, a mekkorát egy-szerre dugnak be a kemenczébe, MTsz.

? ← c s a g. *küdü* der garbenhaufen VAMB. Stud. 329.

A m. *gügyü*-t csak a Tjsz. (két adat), a csng. *küdü*-t csak VAMBÉRY ismeri; némileg hasonló jelentésű kîrg. *ködö* das riedgras, RADL. 2:1283.

Vö. MUNKÁCSI, NYt. 13:260, NyK. 25:285.

126. **gyaláz** [alakv. *ialász* NySz.] schmähen, verleumden. vorwerfen, verunehren; belőle elvonva *gyala*: *gyala-ember* gyáva, gyámoltalan, hitvány KASSAI, 2:248; *gyala-rász* rendetlen öltözetű; *gyala-beli* gyarló, gyáva, együgyű MTsz. Vö. SIMONYI, Elvonás, 33.

? ← k ü n j a l u: *jala iabadir* „calumniat“ CCum. 137 | kaz. *jala* rágalom; *jalu jabmak* rágalmazni BÁL. 78. | kîrg. *žala* das fehlerhafte, das unrechte, der ungerechte verdacht, die verleumdung RADL. 4:36 | alt. *jala* strafbeld, geldbusse VERB. 71.

mong. *jala* faute, crime, peine, amende, punition Kov. 2279.

Vö. MUNKÁCSI, KSz. 6:379 [MUSz., VÁMBÉRY, NyK. 8:146].

127. **gyalom** [acc. *gyalmot*] zuggarn, fischergarn.

< kún *ilim* en vischgarn CCum. 221 | kaz. kîrg. *ǰilim* zugnetz BUDAG. 2:364 | bask. *ǰilim* KATAR. 107 | tob. *ǰalom* [k.alm] GIGANOV | bar. tümen *ǰilim* ein grosses netz RADL. 3:185 | esn.v. *šilim* ZOL. 69 | jak. *ilim* netz zum fischfang BOOTH. 38.

Török jövevényszavak: osztj. Konda *ǰalim* zugnetz, PAASONEN, FUF. 2:116 | vog. Konda, Tavda *ǰalam*, Lózv *alam*, Pelym *alam*; Konda, Tavda *alam* MUNKÁCSI, Ethn. 4:304, GOMBOSZ, NyK. 28:162.

MUNKÁCSI (ÁKE. 313, KSz. 6:379, 1:157) a tör. alakokat összeveti a szkr. *ǰalam* 'netz, fanggarn' szóval.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:198, NyK. 27:156 [GENETZ, Suomi, 3:16:5; SETÄLÄ, NyK. 26:379].

128. **gyapjú** [acc. *gyapjat* TMNy. 347] wolle.

< kún *jabortli* lanatus, CCum. 143; RADLOFF értelmezése szerint 'bedeckt' a *jap-* 'befedni' igéből | oszm. *csag. japak* 'liess, wolle'; oszm. *japayî* 'unbearbeitete wolle, liess, RADL. 3:261 | kîrg. *ǰabaza* die im frühling geschorene schafwolle RADL. 4:57.

Vö. PRAY, 104; HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:146, BUDENZ, NyK. 10:82.

[129. **gyarat** krämpeln, kardätschen MÁRT., MTsz. < köztör. *tara-* kämmen RADL. 3:837, vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:146, BUDENZ, NyK. 10:82.

A szókezdő köztör. *t-*nek a magyarban is *t-* s nem *gy-* felelne meg.]

130. **gyarló** [alakv. *gyalló, jarló, járló* NySz.] schwach, gebrechlich, hinfällig.

< kún *jarle, yarli, iarle* pauper, miser, CCum. 47, 116, 141 | *csag. jarli, jarlig* arm, bettler VÁMB. Stud. 345, RADL. 3:143 | kaz. *jarli* 'szegény, nyomorult, gyarló BÁL. 77 | kîrg. *ǰarli, ǰarili* RADL. 4:30, 33 | leb. *jarilig* arm, elend, bedürftig RADL. 3:126. Deverbalis névszók, vö. kaz. kîrg. *ǰaril-* verarmen.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:146, BUDENZ, NyK. 10:82 [Másképp: MUNKÁCSI, ÁKE. 310].

131. **gyárt** [alakv. *gyarat*: *O! Ihis vilagnak gyaratoya* WinklerC. 249; *járt* NySz.] machen, arbeiten, verfertigen.

< köztör. *jarat-* 'machen, etwas passend machen, einrichten; schaffen, hervorbringen RADL. 3:111–3 [alapszava *jara-* 'passend sein'] | esn.v. *šorat-* id ZOL. 72.

Vö. VÁMBÉRY, MagyEred. 602, MagyKel. 85; MUNKÁCSI, KSz. 6:380 [Ml'sz. 750].

132. **gyász** [alakv. *jász* NySz., MTsz.] trauer, trauer'kleid; traurig.

< n.j.g. *jas* schaden, RADL. Kud. Bil. 17₁₂; trauer Kud. Bil. 34₅ | o s z m. *csag jas* weinen, klage, trauer ZENK. 950, VÁMB. Stud. 346 | b a s k. *ǵaz* szomorúság, búbanat NyK. 17:375 Vö. arab *يأس* *jees* Hoffnungslosigkeit, verzweiflung ZENK. 950.

Vö. CzE.; VÁMBÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:82; MUNKÁCSI, NyK. 25:283, Ethn. 5:19.

133. **gyáva** hebes, debilis v. timidus sine causa, SzD., Sl.; feig, unbehülflich, MÁRTON, MTsz. Régi szótáraink nem ismerik, először SzD.-ban találom.

< n.j.g. *jaba* nutzlos, wertlos, zwecklos RADL. 3:273 [THOMSEN szerint: *jara* vain, en vain KSz. 2:256] | *csag. jaba* v. *ǵaba* nutzlos, wertlos, schwach VÁMB. Stud. 344, umsonst KÜN. 51 | o s z m. *ǵaba* umsonst, gratis RADL. 4:57; de o s z m. *aderb jara* fade, albern RADL. 3:290 < *persa jare* verloren, leer, fade, eitel ZENK. 957.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:82, 17:461; MUNKÁCSI, NyK. 25:283 [MUSZ. 225]

134. **gyékény** [alakv. *gyken* Beszt.: *gyken* Schl.; *gykynus* 1331; *gykenyes* 1420 Oklsz.; *gyékény, gyökény, gyikény* NySz., *dekény, gyikény* MTsz.] binse, Typha palustris; matto; binsen-korb.

< kún *gegan* teges CCum. 123 | *csag. ǵäkän* art binsen; die aus diesen binsen hergestellten matten RADL. 3:317; PAVET DE COURTEILLE 556 | kirg. *ǵiken, ǵigin* id. BUDAG. 1:449 | k a z. *jikän* gyékény, káka BAL. 82 | t e l. *jeken* id. VERB. 87 | b a r. *jigän* das grosse, harte steppengras RADL. 3:509 | c s u v. *šacan* binse || m o n g. *ǵigesun* roseau, canne à sucre Kov. 2352. Hasonló képzésű szavak: *baljasun* város; *tojosun* por; *sudasün* ér; *sünesun* lélek.

Török jövevényszavak: osztják felkő-demjankai: *iečan*, tremjugani *ǵäk'i*, nizjami *ǵkän'*, kazymi *ǵücan*, kondai *ǵekän* schiffmatte. KARJALAINEN, Mém. 23:159. PAASONEN, FUF. 2:117. | vogul, észa i *jakän* *pim* binse, *jakän* binsedecke. A csuvasból: v o t j. *šakan* bastdecke, bastmatte. WICHMANN, Lehnw. 96; | v o g u l. lozvai: *šäkwän*, kondai *šexwänt* equisetum, MUNKÁCSI, Ethn. 4:298, Vog.-Népkölt. Gyűjt. I. CCV.; GOMBOCZ NyK. 28:176.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:82; MUNKÁCSI, NyK. 18:115, Ethn. 4:298 [DONNER, Wb. 1:102, BUDENZ, Szögy. 181].

135. **gyenge** [alakv. *gewunge* EhrG. 81; *gyänge* MELIUS, Job 79; *gönge, genge, jönge* MTsz.] zart, weich; mild, gelinu, sanft, schwach, kraftlos.

? < n.j.g. *jaŕi* neu RADL. 3:60 kún *yangi* CCum. 87, *iangi* 147, 161 | o s z m. *jüni* neu, jung RADL. 3:329 | *csag. jät'i, jät'gi* id. R. 3:323-5 | k a z. *jaŕa* VOSZKR. 162 | kirg.

šaya R. 4:16 | bask. alt. tel. *jaŕi* KATAR. 91, VERB. 76
 leb. szag. *ja* RADL. 3:3 | sor na R. 3:633 | küarik, tuba
naŕi RADL. 3:627 | csuv. *šine* ZOL. 69 | jak. *šaya* BÖHTL. 152.
 A mong. *šine*, 'neu', a melyet BÖHTLINOK szintén ide von, szó-
 kezdő *š-e* miatt nem illik ide.

Figyelemre méltó a vocalismus eltérése; az oszm. és csag.
 alakok magashangúsága újabb fejlemény. A m. gyenge szót BUDENZ
 (Verzweigung d. ugrischen Spr. 68; a MUSZ.-ban nem) és MUNKÁCSI
 (NyK. 25:264) eredeti finn-ugor szónak magyarázták, de a vogul
hāmāk puha, *hāykan* lágy, gyöngye, osztják *hāmāk*, *hāmāk* mild,
 weich (KARJALAINEN, Mém. 23:2), a melylyel egybevetették, az obi-
 ugorságban is számojéd jövevényszó (vö. GOMBÓCZ, NyK. 32:197).

Vö. VAMÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:82.

136. gyöplő [alakv. *gyöplő*, *gyöplü*, *gyöplyü* NySz.] strick,
 seil, band; zügel NySz., MTsz.

< o s z m. *iplik* ein gedrehter faden, RADL. 1:1567 | csag.
jiplik faden, RADL. 3:530, *iplik* garn, zwirn VÁMB. Stud. 230
 Alapszó: oszm. *kün ip* schnur, bindfaden, strick RADL.
 1:1564, CChm. 100 | alt. tel. *jib* RADL. 3:529, vö. *jebek*
 VERB. 94 | csuv. *šip* ZOL. 69 | jak. *sab* faden zum nähen,
 BÖHTL. 155.

A magy. *gyöplő*-éhez hasonló jelentésfejlődést mutat a csuvas
 eredetű *eser* Kel. *sap*, *eser* Hegyi *sáp* zügel, bindfaden an der
 strähne. A tiszamelléki és székelyföldi *iplik* „ezérnával való kivarrása
 a csizma sarkának“ MTsz., több más csizmadia-mesterműszóval
 együtt (*csizma*, *csizmadia*, *csiriz*, *szattyán*, *papucs*, *topán*) hódoltság
 korabeli jövevényszavak.

Vö. VAMÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:10.; PAASONEN, KSz.
 3:243 [BUDENZ, NyK. 20:152].

[137. gyöpü, *gyöp* agger, septum, maceries; ager incultus;
 herbetum NySz., OksZ. < tör. **jepük* vö. csuv. *šabš* feuchtes
 reisholz zu einem zaune ZOL. 65. [A csuvasból: lozvai vogul.
eseremisz šaba, *säwä*, *sübä*, *säba* reisholz; v o t j. *čabj* zaun, hecke].
 Vö. MUNKÁCSI, KSz. 7:252, s MUNKÁCSI-ra hivatkozva MÁR SEBESTYÉN,
 Nyr. 28:466, ZOLNAI, Nyr. 28:529.

E magyarázatra megjegyzendő: a) a csuv. *š-* nem csak tör.
j-nek, hanem tör. *č*-nek is megfelel, pl. csuv. *šul*, *šol*- aratni ~
 tat. *čal*- id. A csuvas *šabš* alapján tehát ép olyan joggal köztör.
 **čäbük*, **čäpük* alakot is feltehetnénk; mivel azonban a csuv. *šabš*
 a többi törökségben ismeretlen, nincs módunkban egyik feltevést
 sem igazolni; b) a v o t j. *čabj*, a mely jelentésre legközelebb állana
 a magyar *gyöpü*höz, szókezdő *č*-je miatt nem lehet a csuv. *šabš*
 (< **jepük*) átvétele, vö. WICHMANN, Lehnw. 15; c) kétségtelen, hogy
 a csuv. és a *eser*. alakok összetartoznak, de egyelőre még arra
 sinesen semmi bizonyítékunk, hogy nem a csuvas-e az átvévő fél.]

138. gyertya [alakv. *gyërta*, *gyërgya*, *gyëresa* OksZ., MTsz.;
györtya NySz., *györtya*. MTsz.; *gorchya*-bel Schl.; *gyortya*, OksZ.,
 NySz., MTsz.; *gyortya* MTsz.] licht, kerze.

? < cs u v. *śurDa*, *śorDa* licht, kerze, Asm. X. [A csuvasból: cser H. *sarta* Ramst. 117; | vogul *śortü*, *śarta*, *čarta* kienspan zum leuchten, VogNépkGyűjt. 1: CCCIV.] | alt. *jartu*, *jartma* пыболоубилии .ичъ, коза Verb. 81; Radl. 3:146 | tob. *jaritma* id. | cs ag. *jaritma* id. Radl. 3:127, 130. Más képzővel: tel. *daritkiš* die leuchte (zum fische fangen), fackel Radl. 3:126. Alapszó: k ö z t ö r. *jar-*, *jari-*, *jaru-* hell sein; caus. *jarit-*, *jarid-* leuchten, hell machen.

Vö. GYARMATHI, Affin. 194; ZOLOTNICKIJ, Kornevoj 83; MUNKÁCSI, Nyr. 13:261, Ethn. 4:175; PAASONEN, S-laute 25.

139. **gyom** [alakv. *gyam* NySz., MTsz.; *gyem* MTsz.] unkraut.

< cs u v. *śom* gaz, fü a gabona között; a jászolban maradt összetörődött széna Zol. 71 | ? tel. k u m a n d. *jor* rasen, rasenstück Verb. 97, Radl. 3:414 | t u b. *ńor* id. Radl. 3:631.

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:261; NyK. 20:473.

140. **gyöngy** [alakv. 1276: *Gyung*; 1295/1345: *Gungh*; 1309: *Gung*; 1310, 1318: *Gyung*; 1329: *Gyungh*, OklSz.; *geng* Beszt. Schl.; *gyúny* MELIUS, Szt. Ján. 409; *gyöny* NoGr. ldyK. Előb. 7.; PETKI, Virt. 12; MTsz.] perle.

< ó-t ö r. *inšü* perle Thomsen, Inscr. 42 | u j g. *jünžü*, *jönžü* VÁMB. Kud. Bil. 247 | k ú n *ingēu* gemma CCum. 109 | o s z m. *inžu* Radl. 1:1454 | cs ag. *jünžu* VÁMB. Stud. 358 | t o b. *jintse* Radl. 3:514 | k a z. *enžü* BÁL. 19 | s z o j. *finđi* CASTR. 153 | k o j b. *nenža* KATAN. 130 | s o r *nänži* Radl. 3:678.

Vö. GYARMATHI, Voc. 24; SANDOR, Sokféle, 12:42; VÁMBÉRY, NyK. 8:147, BUDENZ, NyK. 10:82; MUNKÁCSI, Nyr. 13:368, NyK. 18:80.

141. **gyúr** kneten, zusammenkneten.

< k ú n *jur-*: *jurimen*, *jurdim* CCum. 136; *juurdim* 143 | u j g. o s z m. cs ag. *jorur-* Radl. 3:412 | k a z. *jorur-* Radl. Sprachm. 44 | alt. *jura-* Verb. 103 | tel. *dura-* Radl. 3:546 | s o r *čur-* kneten R. 3:2172 | cs u v. *śur-* Zol. 74 || m o n g. *žijura-* broyeur, frotter (la couleur); pétrir (la pâte) Kov. 2334.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:148, BUDENZ, NyK. 10:82; MUNKÁCSI, NyK. 21:121.

142. **gyül** sich versammeln; *gyülik* schwären, eitern; *gyűjt* [alakv. *gyült* RMNy. II:191; Monlr. 3:117; *ült* HELTAI, Krón. 129; *gyűjt*, *győjt*, *gyött*, *gyütt* NySz.; MTsz.] versammeln, zusammenhaufen.

< u j g. o s z m. *jýil-* sich versammeln Radl. 3:471 | t a r. cs ag. *jýil-* Radl. 3:506 | k a z. *jýil-* BÁL. 81 | b a s k. *jšýöl-*, *žiwöl-* KSz. 5:248 | alt. *juul-*, *junluš-* Verb. 100 | t o b. *jil-* Radl. 3:518 | s o r, s z a g. *čýil-* Radl. 3:2066 | s o r *čil-* Radl. 3:2084; l-képzős visszaható ige. Alapszó: k ú n *jü-* | o s z m. *jýi-* id. Radl. 3:468 congregare CCum. 18, 169, 234 |

c s a g. *jü-* 3:504 | k i r g. *ĵij-* BUDAG. 2:357 | t o b. *jü-* R. 3:502 | a l t. *ju-* VERB. 100 | s o r, s z a g. *ĕij-* R. 3:2062.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:148, MagyKel. 85; BUDENZ, NyK. 10:82, 18:23 [MUSz.; TMNy. 78, 127].

143. **gyümölcs** [alakv. *gimile*, *gimils* HB.; *gyimöcs*, *gyömöcs*, *gyümöcs*, *gyümöcs* OklSz., NySz., MTsz.; *gyimöles*, *gyömöles*; *gyimöles*, *gyömöles*; *gyömöles*, *gyömöles* OklSz., NySz., MTsz.] frucht, obst.

< k ű n *jemis*, *yemis*, *giemis* fructus CCum. 28, 89, 125 | o s z m. c s a g. *jemiş* obst ZENK. 968, VÁMB. Stud. 358 | k a z. *jimes* BÁL. 83 | b a s k. *jemes* KATAR. 98 | k i r g. *ĵimis* BUDAG. 2:367 | a l t. *jimış*, *jimis* gyümölcs; étel VERB. 93 | s z a g. *ĕimos* RADL. 3:2159 | u r j. *ĕimos* KATAN. 150; u r j. *ĕimos* id. KATAN. 84 | s z a g. k o j b. *nemis* lockspeise, köder RADL. 3:691. | c s u v. *šimos* gyümölcs ASM. 72 || m o n g. *ĵimis*, *ĵimes* fruit, baie Kov. 2350 | k a l m. *zemis* JÜLG. 211. Alapszó: k ö z t ö r. *je-*, *jü-* | c s u v. *ši* | j a k. *sü-* ENSEN.

Vö. BEREGSZÁSI 115, 127; GYARMATHI, Affin. 224; SANDOR, Sokf. 12:43; VÁMBÉRY, NyK. 8:148, BUDENZ, NyK. 10:82; MUNKÁCSI, NyK. 18:109.

144. **gyűrű** [alakv. *gyirő*, *gyérő*, *gyürő* OklSz., NySz., MTsz.] ring, fingerring.

< k ű n *juzuk* gyűrű CCum. 179 | o s z m. c s a g. *jüzük* fingerring RADL. 3:619 | k a z. *jözek*, *jözök* BÁL. 87 | k i r g. *ĵüzük* BUDAG. 2:376 | b a s k. *jödök* KATAR. 100 | c s u v. Buj. *soro*, Virj. *sörö* NyK. 36:148, 21:11. Más képzővel: tel. k ü ä r. *jüstük* VERB. 106, RADL. 3:616 | k o j b. s z a g. s o r *ĕüstük* KATAN. 144, RADL. 3:2200.

Vö. GYARMATHI, Affin. 190; VÁMBÉRY, NyK. 8:148; BUDENZ, NyK. 10:82, 15:464; GOMBÓCZ, NyK. 31:246.

145. **gyűrű** [alakv. *gyirő*, *györő* OklSz.] Acer tartaricum. Cornus sanguinea. Ligustrum vulgare.

< k a z. *jirək* erle | m i s. *jėrek* Journ. 15:2:48, 21:1:27 | b a s k. *jerek* erle KATAR. 99 | c s u v. *širik* ZOL. 69 | ? a l t. *jürük* Pinus cembra VERB. 106, BUDAG. 2:372. A j a k n t s i s i k , erle' hangzóközi s-szel nem illik ide.

Vö. GOMBÓCZ, NyK. 31:243.

146. **gyüszű** [alakv. *gyüsző* NySz., OklSz., MTsz.; *gyísző*, *dészű*, *düşű* MTsz.] fingerhut

< o s z m. *jüksük*, *jüsük* fingerhut, RADL. 3:593, 615; BUDAG. 2:380 | j a k. *sütük* id. BÖHTL. 175.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:149, BUDENZ, NyK. 10:82.

[147. **hagyma** [alakv. *hajma* MTsz.] zwiebel < u j g. *soĵan* BUDAG. 1:708 | k ű n *sorgan* (s: *sogan* v. *soĵan*) cepe CCum. 127 | o s z m. *sogan* ZENK. 577 | k r i m. *soyan* RADL. Sprachm. 65 | c s a g. *soĵan* zwiebel VÁMB. Stud. 300 | k a z. *soĵan*, *suĵan* BÁL.

139 | b a s k. *hugān* KATAR. 56, KSz. 5:242 | tel. *sogono* VERB. 301 | alt *sono* Sprachm. 65 | esuv. *sogan* ZOL. 61. [Török jövevényszavak: zürj. votj. *sugon* id. WICHMANN, Lehnw. 93 | eser. *sogan* SZILASI, UgFüz. 13:224] || mong. *soɣɣina* oignon KOV. 1386 [= urj. *soɣma* KATAN. 155] | mong Khalkha *songen* VITALE et SERCEY | kalm. *soɣgino* JÜLG 220 || mandzs. *suɣgina* eine art wilder zwiebel GAB. 185, ZACH. 624, 635.

Megvan ez az egybevetés már VÁMBÉRY-nál is (NyK. 8:149), de BUDENZ (NyK. 10:101) alaki okokból elveti; s csakugyan tör. *sogan*-nak a magyarban *szokány*, v. *szogány*, nem pedig *hagyma* felelne meg.

MUNKÁCSI a. NyK. 20:473. s újabban KSz. 2:194—5. lapjain felelevenítette VÁMBÉRY származtatását, olyanforma változtatással, hogy a m. *hagyma* nem török, hanem „ugor-török“ közvetítéssel került mongol jövevényszó (< mong. *soɣɣina*). Az alaki különbséget három feltevéssel hidalja át: 1. Az átadó mong. nyelvben a szókezdő -s helyén *h-* volt, mint pl. a mai mongol dialektusok közül a burjátban. 2. Az átvevő török nyelv a -ɣɣ- hangsoport helyén -ɣɣ- s a -n- helyén -m- t fejlesztett; vagyis mong. *soɣɣina* > ugor-tör. **hāɣina* > m. *hagyma*.

A mi az *s-* > *h-* változást illeti, megjegyzendő, hogy még ma sem ment végbe az egész burját nyelvterületen (pl. mong. *salkin* ≈ burj. *halkeɣ*, *halkeɣ*, de szelengini burj. *salke*, *salke*, *salke*, *salke* ≈ burj. *hāra*, de szeleng. burj. *sara*, 'braun' stb.) s nagy kérdés, nem anachronismus-e e változást már az 5—6. századra feltenni. (Vö. még a *hölgy* és *hűz* cikkekot.)

Az -ɣɣ- > -ɣɣ- > *gy* változás MUNKÁCSINál is csak feltevés, a melyet analogiakkal nem támogat. Az *n*, *ɣ* > *m* változás jellemző sajátága ugyan a mai csuvas nyelvnek [pl. esuv. *ildām* ≈ tör. *altın*, 'arany'], de régi-török jövevényszavaink között, — s reánk nézve ez a döntő — nincs e hangváltozásnak olyan biztos példája, a melyre nyugodtan építhetnénk (l. erre nézve a *hangtánt*).

Nem sokkal valószínűbb a m. *hagyma* finn-ugor etymonja sem. Egybevetették vele a köv. vogul szavakat: pelymi *khāsm*, *khāsm* hagyma UgFüz. 11:234, lozvi *kuōsm*, *kāsm* NyK. 20:474. (BUDENZ, Szóegyezt. 90., DONNER, Wb. 1:93; SZINNYEI, Nyh.³ 149, NyK. 35:456.) Megvan e szó teljesebb alakjában AHLQVISTNál (Mém. 2:22): *košmen*, *košman* „zwiebel“, s nyilván azonos a köv. szavakkal: zürj. votj. *kušman* retek; *kurēt* *kušman* torma, *galanka-k.* kalarábé, *jumal-k.* metélő káposzta, WICHMANN, Lehnw. 85 | mordvin M. *kušman*, *kušma*, Erzä *kšuman* meerrettig PAASONEN, Journ. 15:2:39 | eser. *ušman*, *ušmen* retek SZILASI, UgFüz. 13:273. Valószínűleg valamennyi csuvas jövevényszó (vö. esuv. *košman*: *jūžə-k.* retek (*jūže*-keserű) ASM XVIII., 32), bár viszont igaz, hogy e szó a többi törökségben ismeretlen.]

[148. hajó schiff < köztör. *kaik*, *kajik* boot RADL. 2:4, 93 | jak. *zajik* id. BÖHL. 80 || mong. *zajak* schiff Schm. 145. Vö. BOLLER, Magy. Etym. 56; VÁMBÉRY, NyK. 8:149, MagyEr. 353, BUDENZ, NyK. 10:82, 133; SZILASI, Adalékok 7.

Az alaki s jelentésbeli egyezés ellenére is valószínűbb, hogy a m. *hajó* a *hajt* ige családjába tartozik s eredeti finn-ugor szó. Vö. BUDENZ, MUSZ., DONNER, Wb. 1:7; MUNKÁCSI, Ethn. 4:468, NyK. 25:271]

[149. *hanga* brya, erica; heidekraut C. MA. MÁRT. < csag. *kamgak* distel ZENK. 709 | tar. *kamyak* Salsula oppositifolia RADL. 2:490. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 20:471.

A m. *hangá*-ra csak néhány szótári adatunk van; különben sem az alakja, sem a jelentése nem illik kifogástalannul a t. *kamyak*-hoz.]

[150 *hangya*, *hangyál* ameise < csuv. A n. *ḡḡyḡḡla*, *ḡḡndḡḡla*, KURM *ḡomḡḡla*, VIRJ. *ḡḡmḡḡḡla* poloska ASM. 53, NyK. 21:25 | kaz. *kandala* id. BÁL. 43. Vö. MUNKÁCSI, NYR. 11:193, NyK. 18:116. 21:117 [VÁMBÉRY, NyK. 8:150, BUDENZ, NyK. 10:83].

Újabban MUNKÁCSI *hangya* szavunkat több valószínűséggel néhány rokonyelvű *hangya*-névvel egyeztetette (ÁKE. 326) s régebbi, sem az alak, sem a jelentése szempontjából ki nem elégitő származtatását maga visszavonta.]

151. *harang* glocke, schelle.

< köz. tör. *kazan* kessel RADL. 2:367 | csuv. *ḡoran* id.

ZOL. 96 || mong. *ḡarayya* une grande cymbale d'airain KOV. 828.

A magy. *kazán* újabb, délszláv úton került oszmán török jövevénytől, vö. MIKLOSICH, Denkschr. 34:331.

Vö. BALINT, Párhuzam; BUDENZ, NyK. 20:153 [DONNER, Wb. 1:43].

[152. *haris* [alakv. *haras* Beszt. *hars* PP. *hors* MTsz.] wachtelkönig < csuv. *karāš* haris ASM. XII. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:150, BUDENZ, NyK. 10:101, MUNKÁCSI, NyK. 21:117.

Már BUDENZ megjegyezte, hogy „az egy csuvas adat után ily szónak török volta még nem bizonyos”; megvan e madárnév a magyarokon kívül még több más finn-ugor nyelvben is (vö. *ḡars*, *khors*; mordvin *kerši* NyK. 5:175; cser. *karāš*, *kārāš* RAMSTEDT, 43, UgFüz. 13:68; votj. *krāžī* Rallus crex, *Crex pratensis*) s a csuv. *karāš* is valamely finn-ugor nyelvből került jövevény lesz. Vö. BUDENZ, NyK. 6:397, DONNER, Wb. 1:45, ANDERSON, Studien 230; MUNKÁCSI, ÁKE. 328, 650; Ethn. 8:316; SZILASI, Adalékok, 17.]

[153. *herjó* < tör. *kirgi*, *kirgu* Falco apivorus. Vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 352.

A *herjó*-t Szikszai, MA., PPB., KRESZN., Zsebsz., CzF., „rebhuhn-, feldhuhn“-nak értelmezik, csupán KASSAI állítja, hogy Szabolesban *hérjók*a = héja. KASSAI adatát a MTsz. is megkérdőjelezi.]

[154. *hernyó* raupe < **hiringyó* (vö. *hiringó* MTsz., egy adat, kérdőjellel) < oszm. *karinža* | csag. *karinža*, *karinčka* ameise. RADL. 2:185. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:118.

Sem az alak, sem a jelentés nem egyezik.]

[155. *hinta* schaukel < csuv. *kundō*, *kundōk* hintabölcső, vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:118, 32:394.

A *hinta* a *hintóval* együtt igenév s **hintani* igére utal (vö. *hintál*, *himbál*), vö. SIMONYI, Elvétel 18, 32. A *hínta* mellékalak (szokottabb alakja *hírinta*), a melyet MUNKÁCSI szintén török jövevénytől származtat (csuv. *jalandžž*; vö. alt. *kalayda*-, bar. *kalayna*-*hintāz*ni), nyilván a gyereknyelvből került bele vidékenként a felnőtt nyelvbe. L. Bővebben: GOMBOZ NyK. 36:474—5.]

156. **hír** [alakv. *hér* NySz, MTsz.] gerücht, geschrei, gemeine sage; ruf, renommé; *hirtelen* [alakv. *hértelen*, *hertelen*, *hértelen*, *hörtelen* MTsz., NySz.] unvorgesehen, plötzlich, schnell, geschwindt, flugs.

? vö. oszm. csag. *haber* nachricht, botschaft, gerücht
RADL. 2:1693 | tar. *ḫābār* R. 2:1701 | kaz. tar. *kabār* R. 2:440, 448 | bar. *kābar* R. 2:1193 | alt. tel. kirk. *kabar*
VERB. 111 | bask. *ḫ'ibār* KATAR. 226 | csuv. *ḫibar* ASM. 73 < arab *haber* avis, nouvelle, énonciation, histoire, narration
ZENK. 403.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 18:129, WICHMANN, Lehnw. 62.

[157. **hiúz** [alakv. *heyoz* Beszt. *hayoz* Schl. *heyoz* JordC. 907. OklSz. MURM. *heoz* Szikszai; *hiusz* avagy *hioz* C. *héjusz* GVAD. Nótár. 50; *viúz* MTsz. (egy adat)] luchs < kún *silausun* (RADL. szerint: *siläüšün*) lupi ceruerij CCum. 98 | u j g. شلاسون
hiúz BUDAÖ. 1:632 | kaz. *siläüsen* id. BAL. 135 | kirk. *siläüšün*
RADL. Sprachm 67 | bask. *säläüsen*, előttem ismeretlen forrásból
idézi MUNKÁCSI, KSz. 2:190 | tel. *sülüzün* VERB. 452 | csuv. *šilewəs* ZOL. 76, NyK. 21:118 || mong. *šilegüsün* lynx, loup
cervier Kov. 1494 | kalm. *schiloëssü* PALI. | burj. *šilühuy*, *šiluhuy*, *šilüse* CASTR. 139 || mandzs. *šihun* GAB. 178. Vö. BUDENZ, NyK. 20:149, MUNKÁCSI, NyK. 21:118, KSz. 2:190 [VÁMBÉRY, NyK. 8:151, MagyEr. 293, BUDENZ, NyK. 10:181].

Sem az *t* nyomtalan eltűnése, sem a szókezdő *h-* nem volna érthető e származtatás mellett (vö. a *hagyma* és *hölgy* czikkeket). Nem hivatkozhatunk ez esetben a burját analogiájára sem, mert hiszen a közmongol *si-* > *ši-* változás hamarabb ment végbe, mint a burj. *s-* > *h-* változás, s így ez utóbbiban is *š-*-sel kezdődő alakok vannak. Figyelemre méltó a hangrendi eltérés is.]

158. **homok** [alakv. *humuc* 1055, 1095 stb. OklSz., NySz.; *humok*, *humok* MTsz.] sand

< u j g. kún, oszm. csag. kirk. alt. tel. leb. sor, szag. koj b. *kum* sand RADL. 2:1043 | csag. alt. sor, kirk. *kumak* sand, sandboden, sandhügel RADL. 2:1044 | jak. *kumax* BÖHTL. 70 | mong. *ḫomak* sable fin Kov. 934.

Vö. BEREGSZÁSZI 136; GYARMATHI, Afün. 222, Voc. 27; HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:152, BUDENZ, NyK. 10:83; SZAMÓTA, NyK. 25:136, MUNKÁCSI, NyK. 25:278.

[159. **horog** haken, angel < köztör. *karmak* haken, angel-haken | oszm. *karmuk* ein eiserner haken, spaten RADL. 2:216, 219 | koj b. leb. szag. sor *karbak* so viel heu man auf einmal mit der hand fassen kanr; angel; fischreuse RADL. 2:213. Alapszó: *karma-*, *karba-* packen, fassen, schnappen. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:265.

Alaki okokból elfogadbatatlan.]

[160. *hölgy* [alakv. *helg* Schl., Beszt., OklSz.] *Mustela erminia*, hermelin; braut, liebste; dame < mong. *soloryo*, *solorya* putois, martre de Sibérie Kov. 1401 | burj. *holoro*, | szelengini burj. *soloro* feuermarder, iltis CASTR. 135; *cholongò* *Mustela sibirica* PALL. || tung. *scholongo* *Mustela putorius* (improprie) PALL.; tung. *Birar soluge*, Manäger *sologa*, *sologe* MAACK és SCHRENCK után idézi GRUBE 100; gold *soloi* *Mustela sibirica* ibid.; orocsón *solongo*, kond. *solorgó* wiesel, verchojãnszki *holoro* Czek. 377, 395 A mongolságból: kott *holanka* feuermarder, CASTR., Versuch einer kottischen sprachlehre, 238 | jak. *solordo* iltis BÖHTL. 161. A BUDENZ és MUNKÁCSI idézte többi alak nem tartozik ide.

A MUNKÁCSITól felvett *hol(o)yi* közvetítő alak (ebből a m. *hölgy* hátraható illeszkedéssel az *i* hatása alatt) sem ténybeli adatokkal, sem megbízható analógiákkal nem támogatható. Az *s* > *h*-váltásra vö. a *hagyma* és *hiúz* cikkeket.

Vö. BUDENZ, NyK. 20:149; MUNKÁCSI, KSz. 2:193, de: GOMBÓCZ, NyK. 35:277.]

161. *hurok* [alakv. *urok* NySz. MTsz.; *ürök* FALUDI schlinge], fallstrick; masche, schleife

< alt. tel. szag. sor *uruk* eine stange mit einer schlinge, zum einfangen der pferde RADL. 1:1658, VERB. 404 | tel. *uruk* VERB. 404 | bar *ukruk* RADL. 1:1613 | cs.u.v. *ukrők* pánya NyK. 21:36 || mong. *urɣa* longue perche avec un noeud coulant pour attraper les chevaux, Kov. 460. RADLOFF (Wb. 1:1658) mong. *uruk* alakot is említ, de forrásaimban nem találom. | mandzs. *urɣan* id. GAB. 216. Vö. még kott *urkan* pferdeschlinge, CASTRÉN, Versuch einer kottischen sprachlehre, 249.

Föltűnő e mellett a magában álló k. irg. *kuruk* (pferdeschlinge, faugstrich, RADL. 2:930, BUDAÓ. 2:53) szókezdő *k*-jával.

Különválasztandó a felsorolt török-mongol alakoktól a mong. *uraka* attrape ou filet fait avec du crin pour prendre les oiseaux, Kov. 438 | burj. *urɣka*, *urɣxa*, *urɣax* id. CASTR. 103 || mandzs. *ɣurɣa* schlinge von pferdehaar zum fang der vögel ZACH., GAB. 105 tung. Man Ur. *urka*, *orka* CASTR. 77; kond. *ɣurká*; vilui *urka* CZEK. 379 || szamojéd *hurku* schnur CASTR. 275.

E származtatás szerint a köznyelvi *hurok* a régi s tájnyelvi *urok* mellett újabb fejlemény; vö. SIMONYI, Nyg. 35:8.

Vö. SÁNDOR, Sokféle, 12:180; VÁMBÉRY, MagyEr. 317; BUDENZ, NyK. 20:153; MUNKÁCSI, Ethn. 4:267.

[162. *huszár* *eques hungaricus*, *husar* < tör. *khazar*, *khuzar* rabló, lovag, kalandos levente. Vö. VÁMBÉRY, MagyKel. 34; RÉTHEI PRIKKEI MARIÁN Nyg. 28:342.

A törökségben, vagy legalább egy részében ismeretes ugyan a *kazár* népnév (vö. csng. *ɣazar* die Chasaren; *därja-i ɣazar* das Kaspische meer, RADL. 2:1639), de hogy köznévvül használnák (ill.,

hogy használták volna már 7—8. században!), annak semmi nyoma. A VÁMBÉRY-féle *khuzar* alak csak a Lehcse-i Oszmani خزار írásmódjának valószínűtlen olvasata. Különben is tör. *khazar*-nak a magyarban nem *huszár*, hanem **kárály*-féle alak felelne meg, mindenesetre hangzóközi *r*-rel. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 11:47.]

163. idő [alakv. *ydeketh* JordC. 758; *ede*-ig MHEGEDÜS, Tűz-oszlop, 1:117, *edeje* ACsERE Enc. 149; *ödö*, *üdü* NySz., MTsz.; birtokos személyraggal rendszerint *ideje*, de *idője* is, vö TMNy. 344] zeit; *idén* heuer, in diesem jahre; *idétlen* [alakv. *idötlen*, *üdütlen* NySz.] unzeitgemäss, unpassend; unreif, missgeboren.

< tör. **öd-äk* vö. ó-tör. *öd* die zeit THOMSEN, Inscr. 23, 166, 176; RADLOFF, Inscr. Neue folge, 165 | u j g. *öd* THOMSEN, KSz. 2:251 (RADLOFF Wb. 1:1259 helytelenül *öt*-nek olvassa; nem tartozik ide az ugyancsak ide vont *ödün* „immer, alle zeit“, a melynek helyes alakja *ötün* s értelme valószínűleg „tout à fait, absolument“, vö. THOMSEN, KSz. 2:251) | ó-oszm. *üü* zeit VÁMBÉRY, Altosmanische sprachstudien 213 | tel. *öi* zeit punkt RADL. 1:1172, VERB. 227 | tar. *öt* id. RADL. 1:1259 (feltűnő a szóvégi *-t* az ó-tör. *-d* után várható *-i* helyett).

Talán ide vonható még: mong. *üde* midi, *üdüi* soir; *üdele*- faire une sieste, faire une halte, déjeuner Kov. 1:515, 517, 519 | kalm. *üde* Jtlo 158 | burj. *ude* CASTR. 106 | khalkha *üü* VITALE ET SERCEY = oszm. *öü* der mittag, mitterszeit RADL. 1:1175, 1801. A tel. *üdü*, alt. *üdü* „das rasten auf der reise am tage“ a mongolból.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:153, Altosmanische sprachstudien. 213; BODENZ, NyK. 10:84; 17:455, 18:31; MUNKÁCSI, NyK. 32:388 [MUSz. 808, TMNy. 99].

164. ige [alakv. *ige* MTsz.] wort. rede, spruch; *igéz* verzaubern, bezaubern, behexen.

< u j g. *üge* wort VÁMB. Kud. Bil. 198 | mong. *üge* mot, terme, parole, expression, langue, discours, don de la parole Kov. 1:554 | kalm. *üge* Jtlo 157 | burj. *uge* CASTR. 104.

MUNKÁCSI szerint a m. *igér* ‚versprechen‘ < u j g. *üge*-RADL. *ögü*- ‚sagen‘ (sing. 3. p. *üger*), ezt azonban alig lehet az *üge* ‚wort‘ szótól elválasztani. Kétségtől külön eredetű az u j g. *ögü*- ‚loben können‘ < ök- loben = oszm. *öi*- id. RADL. 1:1172.

Vö. BEKEOSZÁSZI, 127; GYARMATHI, Affin. 230; FOGARASI, NyK. 5:282; VÁMBÉRY, Ujgurische sprachmon. 198; BÁLINT, Párhuzam; SIMONYI, FUF. 1:127; MUNKÁCSI, KSz. 2:197.

165. ikér [acc. *ikrét* v. *ikért*; alakv. *ikör*, *ükör* OklSz.] zweifach, doppelt, gepaart. zwillings

< ó-tör. *ükiz* iker RADLOFF, Inscr. Neue f. 162.; 3. lief. 351 | kún *egiz* CCum. 221 | oszm. *ikiz*, *ükiz* RADL. 1:1419, 681 | csag. *ägiz* R. 1:702 | kaz. *igéz* BAL. 22 | bask. *igəd* KATAR. 72 | kirg. *egiz* R. 1:702 | alt. tel. *üis* VERB. 42 | tar. *ikizäk* R. 1:1421 | karag. *ihis-* (*kiži*) CASTR. 82 | csuv.

jac̄ar iker NyK. 37:24 (Mell.) (= *c s e r. j̄j̄ar* RAMSTEDT, 31) mong. *ikere, ikire* Kov. 317. Alapszó: *k̄ōz t̄ōr. iki, igi, āki* kettő, *jak ikki*.

Mongol jövevényszavak: *u r j. ākkārū* KATAN. 122 | *k o j b. ākkārū* KATAN. 109 | *c s a g. ikir* (? *ō: ikiz*) VÁMB. Stud. 236.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; FOGARASI, NyK. 5:282; VÁMBÉRY, NyK. 8:154; BUDENZ, NyK. 10:84.

166. *ildomos* *klug*; *ildomosság* *klugheit* NySz. Az *ildom*, „anstand” FOGARASI elvonása az *ildomos* melléknévből, vö. NyUSz., Nyr. 27:117; MNy. 1:175.

= *c s a g t a r. ildam* schnell, flink, hurtig RADL. 1:1495 | *k a z. kirg. žildam* schnell, bald, RADL. 3:130 | *kirg. žibdan* R. 3:133 | *alt. tel. leb. bar. sor. iltam, ultam* schnell; *tel. iltamaš* cilig, flink RADL. 1:1379, 1700; VERB. 457 | *mong. ilyom* adroit, agile, souple, alerte; fin, ingénieux, pénétrant, sagace, Kov. 305 || *m a n d z s u ildamu* gewandt, flink; geschickt, witzig. GAB.

Vö. BALINT G., Párhuzam; BUDENZ, NyK. 20:147; SIMONYI, FUF. 1:127; MUNKÁCSI, KSz. 2:192.

[167. *im* [számos összetételben: *im-e, em-e; im-már, im-ént; am-az, am-ott* stb] *en, ecce; eccum* = *tel. k u m a n d. leb. sor. ām* *jetzt* | *u j g. k ū n, c s a g. āmdi, tat āndi* *id. stb.* Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:389—90.

Igaz, hogy BUDENZ magyarázata (a mely az *im* szót az *émett, imett* szavakkal családositja) nem meggyőző; de másrészt, ha elfogadjuk is MUNKÁCSI feltevését, hogy a m. *im* eredeti jelentése ugyancsak „*jetzt*” volt, azt még sem tarthatjuk valószínűnek, hogy csak az aránylag újabb török-magyar érintkezéskor került volna nyelvünkbe, a melynek emlékét különben, csekély kivétellel, szorosabban vett kultúrszavak őrzik.]

[168. *imély* = *c s u v. *j̄imēli*. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:391.

MUNKÁCSI felteszi, hogy a magy. *imély* eredeti jelentése „marhabögoly”, s ebből fejlődött ismert jelentése: „a szarvasmarha hátán bizonyos légyfaj csípésétől támadt nyüves kelevény, v. maga a benne élősködő nyü.” A „marhabögoly” jelentést a Nyr. két adata igazolja (Nyr. 7:140: *imej* marhabögoly, Csikm. Gyergyóban *imé* és *imecs*, T. NAGY IMRE. Nyr. 9:42: *imő* v. *himő* bögoly, Erdővidék, BENEDEK ELEK), míg a másik jelentés mellett, részben ugyancsak a Székelyföldről, az adatok egész sora tanuskodik: B. SZABÓ DÁVID, Magyarország Vir. Told.; KASSAI, Szókönyv, 3:29; KRESZNERICS, Szótár, 1:137; CZUCZOR-FOGARASI; Tjsz.; Magyar Nyelvészet, 3:405, 6:332, 358, Nyr. 7:478, 9:478, 8:463, 16:47; HORVÁTH, A bakonyalji nyelvjárás 34 l. Már csak ezért is nagyon valószínűnek tartom, hogy NAGY és BENEDEK tévesen határozták meg a közölt tájszó jelentését; nyilván SZINNYEI is ezt tartja, mert a MTsz.-ban a „marhabögoly” jelentést meg sem említi.

Nem szabad felednünk azt sem, hogy a bar. *ignālēk*, *kirg. ijnelik* stb. alapján több-kevesebb valószínűséggel feltehető csuv.

**jimél'e* is csak ugyanazt jelenthetné, a mit a baraba tatár és kirgiz szavak, t. i. „szítakótót, libellát“, a mely persze „tús, túlopó“ nevét (*iznälék* szó szerint = tús) nem azért kapta, mintha fulánkja volna, hanem azért, mert hosszú, egyenes potroha szinte túvékonyságú.]

[169. *inczi*: *inczi-finczi* vézna, czingár, gyenge, nyápicz; jelentéktelen. hiábavaló < cs. g. *incü*, oszm. a derb. krim. *inžü* | kún *inckä* | karaim *ünckä* dünn, fein. schmal RADL. 1:1451, 1455, 1823. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:392.

Már a gazdagon burjánzó változatok is (*inczin-fincz*, *inczin-pincz*, *inczén-pincz*, *inczén-bincz*; továbbá *encsén-bencs*, *enczön-bencz*, a mely utóbbiakat MUNKÁCSI különválasztja) arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ebben az esetben is olyan játszi szóalakulatokkal van dolgnunk, a melyek az etymon kutatásához nem nyújtanak biztos alapot. Hiszen még azt sem tudjuk, hogy nem az ikerszó első tagja ered-e a második tagból, mint pl. az *iczi-piczi*, *ityeg-fityeg* esetében?]

[170. *int* richtung vö. *intës* vminek irányában levő MTsz.; *intéz* meinen, dafürhalten; ordnen; vö. még KERTESZ, Nyr. 31:577. < ujg. *ördi*, *ördü* richtschnur. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:394

Sem a jelentésbeli, sem az alaki egyezés (tör. *rd* ~ *magy. nt?* vö. a következő cikket) nem olyan természetű, hogy e származtatást egyelőre feltevésnél egyébbnek tarthatnók.]

171 *int* [alakv. *imt* NySz.] winken; ermahnen; ? *incselég*, *incselkedik* (< **int-seleg*) trachten, hinterlistig sein NySz., MTsz.

? < ujg. tar. cs. g. karaim *indü* | kirg. *inda* | tel. *imde* | kaz. tob. ujg. *imla* | bar. *imna* ein zeichen geben, mit der hand, winken, rufen, herbeirufen, einladen RADL. 1:1407—8, 1447, VERB. 59, 467 || mong. *imne* cligner les yeux, hocher la tête en signe de consentement Kov. 1:311. — Alapszó: kirg. bar tob. kaz. *im*, alt. tel. *im* ein mit der hand gegebenes zeichen; eigenthumszeichen am ohre des haustieres RADL. 1:1403, 1571.

A tör. -*nd* ~ *magy. -nt* megfelelést biztos esetekkel nem igazolhatjuk. BUDENZ (MUSz. 805, 819) eredeti finn-ugor szónak tartja s az *ingerkedik* igével együtt az *em-el* családjához fogja.

Vö. PAASONEN, KSz. 3:243, MUNKÁCSI, NyK. 32:393.

172. *ír* (*írok*) schreiben, malen.

= oszm. kún, krim. kaz. *jaz* RADL. 3:226 | bask. *jad* KATAR. 83 | kirg. *jaz* RADL. Sprachm. 40, schreiben, zeichnen | csuv. *šir* id. ZOL. ASM. 391 || mong. *širu* tirer une ligne, peindre, dessiner; calculer; *širuk* dessein, plan, tableau Kov. 2360, 2363.

A m *ír* egy föltehető tör. **jír* átvétele.

Vö. GYARMATHI, Affin. 208; HUNFALVY, VogF. 298; VÁMBÉRY, NyK. 8:155; BUDENZ, NyK. 10:84, 15:465; GOMBÓCZ, NyK. 35:254.

173. *ír* [acc. *íret*] „gyökér“ vö. SZILY K. Nyr. 25:538.

? vö. kirg. *ir* eine pflanze mit blauen blumen, die als

arzenei gegen den husten gebraucht wird RADL. 1:1456; *ijir* egy növény gyökere, a melyet orvosságnak használnak KATAR.

Csak föltételes egybevetésnek fogadhatjuk el, a melynek lehetséges vagy lehetetlen voltát egyelőre (az egyetlen kirgiz adat alapján nem dönthetvén el, hogy az *i*-nek ebben az esetben milyen köztör. előzmény felelt meg) nem ítélték meg.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:396; SZILASI, NyK. 30:484.

174. *iró* buttermilch (Schl. 1015: „mulsum“).

< n j g. oszm. csag. kirg. alt. koj b. *airan* ein getränk aus gegohrener kuhmilch RADL. 1:25 | kaz. *äirän* 1:25 | csuv. *bu j. ujan*, Mkar. *ořen* *iró* NyK. 21:23, ASM. 347, 354 | ? jak. *arī* geschmolzene russische butter BÖHNL. 8 || mong. kalm. *airak* lait fermenté, koumis Kov. 8, Jülg. 137. — Régi csuvas jövevényszó a *cser* Gen. *jôra* írós tej UgFüz. 13:53.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:155, BUDENZ, NyK. 10:84; MUNKÁCSI, KSz. 2:192, NyK. 32:397; GOMBÓCZ, MNy. 1:165.

[175. *iv-ik*, érik, puhul, levesedik; elérik (pl. gyümölcs); megporhanyul (trágya) MTsz. < csag. tar. *ibi-* weich werden, MUNKÁCSI, NyK. 32:398.

A csag. tar. *ibi-* rokonsága a törökségben: alt., tel. *jibi-d'ibi-* nass werden, im wasser weich werden RADL. 3:531 | kaz. *jeb-Bál.* | bask. *jebe-* Katar. 96 || mong. *debte-* être trempé, mouillé. A köztör. szókezdő *j-* utái a magyarban *gy-*s szókezdetet várnánk. Vö. bővebben GOMBÓCZ, NyK. 36:475.]

[176. *jargal* hin und her gehen, reiten NySz., MNy. 1:204 < oszm. csag. bar. *joryala-* im passe gehen (< *jorya* pass-gang) RADL. 3:436. Vö. SIMONYI, Nyr 26:176.

A magyarban szókezdő *gy-*t várnánk.]

177. *káka* binse, riedgras.

? vö. kaz. *kakı* mocsári növény, a melylyel a kádárok a hordók dongaközeit tömik ki („болотное растение, употребляемое бочарам для законопачивания бочек“) OSZTR. 106, de BALINTnál „ribiszkefaj“. | ? kaz. *kukı* eine pflanze RADL. 2:896. Vö. még oszm. *kova* binsen Bi. 2:533 | kirg. sor *koja* schilfart RADL. 2:516 | türk. *kuza* RADL. 2:898 | tel. *koyo* VERB. 137 | csuv. *zoj typha* ZOL. 97. Van az oroszban is *кука, куза*.

Kérdéses, hogy a felsorolt adatok csakugyan mind együvé tartoznak-e? A m. *káka* voealismusát csak tör. *kakı*-féle alak (vö. az idézett kaz. tat. alakot) magyarázná meg kielégítően.

Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:298.

178. *kalokány* [alakv. *kolokány*, *karlokány* Tjsz., MTsz.]. *Stratiotes aloides* (tóban növő szűrös fű). Kétséggkívül ugyanez a szó: *karakány* id. Tjsz. KASSAI 3:183, CzF.; átvitt értelemben: *karakánkodik* izgágáskodik, MTsz., *karakánság*: pajkosság CzF.

A töröksegből két szó is kínálkozik az egybevetésre:

α) ha *karakán* alakot veszszük eredetibbnek:

bask. *karayan* KATAR. 124 | kirk. tat. *karayan* BUDAG. 2:46 | tel. *karayana* VERB. 130 | sor *karayan* RADL. 2:151 „Robinia caragana“ || mong. *zarayana* caragogne, caragan frutescent; faux acacia de Sibérie; *zarjana* Robina ferox Kov. 831 | burj. *kargana* Spierpflanze CASTR. 109.

β) ha a *kalokány* (= **kalakán*) alakot tartjuk az eredetibbnek:

kirk. *kašayan* die klette RADL. 2:390.

Vö. [VÁMBÉRY, NyK. 8:156]; MUNKÁCSI. Ethn. 4:298; GOMBÓCZ, NyK. 35:258.

[179. kan männchen < kün, csag. kaz. kirk. bask. *kaban* RADL. 2:439, KATAR. 108 | alt *kaman*, *kaban* eber, der wilde schwein VERB. 123 || mong. *خابان* Kov. 750. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:156, BUDENZ, NyK. 10:85, 20:151; MUNKÁCSI, Ethn. 4:205.

A hangzóközi *b* nyomtalan eltűnése érthetetlen volna. Vö. még MUNKÁCSI. ÁKE. 386.]

180. kancsó [alakv. *kancsú*, *kancsu* MTsz.] weingeschirr, eimer oder krug.

? csag. *končak*, *kolčak* eine längliche tasse, ein trinkgefäß VÁMB. Stud. 319. 320; *končak* teller, schale KÜN. 134.

MUNKÁCSI u csag. *končak*-ot iráni jövevénytől tartja s összeveti vele a szkr. *kamsā*- „metallenes gefäß, becher, schale“ szót, KSz. 6:377.

VÁMBÉRY, NyK. 8:157, BUDENZ, NyK. 10:85.

[181. kándró tóban élő hal, talán *Perca fluviatilis*; a MTsz.-ban egy adat HERMAN Milak.-ból. < burj. *хадары*, *хадаран*. *хадар* *Salmo thymallus* CASTR. 110 || mandzs. *хадара* GAB. 91 Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:183.

Alaki okokból elfogadhatatlan.]

182. kantár [alakv. *kantár*, *kéntár* MTsz.] 1. zaumriemen, zügel, 2. vastag fonálból vagy hársból készült ritka hálószerű fonadék, a melyben az ételhordó edényt a mezei munkásoknak kiviszik, MTsz.

< o s z m. *kantarma* ein kurzer zügel, mit dem man den kopf der pferde in die höhe hält, wenn man sie zur trünke führt RADL. 2:121 | csag. *kantar* das kurze leitseil; *kantar*-ein pferd kurz anbinden VÁMB. Stud. 313, ZENK. 685 || mong. *хантау*-den zügel der pferde straff anziehen und an den sattelknopf befestigen SCHM. 128 (? vö. mong. *хантау*-détourner les yeux Kov. 724); *хантауа ёлбууу* une courroie que l'on met dans la bouche d'un cheval et qui passe sous son ventre où l'on attache, pour l'obliger à baisser la tête Kov. 724, b. (= jak. *хантауа* id. BÖRTL. 77.)

Legrégibb adatunk a m. *kantár* szóra a 17. század elejéről való (a Beszt. Szój. *kantrenn* = „antenna“ szavát FINALY a *farmatring*

eltorzításának tartja); nem lehetetlen, hogy csak újabb, szláv réven került oszmanli jövevényszó, vö. szerb. lengy. *kantar* MIKLOSICH, Denk. 34:326, EtWb. (a m. szó mindkét helyen hibásan *kántár*).

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; BUDENZ, NyK. 6:306, 10:85; VÁMBÉRY, NyK. 8:157; MUNKÁCSI, NyK. 17:96.

[183. kanyaró [alakv. *kanyaru*, *konyoru*, *konyorú* MTsz.] masern < kaz. oszm. *kizamik* masern, zcharlachfieber RADL. 2:823 | vö. még bar. *kizilzuk* masern, rötheln | kirg. *kizilsa* id. RADL. 2:829 | csuv. *жарлэжен* kanyaró NyK. 37. Mell.: 37. Alapszó: *kiz-* roth werden, glühend werden. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:118.

Még ha felteszszük is, hogy a m. *kanyaró* eredetibb **karamó* helyett van [vö. *kanyarodik* ~ *karamodik* MTsz.], az első szótag a-ja akkor is magyarázatlan marad.]

184. kapu [alakv. 1216/30: *Cv-copu*; 1319/22: *kopu* OklSz.] tor.
 < ő-tör. *kapuy* THOMSEN, Inscr. 20; RADLOFF, Inscr. Neue folge 168; Zweite f. 93, tor | u.jg. *kapuy*, *kabuy* [?] porte Kud. Bil. 2:86:10; THOMSEN, KSz. 2:248 [RADLOFF hibásan *kabuk*] | kún *kabak* CCum. 186, 188, 206 | oszm. *kapu*, *kapi*, RADL. 2:414, ZENK. 691 | csag. *kapuk*, *kapuy* VÁMB. Stud. 308 | karaim *kabak* | kaz. tob. bar. kirg. *kapka* RADL. 2:438, 418 | kaz. *kapi* RADL. Sprachm. 25 | bask. *kâpka* KSz. 5:250 | csuv. *капка* ZOL. 91, NyK. 37. Mell.: 34.

Vö. PRAY, 104; BEREGSZÁSI, 115, 137; GYARMATHI, Affin. 206, 228; Voc. 32; VÁMBÉRY, NyK. 8:157; BUDENZ, NyK. 10:85.

185. karó pfahl, pflock.

< u.jg. oszm. kaz. kirg. alt. tel. leb. *kazik* pflock, pfahl RADL. 2:374, VERB. 114 | kún *altû chaz* CCum. 161; RADLOFF olvasása szerint (Sprachm. 24): *altûn-kazik* „der polarstern“ | csag. *kazuk* VÁMB. Stud. 311; *karuk* (vielleicht ein versehen für *kazuk*) RADL. 2:188 | bask. *kâðšk* id.; *timər-k.* sarkesillag KSz. 5:249 [vö. kaz. *timər-kazšk*, csag.

تيمور قازوق polarstern, tkp. „vas karó“ RADL. 8:1135, 1409].

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:157, BUDENZ, NyK. 10:85.

[186. karvaly falke, sperber < tör. **kargul* (**kargaul*, vö. tör. *torıyl* falke, tat. *kirkaul* fasan, mong. *хорюул* id.). Vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 330, 352; NyK. 21:117; SZILASI, Adalékok a finn-ugor palatalis hangok történetéhez, 18; de vö. GOMBOCZ, NyK. 36:475.]

[187. káta a gyalom zsákja, KASSAI, Szókönyv, 3:122; HERMAN O. MHalk. < kaz. kirg. alt. *kalta* tasche, ein lederner tabacksbeutel RADL. 2:258; vagy: kaz. *kata* nemezcsizma BÁL. 42 | bask. *kata* БАЙИМКИ KATAR. 129 [vö. orosz *комы* art lederner b Bauerschuh]. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:204.

Egyik egybevetés sem meggyőző. Nincs nyoma annak, hogy akár a tör. *kalta*, akár a *kata*, mint halászati műszó, halórész megnevezésére is szolgálva, sem pedig annak, hogy a magyar *kata* általában „zsák“-ot is jelentene, vagy jelentett volna.]

[188. **katáng** solsequium, intubus, cichorium < kirg. *kan*, *kandak* avarfű | csuv. *katan* csalán Vö. Munkácsi, NyK. 18:116. Csuv. *katun* = kaz. *kitün* .len; a kirg. *kandak* megfelelői: krim. *kautan* | mis. *kandan* | tob. *kandak*, *kautak* „avarfű“. Vö. bővebben Gombocz, NyK. 36:477—8.]

[189. **katka** „vaesmaeska alakba kötött négy nagyobb horog, a melyvel a halász a fenekes horgokat a víz fenekén megkeresi és fölszedi.“ HERMAN O. MlakK. < tör. *kaduk*, *kaduy*, *kadiz*, *kada* nagel, hufeisen, pfund, riegel, sattelbeschlag RADL. 2:307, 308, 322, 330. Vö. Munkácsi, Ethn. 4:274.

A magy. *katka* nyilván egy szláv dem. *kotka* (ebből *kotá* „maeska, kandur“: vö. lengy. bulg. *kotka*) átvétele. Megemlíti eszlav szavakat részben MUNKÁCSI is, de a hangalaki egyezést véletlennek tartja. A jelentésváltozásra vö. a *rasmaeska* szót.]

[190. **káva** [alakv. *gáva*, *kávra*, *kávra*, *kányra* MTsz.] reif, umfassung < tob. *kabak*, kerítés a mezőn | kirg. *kabak*: *sajidin kabagi* a hegyszakadék felső karaja BRDAG. 2:2 < oszm. *kapa*- umhüllen | csag. *kaba*- umfassen, umgeben, einschliessen, zustopfen, belagern RADL. 2:435 | kirg. *kuma*- id. RADL. 2:479 stb. Vö. Munkácsi, Ethn. 4:205.

Érthetetlen volna a magy. *káva* alakban a *-k* névszóképző nyomtalan eltűnése. Különbben is az idézett igéket alig lehet elválasztani a tör. *kapa*-, *kaba*- „zudecken“ igétől, a melyből MUNKÁCSI (Ethn. 4:205, jegyzet) — szerintem tévesen, — a *kupak* és *kápa* szavakat származtatja. A *kápa* „blendleder, augenleder; caputium equi“ nyilván azonos a „kutte, kapuze, kappe“ jelentésű s szláv (ASHÓTH, NyK. 18:373) vagy latin-olasz (MELICH, Szláv jövev. 2:300) eredetű *kápá*-val; így már a NySz. is. A *kupak* < tör. *kapak* „deckel“ [már: SÁNDOR, Sokf. 12:74; CZUCZOR-FOGARASI; VÁMBÉRY, NyK. 8:163, BUDENZ, NyK. 10:86] származtatás a magyar szó *u* tőhangzóját nem magyarázza meg; különben a *kupak* szót először SzD.-ban találom.]

191. **kecske** [alakv. *keske* MTsz.] ziege.

< oszm. csag. krim. *käci* ziege RADL. 2:1145 | chin.-tör. *käki* RADL. 2:1148 | kaz. *käzä* ziege RADL. 2:1149; *küzä* RADLOFF 2:1171. szerint „reh“, de BALINT-nál „kecske“ | tob. *küzä* reh | bask. *küzä* KATAR. 111 | csuv. Buj. *kabža*, *kabžaga*, Mkar. *katšara* NyK. 36:11.

Különválasztandó ettől: csag. krim. *äcki* | kirg. *eski* kecske RADL. 1:864, 911 | alt. *eski* VERB. 55 | szag. *üskä* RADL. 1:1879 | bar. *itskä*, tob. *itski* RADL. 1:522 | kumand. *öökä*, küärik *ötskü* RADL. 1:1287, 1289 = mong. *išigen* KOV. 285; *ischëgac* PALL. ziege, junge ziege [MUNKÁCSI szerint (KSz. 6:378) < szkr. *ažā*- ziegenbock].

Vö. BEREGSZÁSZI, 115; GYARMATHI, Affin. 194, 223; Voc. 36; VÁMBÉRY, NyK. 8: 158, BUDENZ, NyK. 10: 85, 20: 151; MUNKÁCSI, NyK. 18: 82, ÁKE. 512, KSz. 5: 354, 6: 378; WICHMANN, Lehnw. 73.

192. **kék** [alakv. 1216, 1229, 1275 stb. *keye* OklSz.; *kík* NySz., MTsz.] blan

< ó-tör. *kök* THOMSEN, Inscr. 19, 20 | ujg. *kök* RADL. 2: 1220 | kún *kök* kék, ég CCum. 78, 108, 160 | oszm. *gök* Bı 666 | csag. *kök* grün, blan, himmel VÁMB. Stud 330 | bask. *kük* KSz. 5: 255 | kaz. *kük* BÁL. 67 | kojib *kök* blau, grün KATAN. 125 | karag. *kuk* CASTR. 97 | alt. tel. leb. kirk. *kök* kék, zöld, fü VERB. 182, RADL. 2: 1221 | csuv. *körak* kék ASM. 8 | jak. *küöz* die grüne od. blaue farbe; *köör*- grün od. blau werden BÖHTL. 57, 72 | mong. *küke* bleu, vert Kov. | kalm. *kükü* JUNG 182 | burj. *kökö*, *zöxö* CASTR. 115 | mandzs. *kuku* bläulich, grau, GAB. 156.

Vö. GYARMATHI, Affin. 223; SÁNDOR, Sokf. 12: 175; VÁMBÉRY, NyK. 8: 158, BUDENZ, NyK. 10: 85.

193. **kelengye** „jegyeruha, ajándék, leánynegyed“, SzD.

? vö. keleti-tör. **kelindik*, vö. oszm. *gelinlik* état de fiancée, dot nuptial ZENK. 758. Alapszó: köztör. *kälin*, *kälm* schwiegertochter, frau eines jüngerer verwandten | csuv. *küü* ASM. 362. 376. Vö. még: csag. *kälinäk* | kirk. *kälinsek* die braut, eine junge frau bis zur geburt des ersten kindes RADL. 2: 1117—8. Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13: 262.

E magyarázat szerint a magy. *kelengye*-t eredetibb **kelendöböl* kellene származtatnunk. A *kelengye*-t az irodalmi nyelvben BARCZAFALVI (1787) honosította meg, vö. NyUSz. SzD.-nál csillaggal. A népnyelvből igen kevés adatunk van (Nyr. 14: 469, 25: 571, 28: 124, 30: 588). Más magyarázatot kísértett meg MELICH Nyr. 28: 399.

194. **kender** [alakv. *kendör* (írva: *kendur*, számos adatban a XIII és XIV. századból) OklSz.; MTsz.] hanf, *Cannabis sativa*.

< ujg. oszm. alt. tel. leb. sor, tar. küär. *kündir* der hanf, der flachs, das hanfgewebe RADL. 2: 1081, VERB. 169 | kún *chendir* CCum. 102, 106 (*kinadir* CCum. 143; KUUN szerint „kender“, de vö. RADLOFF, Sprachm. 27) | kaz. bask. *kinder* VOSZKR. 108, KATAN. 137 | kirk. *kendir* RADL. 2: 1081 | kirk. *kündir* egy euphorbia-faj, melyet szőnek; kender KSz. 2: 114 | kojib. *kendor* KATAN. 122 | nog. *kündirış* RADL. 2: 731 | csuv. *kandır* ZOL. 31.

Vö. BEREGSZÁSZI, 126; GYARMATHI, Affin. 223; Voc. 35; HUNFALVY, VogF. 297; BUDENZ, NyK. 10: 132.

195. **kéneső** [alakv. *kenőő* Murm. 1590; *kineső*, *kényeső*, *kinyeső* NySz., MTsz.; népetymológiával: *kénasó*, *kinasó*, *kényes-űő*, *kényesűő* MTsz.] quecksilber.

< kún *konessu*, *chonasuj*, CCum. 30, 94 argentum vivum; RADLOFF olvasása szerint (Sprachm. 32): *könäsü* | kaz. *kün-šiwı* BÁL. 163; *kenacy* BUDAG. 1: 705 id. | ujg. *könüksü* id. A Chinai-ujgur szótár 68. lapjáról idézi RADL. 2: 1245.

Igazá van Munkácsinak abban, hogy HUNFALVY magyarázata (kún *konessu, chonasuj* — tör. **kümüs* + *su* „ezüst-víz“), bár magában véve tetszetős, az újabban előkerült kazáni és ujbgr adattal nem egyeztethető össze. MUNKÁCSI szerint is összetétel, de szerinte az első tag oszm. *känä*, kirg. *kenä* „zecke“, tehát az egész összetétel jelentése „parasitenwasser, zeckenwasser“; persze az idézett ujb. *könüksü* alakot ez a feltevés sem magyarázza meg.

A magy. *kéneső* szóra, a mely kétségkívül népetymologiai alakulás, a legelső adat a XVI. század közepe tájáról (1533-ból) való. (Igaz, hogy BALLAGI „Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár“ 218. lapján már a MünchC.-ből idézi a *kéneső* szót, csak hogy az illető helyen nem „quecksilber“-ről, hanem valóságos *kén-eső*-ről, „*schwefel-regen*“-ről van szó). Lehet, hogy csak újabb, pl. kún jövevényszó.

Vö. KUUN GÉZA, CCumanicus 30; HUNFALVY, A Petrarca-codex 42; BUDENZ, NyK. 21:158; MUNKÁCSI, KSz. 2:237.

196. *kép* [alakv. *keep* ÉrdyC. 46, 166; *kép* MünchC.; *kip* SYLV. UjTest. vö. NyK. 31:97; *kíp* MTsz.] bild, vorstellung; standbild: -*képen*. -*kép* vö. BUDENZ, Magy. Nyelvészet 5:542; SZARVAS, Nyr. 21:150; TMNy. 690.

< ujb. *kep. geb* (ez utóbbi olvasatra alig van ok) form, bild VÁMB. Kud. Bil. 215; *kebit, kebid* form, bild, hülle, gestalt, äusseres aussehen ibid. | ó-oszm. *gib* ebenbild, bild, achulichkeit VÁMB. Alt-osmanische sprachstudien 169 | alt. *kep* VERB 170 | sor *küpkü* muster, leisten, form RADL. 2:1188, VERB. 170 | jak. *küib* form, gestalt BÖHTL. 66 || mong. *keb* forme, modèle SCHM. 147, Kov. | burj. *xep* form für kugel GASTR. 124. — Vö. oszm. *gibi* comme ainsi, a l'instar Bt. 2:564 | kún *kibi* addita alicui nomini denotat alienius similitudinem CCum. 174 | turkoman *kibin, gibin* -ként, gyanánt NyK. 15:52 | kaz. *kibok*; *kūk* RADL. 2:1416, 1423 | tob *kibok* RADL. 2:1400.

Vö. HUNFALVY, VogF. 280; VÁMBÉRY, NyK. 8:159, BUDENZ, NyK. 10:85; MUNKÁCSI, NyK. 18:116 [DONNER, Wb. 1:82].

197. *kepe* fruchthafen, mandel.

< kaz. *kübä* kis rakás széna BÁL. 69; so viel heu man auf einmal mit der heugabel aufheben kann RADL. 2:1518 | bask. *kübä* kornua KATAR. 152 | sor *kobu* die garbe RADL. 2:660 | csuvBuj. *kuβa*, Mkar. *koβa* szénacesomó ASM. 11,357.

Megjegyzendő, hogy van a törökségben egy másik alakra és jelentésre közel álló szócsoporthoz is (kún *keben* „en huwte“ CCum. 234 | kaz. *kibän* kazal, boglya BÁL. 57. | bask. *kibän* KATAR. 109 | kirg. *kebän* RADL. 2:1192 | bar. *käbän* R. 2:1191 | tob. *kibän* R. 2:1399 | csuv. *kabän* ASM. 63 [a törökből or. *καβάν*]) s a magyarban is a *kepe* mellett *kéve* „garbe.“ MUNKÁCSI szerint (Ethn. 4:205) a *kepe* és *kéve* egyazon török szó-

nak két különböző nyelvjárásból való átvétele (KSz. 4:256 szerint *kéve* < tör. *kübü*, de KSz. 5:359 szerint *kepe* < tör. *kübü*).

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:262, Ethn. 4:205, KSz. 4:256, 5:359 [BUDENZ, Szóegyeztetések 19, 31: DONNER, Wb. 1:77, 83].

198. *keselyű* [alakv. *köselő* Murm. 1034; *köselyő*, *keselő*, *krselē* NySz., OklSz.] geier.

? tör. **küü dik* vö. csag. *kučalak* geier RADL. 2:1009; *kužalak* le milan ZENK. 712.

Vö. GOMBÓCZ, NyK. 31:125.

199. *kés-ik* [alakv. *keesyk* ÉrdyC. 355: *késuen* MünchC. 238; *kisedelem* SYLV. UjTest. 1:80] verweilen, säumen; *késő* [*késén*, *kisén*, *késün* MTsz., NySz.; *később* MTsz.] zögernd, zandernd; spät.

< tör. **küč*- vö. csag. tar. *käčik*- spät bleiben, sich verspäten RADL. 2:1146 | alt. *kečik*- id. VERB. 174 | kaz. *kičak*- RADL. 2:1381 | kirg. *kešik*- RADL. 2:1181. — Vö. még: alt. tel. ujg. *käč* spät, lange, (von der zeit) Kud. Bil. 18, 11; RADL. 2:1142, VERB. 174 | kirg. *keš*, kaz. *kič* id. | kún *kečow* piger, cunctabundus CCum. 135; *keziw* CCum. 220, träge' RADL. Sprachm. 31, de KÜUN szerint: 'sectio, consuetudo'.

Vö. BEREOSZÁSZI, 116; GYARMATHI, Affin. 378; BUDENZ, NyK. 2:156, 10:85; VÁMBÉRY, NyK. 8:159.

200. *kin* [plur. *kínok*; alakv. *kinzotvriatw* HB.; *keen* ÉrdyC. 89, 122, JordC. 162; *kén*, *kíny* MTsz.] peín, qual, marter, folterung.

< ujg. *kijin*, qual RADL. 2:718. | kún *kyn* CCum. 169; *kin* 209; qual. marter; *kinov* cruciatus 138; *kinadi* torsit 138; *kinadilar* cruciaverunt 170 | oszm. csag. *kijn* qual RADL. 2:725, KÜN. 129 | tel. leb. küär. kirg. *kijn* qual, schwierig RADL. 2:695 | alt. kaz. *kijin* qual, strafe; prügel RADL. 2:718, VERB. 159 | csuvbuj. *žón*, Mkar. *žon* baj, betegség; *žónis*-, *žónú*- ütni, verni ASM. 361, 363.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:159, BUDENZ, NyK. 10:85; MUNKÁCSI, NyK. 17:97 [DONNER, Wb. 1:64].

201. *kis* [alakv. *küs* OklSz., MTsz.] klein; *kiesi* klein (a NySz.-ban s az OklSz.-ban csak egy pár kései példaadat); *kiesid* [alakv. *küsid* OklSz., MTsz.] klein, wenig, gering; *kiesiny* [alakv. *kücsin*, *kiesčny*, *kiesin* NySz., OklSz.; vö. még: *kičenèd* BécsiC. 72, *kewczew-ned* EhrC. 145] id. A mai irodalmi nyelv jelzőnek a *kis*, (és *kiesi*, *kiesiny*), állítmány-kiegészítőnek a *kiesi*, *kiesiny* alakot használja (de vö. „nyavalyád nem *kis*“ NySz.).

< ó-tör. *kičiy* klein RADL. Inschr. Neue f. 171 | ujg. *kičik* RADL. 2:1383 | kún *chič* CCum. 75 | oszm. *küčük* klein; *küči* frätze, lotterbube, *kučäk* jedes kleine ding, lotterbube RADL. 2:1491 -3 | csag. *kičik* RADL. 2:1381 | kaz. *keč*, *kiček* klein RADL. 2:1413 | kirg. *kiši*, *kiškanı* R. 2:1392-3 |

kojb. *kəčəg* klein, *kəčižək* ein wenig KATAN. 123 | tel. *kičik*, *kičinek*, *kičenek*; *kičigəs*, *kičigenəs* VERB. 179 | tel. abak. kumand. *küčü*, *küčünek*, *küčes*, *küčeges* VERB. 195 | tuba *kičinaš* RADL. 2:1381 | tar. *kitskü*, *küär*. *kidzək*, *bar*. *kidzū* R. 2:1384 | csuv. *kázai* kicsiny NyK. 21:6, 11 | jak. *kučugui* BÖHTL. 70.

Vö. PRAY, 104; BEREOSZÁSZI, 137; SÁNDOR, Sokféle 12:67; VÁMBÉRY, NyK. 8:159, BUDENZ, NyK. 10:85; MUNKÁCSI, KSz. 2:191, NyK. 25:280, Ethn. 4:289.

202. **kobak** [alakv. *kabak*, *kobag* NySz., MTsz.] kürbisflasche, schädel.

← kún *cabuc* cucurbita CCum. 125 (o: *kabak* vö. RADL. Sprachm. 25) | oszm. csag. krim. kaz. *kabak* kürbis RADL. 2:437, BÁL. 44.

MUNKÁCSI NyK. 18:82 lapján mong. *χomon* alakot is idéz, az illető helyen azonban *χolon* van, vö. *χulun* espèce de cource, une grande cuiller à longue manche Kov. 927.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:160, BUDENZ, NyK. 10:85; MUNKÁCSI, NyK. 18:82, ÁKE. 429.

203. [kócsag der reihér ← csuv. *kôvagal*, *kuaval* ASM. 467 | kkirg. *kögöl* RADL. 2:1232 | kojb. *kögon* stb. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:295 s a *gém* czikket. Nem meggyőző egybevetés, l. bővebben GOMBOCZ, NyK. 36:478—9.]

204 **kocsány** [alakv. *kocsán*, *kocsony*; *koczon*; *csokán*, *csokány* MTsz.] (levél, virág) szára; (kukoricza, káposzta) szára, torzsája; csutak (KR.).

← oszm. csag. *kočan* der strunk RADL. 2:616 | kaz. *kočan* gyümölcs bele, torzsája BÁL. 178.

A törökségből valók: szerb *kočan*, kisor., orosz *kočan*, újgör. *κοτσάνι*, albán *košan*, oláh *coccan* stengel, strunk MIKLOSICH, EtWb. 122, MEYER, EtWb. 203. Lehet, hogy a magy. *kocsány* is csak újabb, oszmán török jövevényszó.

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:262, NyK. 25:284.

205. **komló** [alakv. *kompló* CSÁNKI, 1:300, 2:498; OklSz.] hopfen.

← kaz. csag. *kolmak* BÁL. 61, PAVET DE COURTEILLE 436 | kirg. *kumdan* RADL. 2:1051; *kulmak* BUDAG. 2:92 | bask. *kumalak* KATAR. 144 | tel. *kumdak* VERB. 150 | kumand. *kumunak* VERB. 150 | szag. *kumnak*, *küär*. *kunnag* RADL. 2:1050 | sor *kubanak* RADL. 2:1035 | csuv. Buj. *χōmla*, Mkar. *χōla* ASM. 368., NyK. 37. Mell. 41.

A törökségből átkerült több finnugor nyelvbe: tadvai vogul *χumlat* NyK. 28:159 | osztják *χōmdāχ* KARJALAINEN, Mém. 23:111, FUF. 2:121 | mordm. *koml'a* E. *koml'a*, *komol'a*, *koml'a* Journ. 15:2:37 | cser, *umola*, *umla* SZILASI,

UgFüz. 13:270. A finn Suomi *humala*, vepsz. észt *humal*, vót *umala*, liv *umal* = ó-északi *humli*, *humall*, ó-svéd *humbl* (vö. THOMSEN, Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske, 117), míg a középlatin *humulus*, ó-bolg. *chmel* (or. *чмел*, len g y. *chmiel* stb.) szavakat keleti finn és tatár (?) jövevényszavaknak magyarázták (vö. MIKLÓSICH, EtWb. 87; KUHN, Zeitschrift, 35:314; WALDE, EtWb. 291).

Vö. BEREGSZÁSZI, 126; GYARMATHI, Affin. 200, 226; Voc. 37; HUNFALVY, NyK. 3:22; BUDENZ, NyK. 10:132; MUNKÁCSI, Ethn. 8:29, KSz. 6:376; LAPAY, Nytr. 24:465.

206. **kopó** [alakv. *kofó* MTsz.] jagdhund.

= t ö r. **kopak* vö. ó s z m. -k r i m. *köpák* hund, jagdhund RADL. 2:1310 (vö. talán még: ó s z m. *kupui* ein sehr guter jagdhund | kirg. *kumai* ein windhund türkmenischer race RADL. 2:1033, 1044).

Vö. SANDOR, Sokféle 12:69; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:160, Magy. Ered. 289; MUNKÁCSI, ÁKE. 423.

[207. **kopoltyú** die kieme < ó s z m. *kämärtlik*, *kämirtlik* knorpel | c s a g. *kamirdük* id. | k a z. *kimərük* id. | b a s k. *kimər-dük* id. | a l t. *kämirëük*, *kühirëük* id. | t o b. *kimertsäk* id. RADL. 2:1196, 1207, 1210, 1404 | c s u v. *kömärőzük*, *kəmərőzük* id. NyK. 21:24. Aligha tartozik ide a t u n g. *kamosa* kieme CASTR. 127. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:120, Ethn. 4:169.

MUNKÁCSI szerint *kopoltyú* eredetibb **koborcsú*-ból fejlődött. Ellentmond ennek a feltevésnek a nyelvtörténet: a *kopoltyú* fejlődése — a magyar nyelven belül — ugyanolyan, mint a *sarkantyú*, *töpörtyű* stb. szavaké: *kopolté* Schl. MURM.; *kopoltó*, *kopótó* SZIKSZAI, NySz.; *kopétó*, *kopétjó*, *kopétjé*, *kopóta*, *kopótya*; *kopótó* MTsz.]

208. **koporsó** [alakv. *kopursu*, *kaparsó* MTsz.] sarg.

= ó s z m. *kubur* étui; gaine, fourreau, tnyau, conduit, ZENK. 691 | c s a g. *kobur* gefäss, étui; *kopur* id. RADL. 2:660, 654; *koburčak* eine kleine büchse RADL. 2:661, *kupuržuk* kleine schublade KÖN. 138; schachtel VÁMB. Stud. 315 || mong. *xaγureak* kasten, kästchen, sarg SCHM. 133, Kov. 749 | burj. *xur*, *xursek*, *kürsek* CASTR. 117, 127 | j a k. *kuorčax* sarg < mong., BÖHTL. 69).

A mong. -γ- ~ t ö r. -p-, -b- megfelelésre vö. ujg. *kubur* dürr sein RADL. 1038 ~ mong. *xaγurai* SCHM. 132., burj. *xūrai* CASTR. 217 trocken; t ö r. *kopuz*, *kobuz* saiteninstrument ~ mong. *xoγor* laute, gitarre SCHM. 165.

Vö. FÁBIAN, NyK. 5:243; VÁMBÉRY, NyK. 8:161, BUDENZ, NyK. 10:86.

[209. **korez** [alakv. *kores*? NySz.; *gorcz* MTsz.] 1. gatyá, nadrág, pendely, szoknya felső pártázata, a melybe szíjat, kötőt, madzagot húznak (CzF., MTsz. 2. ráncz SzD. Kr. 3. fonatos keresztkötése, vesszőből font levedere a nád- v. vesszőkerítésnek MTsz., CzF. 4. riemen, corrigia, lorum? NySz. < ó-t ö r. ujg. ó s z m. c s a g. a l t. k o j b. *kur* leibgurt, kreis; umzäunung, kreis,

rand RADL. 2:916, 918 | alt. tel. szag. *kurča* jndem den leibgurt umgeben, umgürten; reifen um das fass legen; umgeben: *kurčak* leibgurt, tonnenreif RADL. 2:953; alt. tel. *kurčā* id. RADL. 2:955, kirg. *kursau* R 2:956. Vö. MUNKÁCSI. Ethn. 4:163.

Sem az alak (a magyarban *korsó*-t váránk), sem a jelentés nem egyezik annyira, hogy e származtatást meggyőzőnek tekintethetnők.]

210 kóró [alakv. *kóré*, *góre* OklSz., MTsz.] stengel, dürrer stengel. dürrre pflanze.

< *kūn kovra* dumus CCum. 135 (RADLOFF olvasása szerint: *kūra* „unkraut“, Sprachm. 29) | kirg. *kurai* RADL. 2:921, de: *kurai* Sprachm. 29, NyK. 21:158, *Heracleum Sibiricum* | bask. *kuraj* nád, nádi furulya KSz. 5:255 | kur. *kaurai* trockenese schilf RADL. 2:51 | kumand. abak. *kobrak* die rohrpfeife und die pflanze, aus der sie gemacht wird; *apšak kobrak* *Angelica silvestris*: *su kobrak* mocsári növény VERB. 137 | tel. *korok* VERB. 142 [? tel. *komirjai*, *kobirjai* eine hohle stände, < mong. ? RADL. 2:669].

Az idézett alakok, bár különböző képzőkkel ellátva, valószínűleg mind összetartoznak; de már kérdéses, hogy a következő (legalább látszólag) rövid tőhangzójú alakok ide vonhatók-e: kirg. *k kirg. kura* schilf | le b. *korak* eine grossblättrige pflanze mit hohlen stengeln RADL. 2:551, 922 | kaz. *kura* trockene halmé, unkraut, himbeere RADL. 2:920 | csuv. *zura* száraz fű Zol. 99; *korók* fű ASM. 135.

Vö. GYARMATHI, Affin. 194—5; Voc. 39; MUNKÁCSI, Nyr. 13:262 NyK. 17:98, 18:106; SZILASI, Adalékok a finn-ugor palatalis hangok történetéhez 25; WICHMANN, Lehnw. 84.

211. korom [acc. *kormot*; alakv. Schl.: *coron*] russ.

< *kūn kurum* russ CCum. 220 | oszm. krim. *kurum* RADL. 2:936 | kaz. *kerem*, karataj *körem* Journ. 21:1:25 | kirg. *kurum* schwarzer, verbrannter filz RADL. 2:936 | bask. *qorqm* KSz. 5:254 | szag. kojb. *kurun* VERB. 153, RADL. 2:931 | csuvan. *xōrām*, Virj. *xorqm* ASM. 9, 340; NyK. 37. Mell. 43.

Vö. BEREGSZÁSI, 116; GYARMATHI, Affin. 378; SÁNDOR, Sokféle 12:70; VAMBÉRY, NyK. 8:161, BUDENZ, NyK. 10:86; MUNKÁCSI, KSz. 4:253.

212. korsó kmg, wassergeschirr.

Hasonló alakú és jelentésű szavak a szlávusból: ószl. *krěagъ*, *krěaga* szerb *krěag* | cseh *krěch* | lengy. *korczak* | orosz *korčagъ*, *korčaga* „krng.“ MIKLOSICH, EtWb. 156 [szerb, kisor. *koršov* a magyarból]; de a mig egyrészt a magy. *korsó* nem lehet közvetlen kapcsolatban e különben is kétes eredetű szláv alakokkal (MIKLOSICH, i. h.: „mit *krěma* mag zusammenhangen asl. *krěagъ*, *krěaga*, sufl. -*ęgъ*, -*ęga* . .“), másrészt egy föltehető tör. *korčak* alaknak pontosan megfelelné. A baj csak az, hogy eddig ilyen török szót nem sikerült kimutatnunk.

BUDENZ szerint „a szláv alakok igen jól egyeznek a tatár *korčak*-kal, mely *bábót* (nyugyából készültre kell gondolni) s a csere-miszbe átvéve szintén *báb* ot, de fazekat is jelent. S ezen t. *korčak*-nak a magy. *korsó* éppen olyan magyaros hasonmása, mint *borsó* a tör. *borčak*-nak“, NYK. 6:307. S. Csakhogy a kaz. *kurčak* statue, puppe | toh. *kurtsak* | csag. *korčak* büste, standbild (RADL. 2:577, 953, 956) jelentése sokkal messzebb fekvő, hogysen a magyar *korsó*-val összevethetnők: a cser. *korčák* (ein irdener topf, RAMSTEDT, 55) orosz jövevényszó (or. *копача*), míg a keleti cser. *kurčak* -(*kurca*) (puppe, SZILÁSI, Uglüz. 13:99) a tatárságból való.

MUNKÁCSI (ÁKE. 415, 426) ide vonja egyebek közt az alt. *kurčuk*, *kurčuk*, mong. *khurč* „schlauch“ szavakat is (alt. *kurjuk* das fell, RADL. 2:941, MONG. VERB. 152: a mong. *khurč*-et forrásimban nem találom); a magy. *korsó* eredetére nem vetnek világot.

213. *kos* widder; *koslat* herumlaufen, läufig sein (másképp SZILÁSI, Adalékok, 24).

= *kün gozchar* (Cum. 128, *kökar* 180, *kočkar* 144 *kos* | oszm. csag. *koč*, *kočkar* widder RADL. 2:615, 617 kaz. *kučkar* RADL. 2:1010 | kirg. *kočkar* RADL. Sprachm. 26 | tel. *kočkar* VERB. 145 | alt. tel. szag. koj.b. sor *kuča* RADL. 2:1007. KATAN. 127, VERB. 155 || mong. *χuca* bétier, agneau, qui n'est pas encore châtré Kov. 9:10 | hurj. *kusa*, *χusa*, *χuca* CASTR. 118 || mandzsu *kuča* Zach., *koča* GAR. tung Man U r. *kuca* CASTR. 81.

Vö. BEREGSZÁZI, 127, 139; GYARMATHI, Affin. 222, Voc. 39; SÁNDOR, Sokféle, 12:71; VÁMBÉRY, NYK. 8:161; BUDENZ, NYK. 10:86, 20:150; BÁLINT, Párhuzam

214. *köd* [alaky. *kögy* MTsz.] nebel.

vö. mong. *küdeč* brume, brouillard épais Kov. 2589 | => jak. *küdün* leichter nebel, zittern der luft, nebel, stimb, BÖHL. 73, 181].

Eredeti finn-ugor szónak magyarázták MUNKÁCSI (ÁKE. 417) és SZINNYEI (Nyh.³ 145), összevetve vele a votj. *kjd* szót (ebben az összetételben: *fjiz-kjd* „gyenge köd“, *fjiz* = „füst“), a mely MUNKÁCSI szerint a magy. *köd*-del együtt a szkr. *ghandhās* „geruch, duft“ átvétele.

Vö. VÁMBÉRY, NYK. 8:161. BUDENZ, NYK. 10:86.

[215. *ködmen* [alaky. *kedmen* NYSz., OklSz.; *ködmön*] rheno, pellicium, colobium; pelz. VÁMBÉRY szerint benne „az ujjur *ketim* (esetleg *ketmen*) ruházat ismerhető fel“ MagyEr. 308; NYK. 8:161. BUDENZ, NYK. 10:104.

A VÁMBÉRY től idézett ujjur *ketim* igei névszó. Alapszáva: ó-tör. ujj. *kād* sich ankleiden KSz. 2:251, RADL. 2:1125, 1132 | csag. tar. *kái* id. RADL. 2:1054 | *kün chei*, *chey-dum*, *cheydun* (Cum. 14, 32, 66 | oszm. *gāi* RADL. 2:1551 | alt. kirg. kaz. *kr* RADL. 2:1339 | sor. szag. koj.b. *kās*-, *kes*- RADL. 2:1157. Származékai: ó-tör. ujj. *kādīm*, oszm. *gām*, csag. *kājīm*, alt. kirg. kaz. *kim*; ujj. *kādqū* Kleidung RADL. 2:1073, 1139, 1403, 1552:

KSz. 2:252. Evvel szemben az újg. **ketmen*, kirg. **ketpen* (Török faj, 352) szavakat a török szótárakban hiába keressük.

Különb. is a m. *ködmen* eredetét illetőleg másirányba vezetnek az ó-orosz *kodman*, orosz *kodman*, horv. *kadmen*, a melyek nyilván valamilyen kapcsolatban vannak a magyar szóval. (Vö. BUDENZ, NyK. 6:308, MORLOSICH, EtWb. 154.)

216. **kökény** [alaky. *keken* Schl.; *kökén*, *kökín*, *kikín*; *kökönge*, *kökinge* OKLSz., MTsz.] *schlehe*, wilde pflaume. HUNFALVY szerint (Magyarország ethnografiája, 384: A kún- v. Petrarca-codex, 44) *Küküdlö* — *kökényjő* (oláh neve *Tirnarca*; szláv *trno* „kökény“).

— kún *kükel* spina CUM. 135 (RADLOFF, Sprachm. 35 szerint „unkrant“, de vö. BUDENZ, NyK. 21:158) | o s z m. *gögem*, *güwem* ZENK 776 7; *güwüm* ZENK. 780: *güjäm* RADL. 2:1632 eine art wilde pflaume, *schlehe* | ? e s a g. (Bochara) *küküm* eine art grosser pflaumen VAMB. Stud. 331 | e s a g. *kökem* kökény PAVET DE COURTEILLE 474 | ? kirg. *küken* meggy BUDAG. 2:159 | m o n g. *kügöl* le prunellier, buisson épineux KOV. 2632.

Nem tartoznak ide: e s u v. *kügel* Angelica, engelwurz. ДЯГІЛЪ; e s u v. *kigen* nieswurz, немешуа ZOL. 34 — v o t j. *kekon*, zürj. *kokan* id. WICHMANN, Lehnw. 148; a cser. *kikán* a csn-vashól.

Vö. GYARMATHI, Voc. 42; Sándor, Sokféle 12. 181; HUNFALVY, A kún-codex, 44; MUNKÁCSI, NyK. 21:120; 32:374.

217. **kököres** [alaky. *kutwrehw* Schl.; *küköres*, *küküres*, *kükires*, *kükeres*, *kiküres*, *kikirics*, *kivirics* NYSZ., MTsz.] „titipus“ (*tithymallus*) Schl., *Aucumone pulsatilla* SZIKSZAI, Nomencl. 8, *Narcissus*, ibid. 22.; *kököresin* MTsz.

kököresin [alaky. *kikerchen* Beszt., *kekerezin* Casanate Gl.; *kekerechen* BEYTHE; *küküresin* MTsz.] „titipus“ Beszt.; „primula veris“, Casanate-gl.; *Pulsatilla dilutior*, *saturatior*, *serotina*, SZIKSZAI, Nomencl. 24.; *Colchicum autumnale* NYSZ.; *kökény* MTsz.

— o s z m. *güvärşin*, *gücürşin*, *güjürşin* taube RADL. 2:1613, 1633, 1652 | kún *kügün* CUM. 200 id. | k a z. *kügürün* Journ. 21:1:35 | kirg. *kügürsük*, *kögürsün* RADL. 2:1232, 1427 | k k irg. *kögürčön*, *kögüčkön* RADL. 2:1233 | alt. *kögürün* RADL. 2:1232 | t o b. *kügülsin* R. 2:1427 | e s u v Buj. *küvacişin*, Mkar. *kuavartışa*, Burn. *kuavaróşan* ASM.; NyK. 21:10 || m o n g. *kegürşigene* la tonrterelle KOV. 2501 | k a l m. *kügülschirgan* Columbia oenas PALL. | mandzsu *kuwečihe* id. GAR. 137 | gold *küce* GRUBE 30. — vö. még t a r. *kökünäk* turteltaube RADL. 2:1223 | b a s k. *kügürüm* KATAR. 152.

Közös alapszavuk: k ö z t ö r. *kök* kék.

Vö. GYARMATHI, Affin. 197; SÁNDOR, Sokf. 12:175; MUNKÁCSI, Nyr. 13. 262, NyK. 18:82, KSz. 2:191; GOMBÓCZ, MNy. 2:266.

218. **kölesön** [alaky. *kölezen* HELTAI, NYSZ.] 1. geborgt, geliehen, leihweise; 2. gegenseitig.

— e s u v. *küzen* ASM. XIV., 44. *Küzön* KSz. 2:190, köl-

csön |> c s e r. *küs*: *küsc* etwas wechselseitiges; *küsen* kölcsön SZILASI, Ugfüz. 13, RAMSTEDT. 60.] || m o n g. *külüsün* louage, payement, les intérêts Kov.

MUNKÁCSI. Nyr. 23:262, KSz. 2:190.

219. *kölyök* [alakv. *kelk* KulesC. 26, *kelek* LevTár, I. 6; *kälök*] das junge von tieren, junges hündlein.

< m o n g. *gülje*, *gülje* un jeune chien, un petit Kov. 2602 | (vö. o s z m. *kösök* ein kameeljunges, ein junges tier überhaupt | c s a g. *kösek* einjähriges junges kameel RADL. 2:1305, KÜN. 136).

BALINT, Párhuzam; MUNKÁCSI, ÁKE. 420; GOMBOCZ. Nyr. 33:548, NYK. 35:263 | BUDENZ, MÜSZ. 42. TMNy. 94 MUNKÁCSI NYK. 23:119. ÁKE. 419].

220. *kölyű* [alakv. *kölü*, *külü*, *külö* NySz., MTsz.] stampfe, mörser; stössel, mörserkeule.

< k ü n *cheli* pistillum CCum. 94, 124 | k a z. *kil* der mörser RADL. 2:1369 | k i r g. *keli* RADL. 2:1116 | c h i v a i t a t. *källa* RADL. 2:1121 | j a k. *käli* hölzerner mörser BÖHTL. 55. c s u v. *kilo* mozsártörő NYK. 21:7.

A m a g y. **kölö* pontosan megfelel egy föltehető tör. **külök*-nek (vö. a j a k. *käli* hosszú véghangzóját).

[DONNER. Wb. 1:56; VÁMBÉRY, NYK. 8:161, BUDENZ, NYK. 10:86, 17:455].

221. *köpönyeg* [alakv. *kepeneg* NySz., *képények* OklSz.; *köpönyeg* MURM.; *köppönyeg* SZIKSZAI 226, MTsz.] mantel.

< o s z m. (elavult) *käpänek* regenmantel, wintermantel der janitscharen; ? *käpänek* ein kapot aus wollenstoff RADL. 2:1187, 1311 | k k i r g. *kebänük* filzrock RADL. 2:1192 | c s a g. *kípáz* oberkleid, a Calcuttai Szót.-ból idézi RADL. 2:1398; *kipek* BUDAG. 2:172; *köpu* baumwollener mantel KÜN. 136 || m o n g. *kebenek* tuch oder filzmantel gegen den regen SCHM. 147.

Megvan, mint török jövevényszó, néhány szláv nyelvben is: bulg. *kepačeg* | l e n g y. *kopeniak* || k i s o r. *kepeń*, *kepeńak* MIKLOSICH, EtWb., Denk. 35:108.

Vö. BEREKESZAI, 118; GYARMATHI, Voc. 42; SÁNDOR, Sokféle, 12:76; VÁMBÉRY, Magy. Et. 308.

222. *köpu* wasserwanne, waschfass PPB. butterfass NySz.

< c s a g. *köpu* das gefäss, in welchem gebuttert wird VÁMB. Stud. 328; butterfass zum gebrauch für buttermilch KUUN 136; *käbi* ZENK. 765 | b a s k. *göby* köpu, nagyobb fajta KSz. 4:238; *göbe* высокая кадушка, сделанная из толстого дупла KATAR. 140 [Török jövevényszó az o s z t j. *köpe* butterfass, FUF. 2:124, KARJALAINEN, Mém. 23:81].

VÁMBÉRY, NYK. 8:162, BUDENZ, NYK. 10:86 [DONNER, Wb. 1:79].

223. *köris(fa)* [alakv. *keures-fa* Beszt. 898; *keres fa* Schl. 1591.; *körös fa* SZIKSZAI 37; *körös*, *körös*, *körüs* OklSz., MTsz.] fraxinus, esche.

= c s u v B u j. *karār-š*, T o i d. *kar-š*, O l g. *kar-š* körisfa
ARM. 365.

VÁMBÉRY, Magy. Er. 665; Magy. Kel. 92, SZAMOTA NyK. 25: 138.

224. **körö**, porhanyó, töredékeny; Baranya-m. Ormányság Tjsz.

= o s z m. *gärräk* fragile, qui peut être facilement brisé
ou broyé Bt. 2:657 (= *gärrä-* trocken, hart werden RADL.
2:158) | c s a g. *keurek* NyK. 8:162 | t o b. *küüräk* schwach,
mürbe, zerbrechlich RADL. 2:1419 | s o r *kübräk* RADL. 2:1198 |
s z a g. k o j b. *kibräk* zerbrechlich RADL. 2:1401 | > o s z t j.
küüräk spröde, locker FUF. 2:123 | ‖ m o n g. *keberék* locker,
nicht fest SCHM. 148; fragil Kov.; *keüre*k trocken und spröde;
trocken u. locker SCHM. 147. — A s z a g., k o j b. és s o r ala-
kok talán mongolból.

A m. *körö*-t eddig csak a Tjsz. adata támogatja; mindaddig, a
míg újabb adatok nem állanak rendelkezésünkre, ez egyeztetést —
bár az alak s jelentés szempontjából is kifogástalan — csak feltéte-
lesen fogadhatjuk el.

VÁMBÉRY, NyK. 8:162, BUDENZ, NyK. 10:86.

225. **körte** [alakv. *kertuel* Beszt. 846; *kerth* Schl. 1531;
körtueli SZIKESZAI, 44; *körtövély* NySz.; *körtve*, *körtöre*, *körtche*,
körtvély, *körtély* MTsz., NySz., OklSz.] Járne.

vö. k ü n *chertme* pírums CCum. 125 | n o g.-t a t. *kürtmü*
vad körte BUDAG. 2:148. Hozzávehetjük még ezekhez a Munkácsi-
tól idézett (ÁKE. 425): b a l k a r (kaukázusi tat.) *kartm-i*,
k a r a c s a j t a t. *körtmü* adatokat.

MUNKÁCSI a magy. *körtvély*-t (nyilván ez az eredeti alak) össze-
tételnek magyarázza, a melynek első tagja *kört* = aresin *çert*,
l á k *çkört* stb. szavakkal, az utórész pedig = perzsa *mul* „wilde
birne“-vel. E magyarázattal szemben még mindig valószínűbbnek
tarthatjuk, hogy a m. *körtvély* török jövevényszó, ha az eddig ismert
tör. alakok végzetét nem magyarázzák is meg.

KUUN, CCum. 125; HUNFALVY, A kün-codex, 44; MUNKÁCSI, NyK.
21:121; BUDENZ, NyK. 21:158; ÁKE. 424.

226. **kút** [acc. *kutat*] brunnen; ?*kotú*, *kutú* „pocsolya, sárral
telt gödör“, vagy talán inkább a *kátyú*-hoz tartozik? vö. MTsz.

= n j g. *kuduy* KSz. 2:248 (RADL. 2:1002 helytelenül
kutuk) brunnen | u r j. *kuduk* KATAN. 143 | k ü n *chuju*, *küü*
CCum. 89, 134 | o s z m. *kuju* RADL. 2:904 | k r i m. *çuju*, *kuju*
RADL. 2:1732 | a d e r b. *kuj* RADL. 2:904 | k a z. *koj*o | k a r a t.
käje Journ. 21:1:25 | b a s k. *koj*š, *kěj*š KSz. 5:253 | t o b.
kujū luhme im eise RADL. 2:905; *koj*i R. 2:526 | b a r. *kijū*
die luhme im eise, tränkeställe RADL. 2:723 | b a r. *küär*.
kujuy RADL. 2:906. Hangzóközi -d-jük miatt a várható -j-, -z-
helyett (vö. GOMBOCZ, Adalékok az altáji nyelvek hangtörténeté-
hez, NyK. 35:275) nem tarthatnak a törökség eredeti szó-
kincséhez: c s a g. *kuduy* RADL. 2:1003, *kuduk* Kün. 137 | a l t.

kuduk, *kuttuk* VERB. 148 | *bar. tel. küär. kirg. tar. kuduk* brunnen, quelle, die luhme im eise RADL. 2:1002 | *karaim kudux* RADL. 2:1003 | *kojb. kar. szo.j. kutuk* CASTR. 99, *kutlök* KATAN. 127.

mong. xutduk, xuduk pnits Kov. 918 | *kalm. xuduk* grube, loch JÜLG 177 | *burj. xudek, xodek, xodok* CASTR. 128 || *tung Man Ur. kuduk* CASTR. 81 | *mandzs. xócín* GAB. 103.

KOVALEVSKIJ (i. h.) s MUNKÁCSI (ÁKE. 386, 651, KSz. 6:377) az idézett török-mongol szócsoportot a szk r. *khatä-* „gegraben, grube, brunnen“ = *khän-* „gruben“ átvételének tartják, de e föltevés a tör.-mong. -j- ~ -d- = -*ö- hangfejlődést nem magyarázza meg. — Idevonja MUNKÁCSI (Ethn. 4:287) a tiszamelléki *kada* („folyó feuekén levő vízvájta gödör“ MTsz.) tájszót is, de már másképp ÁKE. 386; vö. még SZILASI, Adalékok 38.

BEREGSZÁSI 128; GYARMATHI, Affin. 229, 380, Voc. 42; VÁMBÉRY, NyK. 8:162, BUDENZ, NyK. 10:86; KUUN, CCum. 89. MUNKÁCSI, NyK. 18:83, Ethn. 4:287, ÁKE. 386, 651, KSz. 6:377; GOMBÓCZ, NyK. 35:275.

[227. *kürtő* [alakv. *kirté, kirtő, kürtü* MTsz.] 1. „a magyar vejsznél az a rész, a melyben a hal fogva marad“ 2. *rauchloch, schornstein, kamin, ofen* = *kaz. kirtä stange, querstück, grenze, umzäunung* RADL. 2:1363. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:263.

A tat. *kirtü* alakilag ideillik [**kirtü-k* = *kürtő*], de jelentésre távol áll.]

[228. *mócsing* [alakv. *moresing* MTsz.] *flechse; böcsing* a marhának lábászára (a MTsz.-ban egy adat Sopron-megyéből) = *mong. bulčing* mollet, gras de jambe, cuisse Kov. 1199 | *mandzs. bulča-jali wade* ZACH. 536 || *kirg. bolušuk* die muskel der wade BUDAG. 1:289. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32:283.

Sem az alak, sem a jelentés nem egyezik. MUNKÁCSI valószínűtlen feltevése szerint „ugyane szó harmadik (!) nyelvterről eredt változatának tetszik még a székely *bucz* is.“]

229. *mogyoró* [alakv. 1055: *munorau, monarau*; 1255: *monyero- (bukur)*; 1256: *munurou-(fa)*; 1256: *monoro- (kerek)*; 1367: *maniarou- (bukur)*. OKLSz.; *monyero* Beszt.; *moniaro, monaro* Schl.; *moniaro* MUEM. 1361; *mogyoro* SZIKSZAI 42, 43; *mogiario* Gyöngy. Szót. 29; *monyoró, monyoró, magyaró* MTsz.] *haselnuss*.

= *csuv Buj. mājör, Mkar. Jadr. mīrō* mogyoró ZOL. 44; *Asm. 34, 361*; *NyK. 21:11, 22*.

A *csuvas mājör* rokonsága a többi törökségben ismeretlen. Azok a török és keleti altaji szavak, a melyeket MUNKÁCSI a NyK. 21:122. lapján idéz, nem tartozhatnak ide.

Vö. MUNKÁCSI, Nyr. 13:262, NyK. 21:122; PAASONEN, KSz. 5:159.

230. *ocsú* [alakv. *ócsú, ócsu* NySz.; *ocsó, ucsu, ucsú; uócsuó* MTsz.] *spreu, afterkorn, abfalle*.

? = *csag očav spreu* VÁMB. Stud. 218.

Más forrásból nem ismerjük. MUNKÁCSI egybevetése (m. *ocsú* < kaz. *wałčək* morzsa, hulladék, törmelék BAL. 20, 33 | tob. *wałčək* apró BUDAG. 2:302 < szag. koj. *ā-* zerdrücken, zerreiben, bar. *ual-*, *uala-* zerreiben, zerdrücken RADL. 2:1591) színtelensége mellett a m. *ocsú* rövid *o*-ját sem magyarázza meg (vö. NYK. 21:123).

231. ok [alakv. *ok* EhrC. 125] vernunft NySz., MTsz.; grund, ursache, veranlassung, gelegenheit, bedingung; okos vernünftig, gescheit, klug; ok-ik addisco, condisco NySz., MTsz.

< ujjg. *uk* die meinung, bedeutung, verständniß, RADL. 1:1606; *uk-* vernehmen, verstehen, einsehen RADL. 1:1607 (? vö. alt. szag. koj. kirg. tar. *uk-* hören) || mong. *uxa-* verstehen, fassen, begreifen, SCHM. 47 | kalm. *uxa-* id. Jtlo 151 | burj. *uxan* verständniß CASTR. 101.

Vö. BEREGSZÁSZI, 117; VÁMBÉRY, NyK. 8:166, BUDENZ, NyK. 10:106, 17:479 [MUSz. 832].

232. ól stall, vichstall.

< oszm. a der b. *ayıl*, *awıl* stall, hürde, einzäunung / küär. *ayıl* dorf RADL. 1:163 | alt. tel. kkirg. ujjg. *ail* jurte, dorf RADL. 1:33 | kaz. krim. kún, tob. *aul* id. | tel. *ajıl* id. | kirg. *öl* id. | sor. szag. koj. *ül* id. RADL. 1:163, 221, 350, 1080.

A m. *akol*, a melyet MUNKÁCSI tévesen „ugyaue szó más török nyelvjárásból való átvételének“ tart, szláv jövevényszó, vö. MIKLOSICH Slav. Elem., Etwb.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 27:161 [MUSz. 835; SETÁLA, NyK. 26:386; VÁMBÉRY, NyK. 8:166].

[233. *olcsó* [alakv. *olcsú*, *olcsu*; *ócsó*, *ócsu* NySz., MTsz.] wolfeil, billig.

E szavunkat már GYARMATHI, (Voc. 53), SÁNDOR ISTVÁN (Sokféle, 12:97), VÁMBÉRY (NyK. 8:167) s mások is török jövevényszónak magyarázták, de a vele egybevetett török szavaknak (*ó*-tör. *uču*: leicht, unbedeutend, eine Kleinigkeit, Inschr. 2. folge, 92 | ujjg. *užus* (ö: *učuz* vö. KSz. 2:254) gering, wertlos RADL. 1:1737 | oszm. krim. *užus*, *učuz* ibid. 1729, 1738 | tat. *óčós*, mis. *ócós* Journ. 15:2:57, 21:1:25, stb.) a magyarban nem *olcsó*, hanem *ocsor*-féle alak felelne meg. Elfogadhatóbb BUDENZ magyarázata, a ki e szót az *al-*, *alacsony* szócsaládhoz kapcsolja (MUSz., UAL. 238).]

234. olló zicklein, lamni.

< kún *ogolach* capella CCum. 128 | ujjg. oszm. csag. krim. *oylak* zicklein RADL. 1:1022; oszm. *olak* R. 1:1084 | alt. tel. *ulak*, *ülak* id. VERB. 401 | kirg. *šlak*, *lak* zicklein, ein einjähriges kalb, RADL. 1:1374, 3:728.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:167, BUDENZ, NyK. 10:86; KÖUN, CCum. 128.

235. or, orv [alakv. *orr-oc* MünchC. 191; *orw*, *oru* JordC. 433, DebrC. 82; *orw* WinklC. 142, *wru* KulcsC. 122] dieb, diebisch.

< n j g. *oyri* der dieb KudBil. 67:15 | *kün ogri*, *ogur* CCum. 28, 185 | o s z m. *ogru*, *oyru* RADL. 1:1622 | csag. *ogri*, *ori* VÁMB. Stud 223 | kirg. *kaz. uru*; kirg. *ora* (sic!) RADL. 1:1658, 1048 | k o n d. *ogırçı*, k u m a n d. *ogur*, *ogırçı* VERB. 214 | t e l. *uri* diebstahl, *urči*, dieb VERB. 406 | k o j b. *oyır* KATAN. 111; k a r. *oro* CASTR. 85 | s z o j. *ör* RADL. 1:1047 | c s u v. *vóró* NyK. 21:11 | j a k. *uor*- stehlen BÖHTL. 40.

Vö. GYARMATHI, Affin 225; VÁMBÉRY, NyK. 8:167; BUDENZ, NyK. 10:86; MUNKÁCSI, NyK. 21:123, 25:274; Ethn. 10:253.

236. *oroszlán* [alakv. *oroszlány* NySz.] löwe.

< n j g. o s z m. csag. *kaz. tob. arslan*, *aslan* der löwe RADL. 1:327 | *kün aslan* CCum. 127 | i. kirg. *arsilan* RADL. 1:327, *aristan* ASM. 8; kirg. *kkirg. arstan* RADL. 1:329 | t e l. alt. *arsıl* vad; *arsıl aba* medve, *arsıl aju*, *arslan* (*arsıl ay*) OROSZLÁN VERB. 26 | c s u v. *arşlan* ASM. 8, Zol. 7 || m o n g. *mandzsu arsalan* SCHM. 16, Gab. 13.

Vö. PRAY, 104; BERECSÁSZI, 114, 125; GYARMATHI, Affin. 222, 226; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:127; PATRUBÁNY, NyK. 16:459; BUDENZ, NyK. 18:460.

237. *ország* [alakv. *ország* ÉrdyC. 414; *ország* MA. Biblia, 1:574; *ország*, *ország*; *ország*, *ország*; *ország* MTsz.] spindel.

csag. *určuk* die spindel VÁMB. Stud. 220 | *kaz. orčók* ország, *malom korongja*, BÁL. 28 | b a s k. *orsok* бeпeтeиo KATAR. 183 | kirg. *uršuk* RADL. 1:1672; *kkirg. určuk*, *oršuk* id. KSz. 2:114 | alt. *orčök* id. VERB. 221.

Vö. VÁMBÉRY, MagyEr. 303, 622; PAASONEN, KSz. 3:243 [MUSz. 856; TMNy. 152].

238. *öböl* [alakv. *öbel* Com. Lex. Jan. vö. NyelvFüz. 46:163] schooss, busen NySz., MTsz.; bucht, meerbusen.

< m o n g. *ebür* schooss, busen SCHM. 23 | b u r j. *öber*, *ubur* CASTR. 99 | k a l m. *öbür* Jula 153. A mongolból: *abak. öbür* die vordere seite, der rockschooss VERB. 227 | alt. t e l. *ömür* vordertheil des pelzes VERB. 229.

Vö. CZUCZOR-FOGARASI, 4:1153; FOGARASI, NyK. 5:282; SIMONYI FUF. 1:127.

239. *ökör* [alakv. *öker* Beszt.; *öker*, *öker*, *öker* Schl.; *ekreketh* JordC. 628; *ökör*, *öker* MTsz.] ochs, rind, stier.

< k ü n *ogus* [olv. *ögüz*] CCum. 128 | o s z m. *öküz* ochs, stier Bi. 1:255 | csag. kirg. *ögüz* RADL. 2:1200 | *kaz. ügöz* R. 1:1809 | b a s k. *üğüd* KSz. 5:270 | k a r a i m. *ägiz* R. 1:703 | t o b. *ügos* FUF. 2:137 | c s u v. B u j. *vöcör*, M k a r. *mörör*, V i r j. *möcör* ASM. 8, 340 | j u k. *ogus* BÖHTL. 176, 20 (= t u n g U d s k. *ogus* Müb.) || m o n g. *ükür*, *üker* (GUIRAGOS-nál: *akar*, *ökür* HOWORTH, History of the Mongols, 88 | k a l m. *üker* Jula 156 | b u r j. *üker*, *üker*, *üker* CASTR. 101 | k h a l k h a *uhur* V i r. E T S E R C E Y. A mongolból: u r j. *ügür* KATAN. 153 | t u n g M a n. U r *ukur* CASTR.

Vö. BEREOSZÁSZI, 114, 127, 136 · GYARMATHI, Affin. 192, Voc. 93; HUNFALVY, Utazás, 1:370; VÁMBÉRY, NyK. 8:168, BUDENZ, NyK. 10:86, 20:150; MUNKÁCSI, NyK. 24:406, KSz. 6:378; GOMBÓCZ, NyK. 35:248.

[240 *ökrend* aufstossen, < o s z m. c s a g. *igrän-* einen widerwillen fühlen RADL 1:1430 Vö VÁMBÉRY, MagyKel 85.

Kétségtelen evvel szemben, hogy az *ökrend*, *öklend* magyar gyakorító képzés, s nem választható el az *ökrödik*, *ökülödik* szavaktól, s hogy „aufstossen, rülpfen“ jelentése csak másodlagos fejlemény az eredeti „stossen, stechen“-ból. Az o s z m. c s a g. *igrän-* különben is alighanem arab jövevényszó, vö. a r. *ikrah* widerwille, ekel, abscheu ZENK. 81.]

241. *ölyü*, *ölyv* [alakv. *elw* Beszt., *wlw* Schl., *elyw* Hort.; *elyew* OklSz.; *ölue* MURM.; *elyv*, *üllü*, *ülö*, *ülü* MTsz.; az *ölyü* ~ *ölyv* alakok viszonyára vö. TMNy. 337] habicht, bussard.

< m o n g. *eliye* geier SCHM. 29; *elei* Accipiter milvus PALL.; kalm. *ellae* id. PALL. | burj. *eleä*, *ilä*, *ilä* Falco milvus CASTR. 91. Jak. *ülü* weihe BÖHTL. 19 | t u n g M a n U r. *älie* CASTR. 72 a mongolságból. A m a g y. *ölyü* (< **elö*) pontosan megfelel egy feltehető tör **iläk*-nek.

Vö. GYARMATHI, Affin. 227; MUNKÁCSI, NyK. 21:123 [ÁKE. 497, 651].

242. *ör* MTsz., OklSz.; *öröl* mahlen

< u j g. *äwir-*, *äbir-* drehen, fortwenden, abwenden RADL. 1:933, 942 | o s z m. *äwir-* umdrehen, wenden RADL. 1:942 | c s a g. *iwir-* ZENK. 155 | alt. tel. *äbir-* id. VERB. 36 | s z a g k o j b. *ebir-* id. KATAN. 109, RADL. 1:931 | s z o j. *är-* id. RADL. 1:755 | c s u v B u j *avör-*, M k a r. *ar-* örölni ASM. 365.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:168, BUDENZ, NyK. 10:87; MUNKÁCSI, NyK. 25:184, 32:292 [MUSz. 856].

243. *öreg* [alakv. *örekbeites* auctuarium MURM.; *ereg* OklSz., NySz.; *örög* OklSz., NySz., MTsz.] gross; alt, bejahrt.

< o s z m. krim. k i r g. *iri* gross, dick, grob, grobkörnig RADL. 1:1458 | k a z. *irä* id. RADL. 1:1459 | c s a g. *ärik* RADL. 1:762; *irik* VÁMB. Stud. 233, alt, gross | b a r. *äri* grosskörnig RADL. 1:761.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:168, BUDENZ, NyK. 10:87; MUNKÁCSI, ÁKE. 505.

[244. *özön* flut, überschwemmung < k k i r g. *özön*, *ösön* bach, fluss RADL. 1:1302, 1293 | alt. tel. k i r g. *özük* id. R. ibid. | k a r a i m *äzän* RADL. 1:890 | b a r. *üzön* R. 1:1893 < *ös*-wachsen, erwachsen, zunehmen, anschwellen R. 1:1291. Vö. MUNKÁCSI, KSz. 6:380.

A magyarban, ha régi jövevényszó volna, hangzóközi *r-et* várnánk.]

[245. *pacsirta* [alakv. *pacsir* Schl., NySz., OklSz.; *pacsirta*, *pacsirka* MTsz.] lerche.

MUNKÁCSI valószínűtlen magyarázata szeriut a magy. *pacsirta* < **pocsirka* < **posztirka* < alt. *pos-torkoj*, k i r g. *boz-torgaj* id. BUDAG. 1:279. Vö. NyK. 21:123, Ethn. 8:316. Hangtani nehézségek miatt elfogadhatatlan.]

[246. **pocsék** [alakv. *pocsok* MTsz.] pocsolya, lucskos sár
 < o s z m. *balčik* thou, lehm, schlam, ZENK. 170 | tat. *bälčik*
 KSz. 5:236 stb. || m o n g. *balčik* boue, marais Kov. 1079. Vö.
 MUNKÁCSI, Ethn. 4:285.

E származtatás sem a szókezdő *p*-t, sem a rövid tőhangzót
 nem magyarázza meg; különben is a *pocsék*, *pocsok* magyar demi-
 nutívum a *pocs* alapszóból [MA., PPB., CzF.], a melynek szárma-
 zékai még a *pocsér*, *pocsaj*, *pocsuték*, *pocsalék*, *pocséta* (? > o l a s z
pozzetta, vö. SIMONYI, Nyr. 18:6), *pocsolya* szavak is, részben bizo-
 nyára a szláv eredetű s rokon értelmű *mocsár* [mocsér MTsz.),
mocsok, *mocsolya* szócsalád hatása alatt.]

[247. **pöcsik** [alakv. *pöcsök* CzF., MÁRT.; *pöczök*, *pécsik*
 MTsz.] viedbrenise < o s z m. tat *böžek* insect, reptil ZENK. 214,
 BUDAG. 1:273 | c s a g. *möžek* gelse KÚN. 146. Vö. CZUCZOR-FOGARASI;
 MUNKÁCSI, Nyr. 13:263, NyK. 18:111, 24:407; KSz. 6:378,
 ÁKE. 178; WICHMANN, Lehnw. 45.

E származtatás sem a szókezdő *p*-t, sem a hosszú *ö*-t nem
 magyarázza meg.]

248. **pödör** drehen, aufdrehen.

< k a z. *böör*- peder BÁL. 164 | c s u v. *pəvər*- id ASM.
 XVI. (Talán a törökségből: o s z t j. *pitər*-, *puvər*- zusammen-
 wickeln, KARJALAINEN, Mém. 23:218.).

[MUSZ. 435.]

249. **sajt** käse.

< c s u v. *ššərät* sajt NyK. 21:10 (> c s e r. *čogot* id.
 SZIL. 21) | k a r a i m. Troki *čijit* id. RADL. 3:2067. Vö. még
 o s z é t *čijd* id., MILLER után idézi MUNKÁCSI, KSz. 1:336.

Vö. BUDENZ, NyK. 3:418, 10:87; VÁMBÉRY, NyK. 8:171; MUNKÁCSI,
 NyK. 21:123, Ethn. 5:137, KSz. 1:336.

250. **sár** NySz., MTsz.; *sárga*; *sárog* [alakv. *sárik*, *sárig*
 NySz., MTsz.] bleich, gelb.

< n j g. *sarij* gelb KSz. 2:248 | k ú n *sari*, *sare*, *sarōu*
flavus, *bilosum* sputum CCum. 108, 146, 225 | o s z m. *sarij*
jaune, *blond*, *pâle* ZENK. 560 | c s a g. *sarij* KÚN. 167 | k a z.
sarō JOURN. 21:1:27 | b a s k. *hārē* KSz. 5:240 | a l t. t e l.
kirg. sarij RADL. 4:319, VERB. 293 | c s u v. B u j. Mkar. *sarō*
 ASM. 8, 17 | k o j b. k a r. *sarij* KATAN. 145, CASTR. 120.

m o n g. *šira*, *šara* *jaune*, *la bile*, *acreté d'estomac* Kov.
 1517; *šira*- *jaunir*; *širažan* *assez jaune*, *un peu jaune* Kov.
 1520; *širja* *morin* *das isabellfarbene pferd* SCHM. 362 | b u r j.
šara CASTR. 138 | k a l m. *šara* JÜLG. 222 || m a n d z s u *šara*-
weiss werden, *bleichen* GAB. 188.

Vö. PRAY, 104; BERECSÁSZI, 116, 120; GYARMATHI, AFFIN. 203, 224;
 Voc. 68; VÁMBÉRY, NyK. 8:170, BUDENZ, NyK. 10:87.

251. **sar** kot, morast.

< k ú n *saz* lutum CCum. 216 | o s z m. *saz* schilfrohr,
 binsen ZENK. 490 | k a z. *saz* mocsár, sás BÁL. 132 | b a s k.

hód mocsár, nádas KSz. 5:240 | alt. *sas* mocsár, tundra, zsombék VERB. 294 | csuv. *šur* PAASONEN, KSz. 3:244. *šor* ZOL. 107, *šar* NYK. 21:8 mocsár || mong. *šaruk* mare ou lie, résidu Kov. 1493. A csuvából cser. *šor* schmutz, kot. RAMST. 135.

Ugyanevvel a török szóval veti össze PAASONEN a magy. *sás* riedgras szót is. „Wenn die obige Zusammenstellung (t. i. *sár* < csuv. *šur*, *sás* < tat. *saz*) — írja a KSz. 3:244. lapján — richtig ist, würde somit eine zweimalige entlehnung des türk. wortes im ungarischen vorliegen.“ Ugyanigy már előtte MUNKÁCSI is, NYK. 18:123, Ethn. 4:298.

Megjegyzendő evvel szemben, hogy a magy. *sás*nak pontos megfelelői vannak a szláv-ságban: újszl. szerb, kisor. *šaš* riedgras MIKL. EtWb. 337, meg a votjákban: *šašj*, *šaše* sás MCK. Votj Szót. 479, a melyet már BOLLER (An. d. magy. verb. 55), DONNER (Wb. 1:180) és BUDENZ (Szóegy. 340) is a magy. *sással* vetettek egybe. MUNKÁCSI (NYK. 17:120, 18:123) a szláv szavakat magyar, a votják szót török jövevényszónak tartja; az újszl. szerb, kisor. *šaš*-ra nézve igaza lehet, de már a votj. *šašj* sehogy sem lehet a tör. *saz* átvétele, a melynek a magyarban is csak *sár*, s nem *sás* felelhet meg.

Vö. GYARMATHI, Affin. 229; VAMBERY NYK. 8:170, BUDENZ, NYK. 10:109; MUNKÁCSI, Ethn. 4:285, ÁKE. 195; PAASONEN, KSz. 3:244.

252. sárkány [alakv. *sarkan* Beszt. Schl.] drache.

< kún *saxagan* (olv. *sazagan*) draco, 'serpens CCum. 128, 129 | oszm. krim. *sazagan* papiros-sárkány BUDAG. 1:686.

Vö. KUUN, CCum. 128; HUNFALVY, Kún-cod. 41; MUNKÁCSI, NYK. 17:99, 21:126; KSz. 2:190 [VAMBERY, MagyEr. 389].

253. sarló [alakv. *sorlow* OklSz., *sarlow* Beszt.: *sarró*, *salló*; *sorló*, *solló*; *sorú*, *sóró* MTsz.] siebel.

? < csuv. *šarla*, *šorla* sarló ASM. 45

ANDERSON (Wandl. 150) és WICHMANN (Lehnw. 102) szerint a csuv. *šorla* alapszava *šor*- „zerhauen, spalten“ (= köztör. *jar*- vagy *šol*- „mähen“ (= tat. *čal*-) a melyhez a *-la* nomen instrumenti képző járult. Ez utóbbi feltevés a magy. *sarló* szökezdő *s*-ét jobban megmagyarázná, bár a szóvégi *-ó* így is magyarázatlan marad.

Vö. GYARMATHI, Affin. 199; HUNFALVY, VogF. 295; VAMBERY, NYK. 8:170, BUDENZ, NYK. 10:87 [MUSz. 331]; MUNKÁCSI, Ethn. 4:276.

254. sarú schuh.

< oszm. *čarık* das grobe schuhzeug der bauern RADL. 3:1836 | csag. *čaruk* id. VAMB. Stud. 274 | kkirg. *čarık* lederstücke, die man um die füsse bindet RADL. 3:1863.

Vö. VAMBERY, NYK. 8:170; BUDENZ, NYK. 10:87; MUNKÁCSI, KSz. 1:336, 4:253.

255. sátor zelt.

< újg. *čadīr* (? ɔ: *čatōr*) zelt, RADL. 3:1903 | kún *čater* CCum. 121 | oszm. kaz. *čatīr* RADL. 3:1898 | kirg. *šatīr* BUDAG. 1:454 | karaim. kūr. *čatīr* hütte, bettvorhang RADL. 3:1898 | tel. *čadīr* VERB. 421 | csuv. *čadīr* ZOL. 101.

Úgy látszik, régi perzsa jövevényszó, vö. perzsa *čatr, čitr, šitr* tente, rideau, voile, parasol ZENK. 349, 534, ~ 6-ind. *čhattra* = *čhad* - „überdecken“ MIKL. Denk. 34:271.

BREGEZÁSZI, 114; GYARMATHI, Affin. 377, Voc. 68; BUDENZ, NyK. 6:313, 10-128; VÁMBÉRY, NyK. 8:70.

[256. *savó* [alakv. *savu, sahu, saju, sau* MTsz.] „molken“, VÁMBÉRY szerint (NyK. 8:171, BUDENZ, 10:87) = csag. *savun* „sauere milch“ Stud. 295.

Ez a csag. *savun* (ساون) nyilván = kirg. *saŋn* „das melken“ RADL. 4:235, = oszm. *saŋi* id. RADL. 4:264, s alapszava: oszm. csag. *saŋ-*, kaz. kirg. *sau-*, kojb. szag. küär *sag-*, alt. tel. *sā-* „melken“ BUDAG. 1:693 || mong. *saya-* traire Kov. A köztör. **sak-*, **sag-* nomen verbalejének a magyarban nem *savó* felelne meg, hangzóközi *v*-vel.]

257. *söpör* [alakv. *söpör-, söpör-* NySz., MTsz.] *kehren; sēprō, söprü* [sepre Schl. 1019] *besen*.

= kún *siburtchi* CCum. 103 | oszm. csag. *süpur-seperni* Bi. 1:1004, KÜN. 175 | kaz. *seber-* BÁL. 135 | bask. *heper-* KATAR. 54 | kojb. *sibir-* KATAN. 148 | *kandak sibirge* *besen* CASTR. 122 | *to b. [səbarkə]* FUF. 2:130 | *abak. sibir-* VERB. 316 || mong. *sigür* ruthenbesen SCHM. 357.

BEREĞSZÁSZI, 117; GYARMATHI, Affin. 378, Voc. 36; VÁMBÉRY, NyK. 8:171—2, BUDENZ, NyK. 10:87 [DONNER, Wb. 2:109].

258. *söprő, söprő* [alakv. *sepre* Schl. C.; 3. szem. birt. *raggal söpreje*, de a régi nyelvben gyakrabban *söprője* is] *hefe, bodensatz*.

= csuv. *söprü* seprő ZOL. 76 | kaz. *čüprü* seprő, élesztő, KOVÁSZ BÁL. 98. | kirg. *šöprü* заварка, дрожжи, подонки BUDAG. 1:491 | bask. *suprä* vminek az alja KSz. 5:263. Alapszó *čüp* schmutz, müll, kehricht RADL. 3:2201 | csuv. *sübo* id. FUF. 2:184?

VÁMBÉRY csag. *šeprek* („die hefe, bodensatz, weinstein“ Stud. 303) alakot említi, de e szót eddig más forrásból nem sikerült igazolni.

VÁMBÉRY, NyK. 8:172, BUDENZ, NyK. 10:87; MUNKÁCSI, NyK. 32:285; GOMBÓCZ, MNy. 2:193.

259. *sereg*, hanfe, menge, schaar.

= ujg. *čärig* KSz. 2:248 armée | kún *čeryi, čeri* exercitus CCum. 105, 118, 159 | oszm. *čäri* RADL. 3:1967 | csag. *čerig* VÁMS. Stud. 278 | kaz. *čirei* had, sereg, BÁL. 96 | tel. *čäri* VERS. 428 | *kond. kumand. čerig* VERS. 428 | *karaim. čäriw* RADL. 3:1968 | csuv. *šara* ZOL. 66 | *jak. šäri* heer, krieg BÖHTL. 159 || mong. *kalni cerik* kriegsmacht SCHM. 322, Jt. 215.

VÁMBÉRY, NyK. 8:171, BUDENZ, NyK. 10:87; MUNKÁCSI, NyK. 17:99. KSz. 1:336.

[260. seregély < oszm. *şigirçik* seregély | koj.b. kar. *şirgei, sirhei* Anas querquedula, MUNKÁCSI. NyK. 21:125, Ethn 6:452, de vö. GOMBOCZ, NyK 36:480.]

261. serke [alakv. *sörke* NySz., MTsz.] kopfnuss, nisse (in den haaren).

< oszm. *serke* nisse von läusen, eier von flöhen, wanzen
ZENK. 506 | csag *serke* KÜN. 169 | kaz. *serkä* BÁL. 135 | bask. *herkü* KATAR. 54 | kirg. *serke* ZOL. 110 | koj.b. *sörgü* KATAN. 147 | karag. *sirkü* CASTR. 122 | alt. *sirgi, sirge, sirke* VERB. 299 | csuv. *şörge* ASM. 100.

Föltűnően hasonlítanak az idézett szavakhoz: mordE. *šarko*, M. *šarkä* | votj. *šeräl*, zürj. *šeröl* | lpNorv. *čivros*, Lule *čivurse*, nom. *čivuräs* | finn *saivar*, észt. *sacrus* | cser. *šarvinže, šargene, šarpe-ša* „nisse“ a nélkül, hogy bármelyiküket török jövevényszónak lehetne tekinteni, vö. PAASONEN, S-laute 39—40, AKE. 328.

BEREGSZÁSZI, 119; GYARMATHI, Affin. 200, 379; Voc. 69; VÁMBÉRY, NyK. 8:171, BUDENZ. NyK. 10:87; MUNKÁCSI, NyK. 18:121.

262. serte, sörte [alakv. *sörtély* OksZs., MTsz.] borste; *sértés* „schwein“ elvonás a régi *sértés-marhá*-ból.

< tat. *širt* serte BUDAG. I:680 | tel. *širke, šerkek* id. VERB. 446, 448 | csuv. *širt* id. ZOL. 110.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:171; BUDENZ. NyK. 10:87, 17:449; MUSZ. 312; ANDERSON, Wandlungen 88—9 [MUNKÁCSI, AKE 538].

263. síma, síma glatt.

< ujg. *siba* glatt VÁMB. Kud. Bil. 255 | csag. *síma, siba* glatt, heil, abgehobelt VÁMB. Stud. 305 | kaz. *şıma* BÁL. 102 | bask. *šima* KSz. 5:264 | csuv. *šima* ZOL. 109.

SZINNYEI eredeti szónak tartja: szerinte „olyan deverbális névszó, mint *húza-vona, kajla, csapa* stb. . . alapszáva *sim*-ik „csuszik, csuszamlik.“ NyK. 29:71; ugyanigy MUSZ. 343, ANDERSON, Wandlungen 30. Csakhogy a m. *síma* teljes alakú és jelentésbeli egyezését a tör. *síma*-val sem tekinthetjük véletlennek.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:172, BUDENZ. NyK. 10:87; MUNKÁCSI, NyK. 25:182, 279.

[264. sólyom [alakv. *solum* Schl.; *zolicm* Beszt.: *sâjm* MTsz.] falke < tör. *şojlu, şajlak* id. Vö. VÁMBÉRY, MagyEr. 293, 664.

Az idézett két szó külöválasztandó: *şojlu*, ill. recte *şavli* (igy RADL. 3:1934, KÜN. 41, ZENK. 346, sőt BUDAGOV is, a kire Vámbéry hivatkozik) = oszm. *şavli* ein junger, noch nicht dressirter falke, sperber RADL. 3:1936; oszm. *şavlak* habicht RADL. 3:1828 = csag. *şavlan* id. VÁMB. Stud. 277 | tob. *şavlan* id. RADL. 3:1829. A magy. *sólyom* hangalakját egyik sem magyarázza meg.]

[265. söre „pecus saginatum“ Sl. MUNKÁCSI szerint < oszm. *şigir* | csag. *sikir* | kaz. *şajâr* „rind, ochs, stier,“ vö NyK. 24:207.

E magyarázatnak jelentésbeli nehézségei vannak. A m. *söre* nem egyszerűen = rind, legtöbbször jelzőként szerepel: *söre ökör*

MTsz. OklSz.; de *söre tchén*, *söre ürü* is, = „hizó.“ „*Sörére fogui a marhát*“: hizlalóha MTsz.; s ebből elvonással egyszerűen *söre* is (mint pl. *sertés* < *sertés marha*). Vidékenként *söre* = *csira* vö. CzF., LEHR, MNy. 2:166.]

266. sürü [alakv. *siró* DomC. 79; *sirô* DebrC. 248; *serw* ÉrdyC. 236b.: *siri*, *sűrő* MTsz.] dicit.

? < csuvAn. *sora*, Virj. *sôra* sürü NyK. 21:22 (talán innen vö.É. *sürü*, L. *surü* id. MUNKÁCSI, Vogul népk. Gyűjt. 1:CCCV.).

A míg a csuvason kívül egyéb török nyelvi alak nem áll rendelkezésünkre, nem dönthetjük el véglegesen az egybevetés helyosságát vagy téves voltát.

Vö. GYARMATHI, Affin. 208; VÁMBÉRY, NyK. 8:172, BUDENZ, NyK. 10:87 [MUNKÁCSI, NyK. 25:185, MUSZ. 359].

267. süveg [alakv. *süveg* Schl. 900, 1176; *siveg*, *söveg*, *süeg*, *süög* NySz., OklSz., MTsz.; *sijeg*, *süjegy*, *sög* MTsz.] hut.

? < csuvAn. *şolok*, Virj. *şlök*, Kurm. *şlök* sapka, süveg, ASM. 35, NyK. 21:125 | csag. oszm. *jelek* fejedelmi süveg BUDAG. 2:364, RADL. 3:348.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:125, KSz. 4:256.

268. szakál, szakáll bart.

< ujjg. *sazal* (? >: *sazal*) bart RADL. 4:263 | kün *sachal* CUM. 113 | oszm. csag. tel. tar.kaz. *sakal* RADL. 4:244—5 | bask. *häkal* KSz. 5:240 | alt. tel. leb. szag. *kojb.* *sazal* id. RADL. 4:263, VERB. 282. KATAN. 145 | csuv. *suval* ASM. 7. | mong. *sazal* SCHM. 339 | burj. *hakal*, *hazul*, *sazal* CASTR. 133 | kalin. *sazal* JÜLG. 218 || mandzs. *salu* GAB. 171.

Vö. PRAY 104; BERECSÁSZI. 116, 136; GYARMATHI, Affin. 192, 222, Voc. 71; HUNFALVY, VogF. 283; VÁMBÉRY, NyK. 8:173, BUDENZ, 10:88.

269. szál [alakv. *száj*, *szájj*, *szála* MTsz.] floss.

< oszm. *sal* floss ZENK. 562 | csag. *sal* KÜN. 165 | kaz. *sal* szál, tutaj BÁL. 134 | kirg. *sal* ORENB. 175 | bask. *hal* KATAR. 48 | alt. *sal* VERB. 289 | *kojb.* *sal* KATAN. 145 | csuv. *salš*, *sal* floss, fähre PAAS. S-laute 118 || mong. *sal* SCHM. 342.

A NySz. és utána az OklSz. a „tutaj“ jelentésű *szál* szót egynek veszi a „gerenda“ jelentésű *szál*-lal; noha a „szálfa > *tutaj*“ jelentésfejlődés könnyen érthető, mégis az idézett pontosan egyező török szavak e két szó szétválasztását javallják.

Vö. GYARMATHI, Voc. 71, VÁMBÉRY, NyK. 8:173; MUNKÁCSI, Ethn. 4:268, ÁKE. 555.

270. szám zahl; *számomra* für mich.

< ó-tör. *san* nombre THOMSEN 37; RADL. Inschr. N. f. 177 | ujjg. kün, oszm. csag. kirg. kaz. *kojb.* tar. *san* zahl, rechnung; eine grosse zahl, eine menge RADL. 4:296 | bask. han KATAR. 49 | csuv. *sum* zahl, zählung ASM. Izv. 18:58. 127 | oszm. csag. krim. *sai*-zählen, betrachten,

halten | n j g. *sa-* sprechen, aufzählen, zählen RADL. 4:215. 220 | *csuv. su-*, *su-*, *sau-* id. ZOL. 63; vö. *oszm. krim. suji*, *csa g. sai* zahl RADL. 4:219. GRÖNBECH, Forst. 69].

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:173, BUDENZ, NyK. 10:88; MUNKÁCSI, NyK. 18:84 25:283; WICHMANN, Lehnw. 96; SZILÁSI, NyK. 33:267.

271. *szán* 1. zudenken, 2. beschliessen, 3. reuen, bedauern, erbarmen; *szándék*, *szándok* vorsatz, plan, vö. SZINNYEI, Nyh.³ 96.

= *oszm. krim. kirg. san-* denken, glauben, überlegen, voraussetzen | *oszm. csa g. kün, kaz. kirg. alt. tel. leh. sor sana-* denken, gedenken, sich erinnern, beabsichtigen, ehren RADL. 4:296 -7 | *csuv. sun-*, *son-*, für etw. halten PAAS SLAUTE, 118 | *jak sana-* denken, meinen, für etwas halten BÖRTL. 154 | *mong. sana-* denken, gedenken, sich erinnern SCHM. 337 | *burj. sana-*, *hana* CASTR. 134.

Vö. BOLLER, D. magy. verbum 58; VÁMBÉRY, NyK. 8:174, BUDENZ, NyK. 10:88.

[272. *szán* [alakv. *szóny* NySz.] Schlitten: dem. *szánka*, *szánkó*. Török jövevényszónak magyarítottak: GYARMATHI, Affin. 210; HUNFALVY, VogF. 295; VÁMBÉRY, NyK. 8:173, MagyEred. 660; EDELSPACHER, NyK. 10:343. A felhozott török szavakból csak a *csa g. sanak* ('schlitten', VÁMB. Stud. 294) jöhet figyelembe, de megjegyzendő, hogy VÁMBÉRYN kívül egyéb forrásból ezt az alakot sem ismerjük. A még látszólag egyező *bask. sana* KATAR. 191 | *csuv. šona* ZOL. 72 - *kaz. tel. leh. tar čuna* | *alt. tel. leh. čanak* *szán* RADL. 3:1855 - 6 - *mong. cana* id. SCHM. 316. *burj. sana*, *cana* schneeschuh CASTR. 212. Mongol jövevény szavak: *koj h. sana* schneeschuh KATAN. 146 | *sza lb. šana* CASTR. 120.

A magy. *szán* valószínű szlav eredetűre nézve vö. MIKLOSICH, EtWb. 288.]

273. *szapu* scaphium, modius: scheffel vö. Schl. 1020, Beszl. 486 (vö. MELICH, Szlav jövevényszavaink 1:98).

- *kirg. sara*, *saba* kumisztömlő KSz. 2:113 | *bask. haba* id. KATAR. 44 | *dagest. sapu* getreidemass BUDAG. 1:682 | *kond. saba* nagyobb nyírhéjedény VERB. 281 | *abak. sapak* vödör VERB. 291 || *mong. saba* vase, poterie, vaisselle Kov. 1302 | *burj. saba*, *haba* CASTR. 158.

A magy. *szapu* tör. **sapak*-nak felel meg.

Vö. CZUCZOR - FOGARASI; MUNKÁCSI, KSz. 5:359.

[274. *szarú-fa* querbalk, sparren; MUNKÁCSI szerint (NyK. 21:126, 25:274) = *csa g. sorak* sátorkaró BUDAG. 1:645 = *oszm. sirik* stange, spieß, fragestange ZENK. 568, 581 | *kirg. sirik* id. | *mong. siruk* pieux, mât Kov.

Egyszerűbb és természetesebb magyarázat, hogy *szarúfa* = *szarv-fa*; különben is az idézett tör. alakoknak a m.-ban nem *szarú*, hanem **soró* v. **szoró* felelne meg.]

275. szatócs Krämer, Verkäufer

← u j g. *satiŕči* Kaufmann VÁMB. KudBil 255 | kún *satugzi* venditor CCum 106 | o s z m. *satiŕŕi* ZENK. 558 | c s a g. *satiŕŕi* Verkäufer KÚN. 167 | k a z. *satiŕči* szatócs, kalmár BÁL. 133 | b a s k. *hatırsı* KATAR. 52 | t e l. *sadıŕči*, k o n d. *sadıŕči*, a b a k. *sadıŕči* VERB. 294 | k o j b. *sadıŕŕi* KATAN. 146 | ← kún *satue*, *satugh* venditio, sator id. CCum. 60, 105, 133 | j a k. *at*, w a a r e BÖHTL. 4 = k ö z t ö r. *satiŕ* ← t ö r. *sat-* | c s u v. *sol-* ZOL. 63 | b a s k. *hat-* „eladni“.]

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; BUDENZ, NyK. 3:159, 10:132, MUSz. 469.

276. széek sitz, stuhl bank.

← o s z m. *seki* lieu un peu élevé pour s'asseoir, banc, estrade ZENK. 514 | c s a g. *süki* BUDAG. 1:630 | k a z. *süke*, *sike* pad, tatárügy BÁL. 134 | b a s k. *hike* KATAR. 55 | c s u v. *sak* ZOL. 58.

Vö. CZUCZOR—FOGARASI; MUNKÁCSI, Ethn. 7:7, NyK. 25:177, KSz. 2:194.

277. szél wind.

← kún *yel* ventus CCum. 82 | u j g. o s z m. c s a g. t e l. l e b. *jäl* wind RADL. 3:345 | k a z. a b a k. *jil* BÁL. 84, VERB. 93 | b a s k. *jol* KATAR. 97 | c s u v. *sil* wind ASM. 97.

BEREONSÁSZI, 118, 136; GYARMATHI, Affin 210, Voc. 72; HUNFALVY, VogF. 284; VÁMBÉRY, NyK. 8:174, BUDENZ, NyK. 10:88, 15:465; WICHMANN, Lehnw. 100.

278. széplő [alakv. *zeepke* DöbrC. 515; *szópló* MA.] zittermahl, sommerfleck.

← c s a g. *säpkil* schwarze und gelbe flecken, die sich auf der haut zeigen | k i r g. *sekpil* id. RADL. 4:445, 467 | k a z. *sipkol* széplő BÁL. 139, *süpak* KSz. 5:241 | b a s k. *hipkal*, *hüpak* KSz. 5:241 || ? m o n g. *seb* flecken; *sebbe* sommersprossen, kleine rostflecken SCHM. 347. A m a g y. *széplő* = t ö r. **siploy*.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:174, BUDENZ, NyK. 10:110; MUNKÁCSI, NyK. 25:268, KSz. 7:371.

279. szérű [alakv. *szérő*, *szűrő*, *szűrű*, *szűrű* NySz., MTsz.] tenne.

? ← c s u v. *šero*, *šörö* gyűrű | o s z m. c s a g. *jüzük* | k a z. *jözök* id. stb. vö. a *gyűrű* czikket.

BUDENZ szerint a *szérű* „tenne“ jelentése eredetibb „ring“-ból fejlődött, úgy hogy *gyűrű* és *szérű* ugyanazon török szónak két különböző nyelvjárásból való átvétele.

Vö. BUDENZ, NyK. 15:464; GOMBÓCZ, NyK. 31:245.

[280. szigony [alakv. *szigöny*, *szügöny*, *ezügöny* MTsz.] angel, fischangel; harpune SzD. ← o s z m. *sipkin* angel, gabel zum fischfang ZENK. 497; *sapkin* Bı. | c s a g. *sabgun* angel zum

fischen ZENK. 487; pfeil, lanze zum fischfang KÜN. 163. Vö. MUNKÁCSI, Ethn. 4:266, KSz. 2:191, 4:254.

E származtatás mellett a magy. *szirony* rövid *i*-je magyarázatlan marad.]

281. *szirony* [alakv. *szirany*, *ezirom* MTsz.] membrana colorata, pellis levigata, colore tincta; keskeny színes bőrszalag v. bőrfonál MTsz., NySz.

? = kaz. *soran* csávába való bőr, BÁL. 140; *sorom* id. VOSZKR. 105 | csuv. *sšran* NyK. 21:127, Zol. 63.

Nem tartozik ide a csag. *sirim* (der riemen, von dem die steigbügel herabhängen, VÁMB. Stud. 301) = oszm. *sirim*, *sirim* riemen, lederstreif (ZENK. 581) = ? *sir*- die haut abstreifen (de vö. arab *sarim* stück leder ZENK. 569). A többször idézett perzsa *sirim* („corium album asperum, ex quo balteos conficiunt et quo alligandis avibus venaticis utuntur“ VÜLLERS. 2:366) valószínűleg török jövevényt szó.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:127, Ethn. 4:169, NyK. 23:434, KSz. 2:195; R. PHIKKEL M., NyK. 26:254; ÁKE. 574; SETÁLA, FUF. 2:263.

282. *szirt* [acc. *szirtet*, de a régi nyelvben mélyhangú: *zirtoc* BécsiC. 46, *zirtbol* AporC. 35. stb. vö. NySz., *szirtok* MTsz.; TMNy. 100] 1. hintertheil des hauptes, nacken; 2. fels.

= kún *sirt* dorsum, dorsum montis CCum. 144, 170 | oszm. n. g. *sirt* hátgerincz, hegygerincz BUDAÖ. 1:625 | kaz. *sirt* id. BÁL. 138 | bask. *hört*, *sirt* hát, hátgerincz KSz. 5:241 | kirg. *sirt* Zol. 65, BUDAÖ. 1:625 | kkirg. *sirt* fensikszerü völgy KSz. 2:117 | alt. *sirt* gerincz VERB. 322 | csuv. *sirt* hegy-gerincz Zol. 65.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:175, BUDENZ, NyK. 10:88, 17:448; MUNKÁCSI, Ethn. 4:190, NyK. 25:280 [MUSz. 300].

283. *szór* wannen, streuen; *szórákozik* sich zerstreuen.

= oszm. *sawur*- vanner Bi. 2:88 | csag. *saur*- id. KÜN. 168 | kaz. *sawôr*-, *sâwôr*- id. BÁL. 136, VOSZKR. 43 | tel. *sobur*-, *sobôr*- id. VERB. 300 | csuv. *suř*-, *sâvôr*- Zol. 63, *sur*- NyK. 21:7.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:175, BUDENZ, NyK. 10:88; MUNKÁCSI, NyK. 25:254, 21:121.

284. *szök*-ik, *szök* [alakv. *zek*tete fw Schl. 877; *sze*ktet HELTAI Krón. 10. 106; *zek*- LevT. 1:130] springen, hüpfen.

= ujjg. *sek*- flicchen, entspringen, VÁMB. KudBil. 254 | oszm. *sek*-, *sej*- bondir, rebondir ZENK. 514 | csag. *sek*-springen KÜN. 168 | a d e r b. *sek*- id. BUDAÖ. 1:630 | csuv. *Bu j. sik*-, *Mk ar. sek*- ugrani ASM. 350; — ujjg. *sikir*- RADL. Sprachmat. 63. | kún *sechir*- id. CCum. 57 | kaz. *sikôr*- id. BÁL. 138 | bask. *hikôr*- KSz. 5:241 | kirg. *säkir*- RADL. Sprachmat. 63 | koj. *segôr*- KATAN. 147 | alt. *sekir*-, *abak. segir*- VERB. 295.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:176, BUDENZ, NyK. 10:88; Cz.-Fog. [BUDENZ, MUSz. 311, GENETZ. Suomi 3:6:22].

285. szőlő [alakv. *zele* Schl. 896, 1480, 1482 stb.; Hort. 2221; ÉrdyC. 130; *zelew* Beszt. 800.; *szellő, szöjlő, szöllyő* MTsz.] weinbeere, weintraube.

← kaz. *jüläk* bogyó BÄL. 85 | leb. *jigläk* id. RADL. 3:511 | alt. tel. kumand. *jüläk* die erdbeere RADL. 3:518 | kond. *jestek* VERB. 90 | abak. *jistek* VERB. 94 | koj.b. *čestäk* beere KATAN. 141 | csuv. *širla* Zol. 68.

A tör. alapalak* *jidläk*, a magy. *szőlő* tehát *szödlő helyett való. MUNKÁCSI, Nyr. 11:58, KSz. 2:193; GOMBÓCZ, MNy. 2:145.

[286. szösz „hanf, werg“, MUNKÁCSI szerint (NyK. 21:127) ← kaz. *süs* szösz BÄL. 144 | csuv. An. *süs* „zum spinnen bereiteter hanf od. flachs“.

A m. *szösz* ~ zürj. *södž, sodž*, perm. *söž* „faser, faden, hede, werg“; a zürjénből való a kaz. *süs* is, s a tat.-ból a csuv. *süs*, vö. BUDENZ, MUSz. 317, PAASONEN, S-laute, 90, SZINYEI, Nyh.³ 165. — A csuv. *süs* „bajszál“, a melyre MUNKÁCSI szintén hivatkozik, = kaz. *žáč* id.]

287. szunyog [alakv. *zunüg* Beszt. 1137; *zunug* Schl. 1719; *szunyok* MTsz.] mücke.

← oszm. *sinék, siyek* fliege, *siuri siyek* mücke ZENK. 513, 525, 533 | csag. *sinkek* fliege VÁMB. Stud. 302; *sinkek* (?) KÜN. 170 krim. nog. *sinék* BUDAG. 1:658 | koj.b. *säk* fliege; *sarij* s. mücke KATAN. 147 | kar. *säk* CASTR. 121 | alt. *sek, šk* szunyog, légy VERB. 295.

Vö. BEREGSZÁSZI, 115; GYARMATHI, Affin. 378; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:176, BUDENZ, NyK. 10:88; MUNKÁCSI, Ethn. 4:173.

[288. szurok „pech“, MUNKÁCSI szerint (NyK. 18:122) ← oszm. *sakiz* | kün. *sachex* CCnm. 92 | kirg. kaz. *sařžs* BÄL. 131, RADL. 4:270 | tel. *sařžs* VERB. 291 | koj.b. *säs* KATAN. 146 csuv. *suřžr, sučžr, sočžr* Journ. 21:1:45 | jak. *ias* Böbtl. 29, „pech, harz“ (vö. még mis. *čájər* | kirg. *šajər* | bask. *säjer* „banmharz“, a melyek viszonya az előbb idézett *z-s* alakokhoz tisztázatlan).

E ki nem elégitő magyarázattal szemben (vö. a m. *szurok* rövid *u*-ját!) valószínűbbnek kell tartanunk a *szurok* f.-ugor voltát (~ zürj. votj. *šir* „harz, tannenpech“), vö. BUDENZ, MUSz., DONNER, Wb. 1:185, PAASONEN, S-laute, 107, WICHMANN, Lehnw. XXII, SIMONYI, Nyr. 35:34, GOMBÓCZ, Nyr. 35:94].

289. szücs [alakv. *szöcs* NySz., OklSz.] kürschner.

← csuv. Buj. *šuvəš*, Olg. *šüžə*, Tojd. *šüvəžə* szabó ASM. 365, 375, 380 ← csuv. Buj. *šuvə*, MKar. *šü* varrat, varrás = kaz. *žöl* die nath im kleide, der anfuäther | bask. *žüj* id. KATAR. 102. — Ugyanezen alapszó származéka csuv. *šölʹe-*, *šölü-* varrni NyK. 32:299 = kaz. *žölö-* eine nath nähén, RADL. 4:109 (de nem tartozik ide a NyK. 21:128. lapján ide vont alt. *jölö-* „hozzáilleszteni“, recte: „hozzátámasz-

tani* VERB. 99 = tar. u jg. jölä- stützen, anlehnen, RADL. 3:450).

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:127, NyK. 32:299, Ethn. 10:253.

290. szün-ik [alakv. zen-ik NádC. 398, zen-nek JordC. 724; *zōñnel* MünchC. 18] aufhören, ablassen.

— o s z m. sön- s'éteindre, être éteint ZENK. 528 | csag. son- id. ibid. | kún son-: *sondur* id. CCum. 24 | kaz. sün-kialudni, elveszni BÁL. 144 | kirg. sön- id. RADL. Sprachmat. 65 | bask. *hun-* kialudni, elhamvadni KSz. 5:242 | csuvBuj. sün- Mk ar. sün- id. ASM. 350 || mong. sünü- s'éteindre, s'anéantir, disparaître, se dissiper Kov. 1423 || ? gold *sonulu-* von kräften kommen GRUBE 95.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:176, BUDENZ, NyK. 10:88, 17:459 [MUSz. 320, DONNER, Wb. 2:53].

291. szür [alakv. *zyr* JordC. 64, ÉrdyC. 209, ÉrsC. 219] seichen, durchseichen.

— o s z m. söz- | csag. siz- filtrer, passer ZENK. 527, 531 | kún sus-. *sux-* CCum. 17, 227 | kaz. süz- id. BÁL. 144 | bask. *hüd-* KATAR. 57 | krim. kirg. tar. bar. süz- id. RADL. Sprachm. 68 | csuv. sör- ASM. 95, sür- ZOL. 76.

A mong. *šigüre-*, *šigürü-* („passer à travers, couler à travers, boire (du papier), cribler, bluter“ Kov. 1516), a melyet a NyK. 35:251. lapján a tör. söz-, süz-zel vetettem össze, inkább a következő tör. szavakhoz tartozik: kún siz- sickern, rinnen, fliessen, CCum. 139, 202 | oszm. siz- dégoutter, tomber goutte à goutte, suinter ZENK. 582 | u jg. siz- | tar. siz- | kaz. sêz- id. RADL. Sprachm. 67.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:177, BUDENZ, NyK. 10:88.

[292. tanács [alakv. *tanács* NySz.] „rat, ratsversammlung, entschluss“, — tör. *tanış* tanács; így BEREGBÁZSI, 118; VÁMBÉRY, NyK. 8:177; MUNKÁCSI, ÁKE. 589.

Ez egybevétést két okból nem fogadhatjuk el: 1. a m. *tanács* hosszú á-ját a tör. *tanış* nem magyarázza meg, 2. a t. *tanış* „tanács“ jelentését csak BUDAGOV egy adata támogatja (*tanış*, „собрать, устроить“ 1:731), míg az összes többi források szerint jelentése: „freund, bekannte, bekanntschaft“, RADL. 3:828—9, de igenis oszm. *tanışık* berathung RADL. 3:829; Vö. BUDENZ, NyK. 10:111].

[293. tántor-: tántorog, tántorodik, tántoroszik, tántorit wanken, wackeln — csag. *tinterkele-* ausgleitend zur erde fallen, KÚN. 190 | kirg. szag. *tentër-*, *tinträ-* sich herumtreiben, schwanken RADL. 3:1057, 1363 | tel. alt. *tántër-* id. | tel. *tanteräl-*, *tantra-* RADL. 3:833 | kirg. *tantırak* taumelnd, wackelnd RADL. 3:833. Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:177, PAASONEN, KSz. 3:244.

Csak véletlen egyezés, s BUDENZ-nek kétségtelenül igaza van, mikor a tántorog-ot a *támogat*, *támolyog* stb. szócsaládba vonja, vö. MUSz. 181, Ugal. 65, TMNy. 118, BUDENZ, NyK. 10:111; ugyanígy a NySz.]

294. *tanú* [alakv. *tanó*] zeuge.

< ujj. *tanuk* der zeuge RADL. 3:830, KSz. 2:248 |
kún *tanuc* CCum. 60 | oszm. *tanik*, *danik* RADL. 3:826.
1672 | csag. *tanuk* VÁMB. Stud. 257 | kaz. *tanık* FUF. 2:132
< köztör. *tani-*, *dani-* „kénhen“ | mong. *tani-* connaître,
reconnaître, apprendre Kov. 1559 | kalm. *tani-* erfahren Jtlo
190 | burj. *taie-* CASTR. 147 || ? mandzs. *taka-* Gab. 195 |
gold. *takoe* GR. 73 | tung. Man. U. *takim* erkennen CASTR. 86.
Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:178, BUDENZ, NyK. 10:88, MUSz. 179;
MUNKÁCSI, NyK. 18:90, ÁKE. 589, KSz. 6:376.

295. *tar* kahl.

< kún *tax* (olv. *taz*) tignossus CCum. 116 | csag. kaz.
kírg. krim. *tar. taz* | alt. tel. leb. szag. küär. koj. b.
tas abgerieben, haarlos RADL. 3:915, 925 || mong. *taraxai*
duvet, galeux Kov. 1663 (= jak. *taraxai* kahl, BÖHTL. 92) ||
tung. GERSTR. *taruka* kahlköpfig CASTR. 126 | man. äg. *taraka*
IVAN. 25.

A NySz. helyesen a *tar* melléknév származékának tekinti a
tarol „scheeren, abscheeren“ igét, a melyet a MUSz. (p. 183, 235)
ok nélkül különválaszt tőle, s a tör- ige családjához csatol.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:178, BUDENZ, NyK. 10:89; MUNKÁCSI, NyK.
18:88; GOMBÓCZ, NyK. 35:256.

296. *tarló* [alakv. 1234: *thorlou* Oksz.; *tarró*, *talló*, *torró*,
tolló, *taró*, MTsz., NySz.] acker, saat; das abgemähte, stroh.

< kún *tarlor* ager CCum. 180, 224 | csag. *tarlay*
RADL. 3:856 | szag. *tarlay* | tob. kaz. kírg. *tarlau* | oszm.
krim. a derb. *tarla* acker, das bearbeitete feld RADL. 3:856 |
ujj. *tariklik* id. VÁMB. Kud. Bil. 232 < ujj. alt. tel. *tari-*
csag. *tara-* ackern, bebauen || mong. *tari-* semer, labourer
une terre Kov. 1665; *tarja* le blé; la moisson; les champs ||
mandzs. *turi-* id. Gab. 197.

Vö. GYARMATHI, Voc. 76; VÁMBÉRY, NyK. 8:178, BUDENZ, NyK.
10:89; MUNKÁCSI, NyK. 18:106 [MUSz. 183, ANDERSON, Wandl. 147, 151].

297. *teker* wickeln, winden.

< oszm. kírg. *dlivir-* drehen, wenden, umkehren RADL.
3:1693 | csag. *tekrü-* id. Kún. 185 | csuv. Buj. *tavır-*,
Mkar. *tar-* fordítani ASM. 365, 300 || mong. *tekeri-* umdrehen,
umkehren SCHM. 241; *teyere-* tourner; retourner, revenir sur
ses pas Kov. 1747.

A *tekercs* „rolle“ nem külön átvétel, mint MUNKÁCSI i. h. gou-
dolja (ebből: csag. *tākārēik* | kírg. *tegāršek* „runder gegenstand,
wagenrad“ stb.), hanem olyan viszonyban van a *teker* igével, mint
a *habarcs*, *vakarcs*, *kaparcs* a *habar*, *vakar*, *kapar*-ral; valószínű,
hogy *tekercs* < *tekeres* „csavart, összezsavart“, MTsz., mint *vakarcs* <
vakaros, *vakarus* „vakarcs“ MTsz.; így magyarázza már CzF. is
(vagy elvonás a *vakarcsál*, *kaparcsál*, *habarcsál* igékből?).

Vö. GYARMATHI, Voc. 77; SÁNDOR, Sokféle 12:140; Cz-Fog.;
MUNKÁCSI, KSz. 5:357 [VÁMBÉRY, NyK. 8:179, BUDENZ, NyK. 10:89,
MUSz. 201].

298. **teknő** [alakv. *tekenes* Schl. 74, *tekeneben* Cis. 04; *tekenyő*, *tekenő*, *tekönyő*, *tekönő*, *teknő* NySz., MTsz.] trog, multer.

< kún *tegana* lavellum CCum. 97, 124 | oszm. *tekne* baquet, cuve ZENK. 305 | csag. krim. *täknä* ein grosser, aus einem holzstück ausgehöhlter trog RADL. 3:1022, KÜN. 185 | kirg. *tegänä* id. RADL. 3:1031 | kaz. *tigänä* RADL. 3:1352.

Az oszmán-törökből átkerült a szerbbe: *tekne*, és az újgörögbe is: *τεχνέας* (MIKLOSICH, Denkschr. 35:173), de a m. *teknő* hosszú *ő*-je miatt, a mely tör. **täkänäk*-re mutat, csak régi átvétel lehet.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:179, BUDENZ, NyK. 10:89; KUUN, CCum. XXXV; MUNKÁCSI, KSz. 5:359.

299. **teugely** [alakv. *tengő*, *tengü*, *töngöj*, *töngö* OklSz., MTsz.] achse.

< oszm. *dirgöl* radachse RADL. 3:1757 | csuv Buj. *tahöl*, Mkar. *tergöl*, Olg. *tirgel* id. ASM. 356, 368 || mong. *teygelik* l'essieu de la charette Kov. 1695.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:179, BUDENZ, NyK. 10:89; MUNKÁCSI, Ethn. 12:468; WICHMANN, Lehdw. 107.

300. **tenger** [alakv. *töngör* MTsz.] meer.

ujg. *tüngiz* meer (RADL. hibásan: *täris*) KSz. 2:254 | kún *tengis* id. CCum. 38, 88, 192 | oszm. *deriz* ZENK. 431, krim. *däriz* RADL. 3:1661 | csag. *tingiz* VÁMB. Stud. 272 | kaz. *diraz*, *dingaz* id. BÁL. 129 | tel. alt. *teris* VERB. 349 | csuv Buj. *tiñs*, Mkar. *tenös* ASM. 350, 362 | mong. *teyris* ein binneumcer SCHM. 239.

Vö. BEREGSZÁSZI, 114, 127, 136; GYARMATHI, Affin. 202, 227. Voc. 78; HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:179, BUDENZ, NyK. 10:89; MUNKÁCSI, Ethn. 4:284.

301. **térd** [alakv. *térgy* NySz., MTsz.] knie.

? < ó-tör. *tiz* knie RADL. Inschr. N. f. 176 | ujg. *tis* (o: *tiz*) RADL. 3:1394 | kún *tiz* CCum. 142, 175 | oszm. aderb. krim. *diz* RADL. 3:1772 | csag. *tiz* id. VÁMB. Stud. 269 | kaz. *tiz* BÁL. 111 | kojib. *tos* KATAN. 135 | alt. tel. leb. sor. kirg. *tizü* VERB. 352, RADL. 3:1397 | csuv. *tšire* ZOL. 104

Természetes, hogy a m. *térd*-nek csak *tér* előrésze felel meg a tör. **tir*-nek, s a -*d*-, -*gy* demin. képző. A feltűnő *térdepül* (metathesis-sel *térbetül*, *térbetül*) kétségkívül e helyett való: *térdelpül* (*térd* + *l* denom. + *p* mom. + *l* frequ. képző), vö. *terdelpegel* VitkC. 24, *terdelpeluen* DebrC. 515, NySz.

Vö. BEREGSZÁSZI, 116; GYARMATHI, Affin. 378; HUNFALVY, VogF. 283; VÁMBÉRY, NyK. 8:179, BUDENZ, NyK. 10:125, 17:445.

302. **teve** kameel.

< ujg. *tüä* RADL. Sprachm. 53 *teve* | kún *toua*, *tove*, CCum. 128, 144, 280 | oszm. *dere* ZENK. 335 | csag. *töje* VÁMB. Stud. 272 | kaz. *döje* BÁL. 129 | bask. *döjä* KATAR. 70 | kirg. *tüö* RADL. 3:1528 | alt. *tö* VERB. 369 | szoj. kojib. *täbä* KATAN. 133, RADL. 3:1118 | szag. *tehägä* RADL. 3:1118

csuv. *tüve* ZOL. 88 || mong. *temeyen* Kov. 1726 || mandzs. *temen* GAB. 199 | gold *tíme* GRUBE 81 | szolon *temuye* IVAN. 59 | tungNerč. *tämügen*, Bargusin *tämaγan* KLAPR. Asia polygl.

Megvan a szerbben (*deva*) s az albánban (*deve*) is (az oszmani liból), de a m. *teve* t-je miatt alkalmasint régi jövevényszó; vö. MIKLOSICH, Denk. 34:283.

Vö. GYARMATHI, Affir. 194—5, Voc. 78; HUNFALVY, VogF. 285; BUDENZ, NyK. 10:132, 20:151.

303. *tiló* [alakv. *tilu* MTsz.] hanfbreche, schwinge; *tilól*, *tilol* den hanf brechen, säubern, schwingen.

< kaz. *talks* *tiló* BAL. 109; instrument zum gerben des leders RADL. 3:890; *talks*-gerben, hanf brechen | bask. *talksš* kendertöredék, pozdorja KSz. 5:265 | tel. *talku* *tiló* VERB. 329 | sor *talšik* instrument zum gerben VERB. 330 | bar. *taljū* instr. zum weichmachen des leders RADL. 3:892 | szag. *talji* id. | csuv. *tilš* hanfbreche KSz. 1:336; *мыла* id. ZOL. 87; *мыла* *tilolni* ibid. || mong. *talki* endroit où l'on macque le chanvre, où l'on tanne les peaux; racloir, drayoire; *talki*-broyer, pétrir; racler de dessus; ôter en raclant; *talkibči* la macque; instrument dont on se sert pour ferrer les chevaux Kov. 1641—2 || mandzs. *talgi*-gerben; *talgikō* hölzernes werkzeug zum gerben GAB. 196.

MIKLOSICH (EtWB. 353) tévesen szláv jövevényszónak magyarázta.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:180, BUDENZ, NyK. 10:89; MUNKÁCSI, Ethn. 4:179, 5:22; KSz. 1:336, 4:254.

304. *tinó* [alakv. *tinu*, *tina* MTsz.] junger ochs; *tinóru* gomba „*Agaricus cantharellus*“ < *tinó-orrú-gomba* MTsz.

< oszm. *dana* das kalb RADL. 3:1621 | csag. krim. karaim. *tana* eine junge kuh RADL. 3:823 | kaz. *tana* két-éves tehén BAL. 106 | bask. *tana* id. KATAR. 202 | csuv. *tšna* id. ASM. XI.

MUNKÁCSI (NyK. 24:406, ÁKE. 597) a török szavakat összeveti az av. *daenu*- „kuh“, szkr. *dhenū*-val. A m. *tinó* közvetlenül tör. **tanak* (ill. **tšnay*-, **tjñay*)-ból.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:180, BUDENZ, NyK. 10:90; MUNKÁCSI, Ethn. 4:179, 7:29; KSz. 1:336, 4:254.

305. *toklyó* [alakv. *tokló*, *tokjó* MTsz.; népetymológiával: *tokjuh*] einjähriges lamm SL., MTsz.

< oszm. *toklu*, *tuklu* lamm, zicklein RADL. 3:1153 | csag. *tokli* ein drei monate altes lamm, RADL. 3:1153; *toylı* 3:1168, KÜN. 192 | aderb. *toylu* RADL. 3:1168 | kkirg. *toktu* ein lamm am ende des ersten lebensjahres RADL. 3:1155 | tob. *tukli* ein schaaf, das noch keine lammmer geworfen hat RADL. 3:1427, BUDAÖ. 1:399.

Vö. HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NyK. 8:181, BUDENZ, NyK. 10:90; MUNKÁCSI, NyK. 21:128, 25:274.

[306. *tonka* stumpf NySz., MTsz.; PAASONEN, KSz. 3:244. lapján összeveti a köv. teleuti tat. szóval: *tojko*- „kahl werden (von zweigen); abbrechen (von hörnern); kurz werden (vom schwanz) VERB. 362; *tojkur* ohne hörner, ohne schwanz, abgeschnitten, verkürzt“.

Nem egyezik alakilag; különben is a m. *tonka* szókeveredés eredménye (= *tompa* + *csonka*, vö. SIMONYI, Kombináló szóalkotás 18).]

[307. *toportyán-féreg* [alakv. *toporcsán-f.*, *toporján-f.* MTsz.] bär, wolf = tel. alt. *tarbayan* murmeltier VERB. 335, RADL. 3:872 | kar. *tarbagan* id. CASTR. 106 | jak. *tarbayan*, *tarmayan* id. BÖHTL. 93 || mong. kalm. *tarbayan* id. SCHM. 235, PALL. Vö. MUNKÁCSI, NyK. 20:471.

Sem a jelentés, sem az alak (a magyarban *tarbokány*-t várnánk) nem egyezik; különben a magy. *toportyán* valószínűleg nem is szorosabban vett állatnév (vö. SZILÁDY ZOLTÁN meghatározását MNY. 3:332: „*toportyán*: lomha, nagytestű; pl. a kövér ember „*toportyán* ember“, a heverő szárú szeder „t. bokor“; a medve „t. féreg“; ha ezen a néven farkast is értenek, az a szó eredeti értelmének elfeledésére vall“. Vö. még KASSAI, 5:135, SÁNDOR I., Sokféle 8:136) s csak mint a *féreg* jelzőjét alkalmazták hol a medvére, hol a farkasra].

308. *tor* justa, parentalia, epulum funebre.

? csag. *tor* gastmahl, bewirtung RADL. 3:1180, VÁMB. Stud. 260.

A köztör. *toi* gastmahl, zecherei, a melyet MUNKÁCSI ide von (Ethn. 4:48), nem tartozhatik ide.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:181, BUDENZ, NyK. 10:59.

309. *torma* kren, meerrettig.

= kaz. *torma* retek BÁL. 120 | bask. *tormā* id. KSz. 5:267 | karaim. *turma* id. RADL. 3:1464 | vö. bar. tob. kirg. *turup* id. RADL. 3:1456 | oszm. *turup* die rübe, ibid.

A kaz. karaim. *torma*, *turma* ~ bar. tob. kirg. *turup* megfelelésre vö. oszm. *tulm* „schlauch“ ~ tel. alt. *tulup* id. L. a *tömlő* cikket.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 20:471.

310. *tömény*, *témény* [alakv. *tumen* Schl. 181]; a régi nyelvben rendszerint: *tömény-ezer*; myrias, chillas. multa milia NySz.; *töméntelen* [alakv. *töméntelen*, *táméntalan*, *tamétalan* NySz., MTsz.] zähllos, a számtalan hatása alatt, vö. SIMONYI, Kombináló szóalkotás, 23.

= ó-tör. *tümän* tizezer THOMSEN, 109, 114 | ujg. *tümän* id. RADL. 3:1602 | kún *tumen* decem milia CCum. 146 | oszm. *tuman* RADL. 3:1518 | csag. *tömen* VÁMB. Stud. 266 | alt. *tümön* RADL. 3:1603, tel. *tümen* VERB. 383 || mong. *tümen* dix mille, nombre indéterminé Kov. 1924 | mandzsu *tumen* GAB. 206 | gold *tuma*, *timü* GRUBE 80-1 | zuč *tüman* GR. 80 | orocsón *tümen* IVAN. 26 | manāg. *tumó*, *tumén* IVAN.

26 | buelta-solon *tumé* Iv. 26 | daehur *túmo* IVAN. 45 |
tungManUr. *tuman* tízezer CASTR. 88.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:181, BUDENZ, NyK. 10:90; KUUN, CCuim. 290. — MIKLOSICH, Denkschr. 35:180, EtWb. 349.

311. *tömlő* [alakv. *temle* KeszthC. 74, *temló* JordC. 305; *tomlo* (?) MURM. 2489, vö. NySz., OklSz.] schlauch.

? vö. oszm. *tulum*, *tulm* ein geborbenes fell von tieren, lederschlauch RADL. 3:1470, ZENK. 326 | aderb. *tuluk* leder-schlauch R. 3:1468 | kirg. *tulup* ledersack | tel. alt. kumand. sor *tulup* lederbeutel ohne naht, der aus einem ganzen tier-fell verfertigt ist RADL. 3:1469 || mong. *tulum* ein grosser lederner sack (wird aufgeblasen und zum übersetzen über flüsse gebraucht) SCHM. 252.

VÁMBÉRY MagyEred. p. 240. tör. *tämlük* alakot említ, a mely persze a m *tömlő*-nek pontosan megfelelne, esakhogy VAMB. forrást nem említ, a szótárák meg „*tömlő*” jelentésű *tämlük*-et vagy hozzá hasonló szót nem ismernek.

Vö. HUNFALVY, VogF. 297; VÁMBÉRY, NyK. 8:182, BUDENZ, NyK. 10:90; EDELSPACHER, Nyf. 5:108; MUNKÁCSI, Ethn. 4:268.

[312. *tönk*, *tönkö* [alakv. *tenk* MTsz.] „levágott tuskó, fatőke” MTsz., klotz, strunk; MUNKÁCSI szerint (NyK. 21:128) < kaz. *tümgäk* fatuskó, hanesik BÁL. 127 (vö. oszm. *tüm* dick, abgerundet, einen buckel bildend RADL. 3:1601; *tümbül* dick, rundlich R. 3:1604; | kirg. *tömpö* die grashügelchen im sumpfe und auf wiesen R. 3:1274; azok a török és mongol szavak, a melyek MUNKÁCSI szerint (i. h.) a kaz. *tümgäk*-kel „törökonság-ban” vannak, nem tartoznak ide).

Evvel szemben a MUSZ. 232, és a NySz. a *tönk*-öt helyesen a *tő*-höz esatolja (kettős deminutiv képzéssel, vö. *nyulánk*, *félénk*).

[313. *töpreng*, *töprenkedik* sich ängstigen, in sorge sein VÁMBÉRY szerint (NyK. 8:179, de BUDENZ, NyK. 10:111) < oszm. krim. *tüpräñ*- erregt sein, zittern; sich erheben < *tüprä*- sich bewegen RADL. 3:1113 | njg. csag. *täbrän*- sich rühren, lebendig sein RADL. 3:1124.

A NySz. helyesen a *töp-ik*, *töpörődik* szócsaládba vonja.]

314. *tör* [alakv. *tür* SALV. UT. 2:16; MTsz.] schlinge, fallstrick.

< ujg. tar. *tor* netz, n. zum vogelfangen RADL. 3:1179 | oszm. *tor* ZENK. 606 | csag. *tor*. *tör* jagdnetz ZENK. 319 | kkirg. *tor* hálókészülék a sólymok fogására KSz. 2:117 | kirg. *tóra* netz RADL. 3:1180 || mong. *tojur*, *tör* filet, grille, treillis; *kilyasun t.* filet de erins Kov. 1786, 1812a [= jak. *doyur* vogelsehlinge BÖHTL. 115]. — Az Ethn. 4:267. lapján olvas-ható mong. *tojur* csak olvasási hiba *tojur* helyett.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:182, BUDENZ, NyK. 10:90; MUNKÁCSI, NyK. 21:121, Ethn. 4:267, ÁKE. 610.

315. **törvény** [alakv. *terven* Schl. 513; *teruin* MEL. SzJán. 484; NySz., OklSz.] gesetz.

<ó-tör. *törü* die sitte, das gewohnheitsrecht, entscheidung, regierungsgewalt RADL. Inschr. N. f. 176 | ujg. *törü*, *törü* gesetz, RADL. 3:1250, 1254 | kún *törü* lex CCum. 182, 217 | oszm. *törü* RADL. 3:1250 | csag. *töre* VÁMB. Stud. 261 | kaz. *türü* bíró BAL. 127 | kirg. *törö* die gerichtliche entscheidung R. 3:1253 | csuv. *töre* ZOL. 84 || mong. *türü* loi, ordonnance, loi naturelle, principe, règle, méthode, gouvernement, régence Kov. 1938 || mandzs. *doro* regel, ordnung, sitte GAB. 45.

Noha a m. *törvény* -*rény* utóképzőjének (= ? -*vény* deverb. képző) eddig nem sikerült elfogadható magyarázatát adni, e szó török eredete még mindig valószínűbb, mint a MUNKÁCSI-féle árja, etymon: < sz k r. *dharman*- „stütze, gesetz, ordnung“ AKE. 610.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:182, BUDENZ, NyK. 10:90; KUUN, CCubl. XXII.: MUNKÁCSI, NyK. 18:96; SIMONYI, Nyc. 25:51; GOMBOCZ, NyK. 35:278.

316. **tulok** [alakv. *tuluk* bidens, juvenis Schl. 1418, 1420; Beszt. 999; *tuliok* SZIKSZAI 62; 1522, 1587; *thulyok*, *thulyok* OklSz.; *tujok*, *tuk* MTsz.] ein junger ochs

? vö. mong. *tuγul* veau Kov. 1807 | burj. *tuγul*, *togol* kalb CASTR. 150 | kalim. *tughul* Bos taurus, vitulus PALL.

A hangalak szempontjából nem kifogástalan egybevetés. Mind az alak, mind a jelentés szempontjából jobban illenek a VÁMBÉRYtól felhozott csag. *turuk* „kéteves ökör“, a mely azonban nincs meg sem a Stud.-ben, sem más török szótárban (némileg hasonlít hozzá kirg. *torpak* ein zweijähriges kalb RADL. 3:1190).

Vö. Cz.-F.; BUDENZ, NyK. 20:151 [VÁMBÉRY, NyK. 8:182, TMNy. 166].

317. **túró** topfen, quarg.

<csag. *torak* käse VÁMB. Stud. 260, RADL. 3:1180.

Más forrásból e szót nem ismerjük. Különválasztandó tőle: cs u v. *torāx*, *tuṛāx* gesäuerte milch ASM. IX. (= cser. H. *taršk* id. RAMST. 142) | jak. *tar* id. BOHTL. 92 || mong. *tarak* le lait caillé Kov. 1664 | kalim. *tarak* id. JÜLG 191.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:182, Magy. Efed. 286; BUDENZ, NyK. 10:91; MUNKÁCSI, NyK. 21:128; KSz. 2:192; GOMBOCZ, MNy. 1:165 [AHLQVIST, Kulturw. 7; MIKLOSICH, EtWb. 366].

318. **turul** [„Banerium quoque regis Ethele, quod in proprio scuto gestare consueverat similitudinem auis habebat, que hungarice *turul* dicitur in capite cum corona“. KÉZAI, FontDom. 1:2:62] eine art falke oder adler OklSz.

tör. *türul* nagyobb fajta sólyom vagy sas, AHMED VERIK-féle Lehcse-i-Oszmani-ból idézi THÜRY | csag. *turgul* kleiner schwarzer falke VÁMB. Stud. 261 (vö. még: vogE. *turuj*, PEL. *turi* LOZV. *turrei* sasfajta, fehérfarkú sólyom SZIL. 146, Ethn. 6:142).

A m. *turul*-t, — néhány hely- és személynevet nem tekintve, vö. OklSz. — csak KÉZAI krónikájából ismerjük; a nép nyelvéből

nines rá adatunk. Mind a mellett, tekintve a pontosan egyező tör. alakokat, nem valószínű, hogy KEZAI *turul*-ja csak íráshiba volna *carut* (= karvaly) helyett, a mint JÁSZAI és SZABÓ KÁROLY gondolták.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:183, BUDENZ, NyK. 10:91, 18:14; THÖRY, Turul, 4:124; MUNKÁCSI, Ethn. 6:452.

319. tűzok [alakv. *thuzuk* Beszt. 61] Otis tarda, trappe.

< csag. *togidak*, *tojdak* outarde VÁMB. Stud. 263 | tar. *doydak* RADL. 3:1709 | kirg. *todak* RADL. 3:1206 | kkirg. *duadak*, *dualak* id. KSz. 2:116 | koj.b. kaes. szag. *todak* feldbuhu KATAN. 136. R. 3:1206 | abak. *tóidak* gém, kócsag? (*yanan*) VERB. 358; vö. oszm. *toj*, *tuj*; *toilak*, *toydari*, *toydäri* trappenart, ZENK. 328, RADL. 1423, 1143, 1158 | csag. *toydui* id. RADL. 3:1168 || mong. *toyodak*, *toyodok* l'outarde Kov. 1807 | dachur *tòdok* id. PALL.

Vö. SÁNDOR, Sokféle 12:155; VÁMBÉRY, NyK. 8:183, BUDENZ, NyK. 10:91, 20:151; GRÖNBECH, Forstudier, 68; GOMBÓCZ, NyK. 35:276.

320. tükör [alakv. *tyker* JordC. 833; *tikör* GuaryC. 46; *tiker*, *tikör*, *tikör*, *tüker*; *tyiker*, *tyükör*, *gyükör* MTsz.] spiegel. < csuv. Mkar. *törör*. Sib. *töcör*; *tügürl* tükör Asm. 352, Zol. 88. MUNKÁCSI (KSz. 5:358) a krim. *tögüräk*, kirg. *tögürök*, mong. *tögürük* „rund, kreis, eine runde scheibe“ szókhoz kapcsolja. A csuvasból való a eseremiszh. *tayor* spiegel RAMST. f45.

Van az ó-bolgárban is *tikro*, *tikra*, *tykra*, *tykra*, „speculum“, a mely nyilván szintén kapcsolatban van a csuv. *törör*-rel (vö. MIKL. EtWb. 356).

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:183, BUDENZ, NyK. 10:91; MUNKÁCSI, NyK. 17:99, Ethn. 7:29.

321. tűnik sich in eine andere gestalt verändern PPB. *eltünik* verschwinden; *tündöklük* strahlen, scheinen, glänzen; *tünődik* sich kümmern; *tündér* zauberer, fee.

? csag. *tün*- scheinen, klar, hell sein, leuchten; *tünük* klar, durchsichtig, VÁMB. Stud. 267. Hitelességéhez szó fér: más forrásból nem ismerjük.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:183, BUDENZ, NyK. 10:91; MUNKÁCSI, NyK. 17:86, Ethn. 5:103.

322. tűr- [rendszerint igekötővel: *feltűr*, *betűr* stb. NySz.] aufschlagen, aufstülpen, zusammenfalten; *türet* rolle, zusammenrollung.

< oszm. *dür*- zusammenfalten, aufrollen, zusammen-drehen RADL. 3:1805 | csag. *tűr*- verbinden, wickeln Kün. 199 | kaz. *tör*- összehajtogatni, belegöngyölni BÁL. 123 | alt. tel. kirg. *tűr*- aufrollen (die ärmel), zusammenrollen, auf-schürzen RADL. 3:1556 | jak. *tür*- zusammenrollen BÖHTL. 113.

A NySz. egy cikkbe foglalja (?) a *tűr*- „dulden“ szóval.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:183, BUDENZ, NyK. 10:91 [MUNKÁCSI, NyK. 25:186].

323. **tür-** [alakv. *tyr* ÉRDYC. 395, SÁNDC. 25; *tör* BODC. 14] leiden, dulden, ertragen.

< *kün töz-* ertragen, erdulden CCum. 164, 182 | oszm. *düz-*, adverb. *döz-* BUDAG 1:392 | csag. kirk. karaim. *töz-* id. RADL. 3:1266 | kaz. *tüz-* BÁL. 127 | bask. *tüð-* KATAR. 215 | kar. *tös-* CASTR. 110 | csuv. *tüs-* ZOL. 90 || mong. kalm. *tiire-* être épuisé (par la faim ou par la souffrance) KOV. 1935, JU. 197.

VÖ. VÁMBÉRY, NYK. 8:183, BUDENZ, NYK. 10:91; CZ.-Fog.; MUNKÁCSI, NYK. 18:69; GOMBÓCZ, NYK. 35:251 | DONNER, Wb. 1:136; BUDENZ, MUSZ. 185, 242].

324. **tyük** [alakv. *tik* Schl. 1768, stb.; MURM.; *tyk* Beszt. 1220; *tyik* MAD. Evang. 690; a régiségben és a nép nyelvében gyakoribb a *tik* alak] hahn, henne.

> *ujg. tayu* RADL. 3:800 | *kün taoc* CCum. 130 | oszm. *tauk* ZENK. 593 | csag. *takuk*, *tajuk* RADL. 3:789, 800 | kaz. *tawäk* FUF. 2:132 | bask. *tawuk* KSz. 5:265 | tel. leb. *täk*, *takä* VERB. 327 | kirk. tob. *tauk* RADL. 3:773 | sor szag. *tajak* RADL. 3:805 | kojb. *tekkäk* KATAN. 132 | kar. *takjak* CASTR. 146 | csuv. *tšörö* ASM. 8. „huhn, henne“ || mong. *takja* henne SCHM. 230 | kalm. *takä* JU. 190 | mandzsui *čoko* GAB. 33 | gold *čoko* GRUBE 60 | oroszoi *čeko* PROTODIAKONOFF | žuč *čihü* GRUBE 60 | tungusoi *Amur tšoka* MAACK.

VÖ. FISCHER I. E. Question. Petrop. ed. SCHLÖZER, p. 37; PRAY, 104; BEREGSZÁSZI, 115, 127, 135, 137; GYARMATHI, Affin. 225, Voc. 84; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NYK. 8:183, BUDENZ, NYK. 10:91; MUNKÁCSI, NYK. 24:408, ÁKE. 383, KSz. 4:256; KARJALAINEN, 32; GOMBÓCZ, NYK. 35:261.

225. **ünö** [alakv. *ine* Schl. 1417; *yne* Beszt. 998; *eunö* MURM. 473; *inö*, *iné* NYSZ., OKLSZ.] junge kuh.

< *kün ynac* vacca CCum. 128 | *ujg. oszm. csag. adverb. kirk. küär*, tel. tob. sor. tar. *inäk* kuh RADL. 1:1442 | kojb. *mäk* KATAN. 110 | szag. kojb. *näk* RADL. 3:670 | csuv. Buj. *nie*, Mkar. *nü* ASM. 11, 350, 362 | jak. *inax* BÖRTL. 31 || mong. *ünijen*, *ünije* vache, genisse KOV. 485; *unaeh* Bos taurus, vacca PALL. | burj. *ünär*, *ünier* id. CASTR. 106 || mandzsui *unijen* GAB. 215.

VÖ. BEREGSZÁSZI, 127, 136; GYARMATHI, Voc. 94; HUNFALVY, VogF. 285; VÁMBÉRY, NYK. 8:185, BUDENZ, NYK. 10:92, 17:455, 20:150; CZ.-Fog.; MUNKÁCSI, Ethn. 7:28.

326. **ürge** [alakv. *ir[ge]* Schl. 1680; *irge* NYSZ.] zieselmanns.

< *ujg. örgä* murmelthier Kud. Bil. 36, 6; alt. *erkö*. *örke* СМЫСЛОВА VERB. 51, 413 | karag. kand. *örgä*, *ürgä* murmelthier C. 89 | szag. kojb. *örkü* ein kleines steppentier, das in erdlöchern wohnt; *sojaz örküzo* murmelthier RADL. 1:1836 | kojb. *örkü*, *örkü* murmelthier KATAN. 116.

VÖ. VÁMBÉRY, Magy. Et. 219; PAASONEN, KSz. 3:244.

327. **öröm** [alakv. *irem* Schl. 879, 880, NYSZ., MTsz.; *irem* MTsz., *eurem* MURM. 1415] wermut.

< kaz. *ürēm* BÁL. 13, *ürim* BUDAG. *üröm* | csuv. *arēm*: *šar*
a. fehér *üröm* NyK. 21:129.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 21:129, KSz. 4:253 [VÁMBÉRY, MagyarEr. 196,
de vö. BUDENZ, NyK. 18:11].

328. *ürü* [alakv. *örö. örü. ürö, irö* NySz.] hammel, schöps,
herélt kos.

< türkmen *ürü* ein verschnittener widder VÁMB. Stud.
221 | abak. *irik* id. VERB. 61 | tel. *irk, irik* hammel RADL.
1:1464 | kojib. *irik* id. RADL. 1:1459 || mong. *irge* mouton
châtré Kov. 326; *irgac* Aegoceros ovis, vervex PALL. | burj.
irge id. CASTR. 94.

Vö. VÁMBÉRY, NyK. 8:185, BUDENZ, NyK. 10:92, 20:151; Cz.-Fog.:
MUNKÁCSI, Ethn. 5:74, KSz. 4:254 [ÁKE. 165—6, de vö. p. 645].

[329. *válú, vályú* [alakv. *váló* NySz., MTsz.; *vájó, vájá, válló, vállú* MTsz.] trog, rinne < csuvBui. *valak* lék (иропыль).
Cseb. *valuk*, Kozm. *volak* váluceska, teknőcske; *valaška*, Cseb.
volaška, Kozm. *volaska* *válú* Asm. 112, NyK. 20:473 | kaz. *ulak*
abrakvályú, csatorna BÁL. 35 | csag. *oľluk* rinne, kanal RADL.
1:1024 | oszm. krim. *oluk* röhre, dachrinne RADL. 1:1086.
Vö. SÁNDOR, Sokféle. 12:161; MUNKÁCSI, NyK. 17:100, 20:473,
KSz. 7:253.

A szókezdő *v-* a csuvasban a köztörök labialis magánhangzós
szókezdettel szemben (pl. tör. *ol* ~ csuv. *völ*) újabb fejlemény; a
magyar nyelv régi török jövevényszavai az eredetibb magánhangzós
szókezdetet tükröztetik].

330. *zerge* [alakv. *erge* MTsz.] gemse. Föltűnő, hogy sem
a régi szótárak, szójegyzékek, sem a NySz. és OklSz. nem ismerik;
először FÖLDI-nél fordul elő 1801-ben: *zerge* v. *zerna* antilope;
köszüli zerge: gemse vö. NyUSz. 385.

<csag. *serke* castrirter ziegenbock VÁMB. Stud. 295 |
kírg. *serke, serge* ziegenbock im zweiten jahre BUDAG. 1:626 |
tel. *serke* három éves kecskebak VERB. 297 || mong. *serge* bouc
châtré Kov. 1374.

Ha ez egybevetés helyes, úgy a *zergé*-nek semmi köze sincs
a FÖLDI-től is említett *zerna*-hoz (COMEN. Jan. 38. „dama“? vö. *zera*
őztehén Tsz.), a mely kétségkívül szláv jövevény: vö. szerb *srna*
das reh | ujszl. *srna* | orosz *serna* *zerge*, őz, vö. Nyr. 29:271.

Vö. BUDENZ, NyK. 20:169 [20:149].

Az eddigiek alapján a biztos vagy legalább valószínű régi
török jövevényszavak lajstromát a következőképen állíthatjuk össze:

ács	apró	báj	béka
acsari	arat	? bakó	békó
agár	árok	balta	bélyeg
ál	árpa	barom	? bertü
alma	? ártány	bátor	betü

biesak	gödeny	kis	sűrű
bika	görény	kobak	süveg
bilincs	gőzü	kocsány	szakál
boesát	? gügyü	komló	szál
? bodor	gyaláz	kopó	szám
boglya	gyaloun	koporsó	szán
bojtorján	gyapjú	kóró	szapú
bor	gyarló	kórom	szatócs
borít	gyárt	korsó	szék
borjú	gyász	kos	szél
bors	gyáva	küül	? szeplő
borsó	gyékény	kükény	szérű
borz	gyenge	kökösésin	? szírony
boszant-	gyeplő	kölesün	szirt
boszorkány	gyertya	kölyök	szór
? botorkál	gyom	kölyfi	szök
bőgőly	gyöngy	köpönyeg	szőlő
böles	gyűr	köpi	szunyog
böleső	gyül	köris	szücs
bőlény	gyümölcs	körö	? szün
bucsu	gyűrű	körte	szűr
búsz	gyűrű	kút	tanú
búza	gyűszű		tar
bű		mogyoró	tarló
? bűnyök	harang		teker
	? hír	ocsú	teknő
csabak	homok	ok	tengely
csalán	hurok	ól	tenger
csatol		ollo	? tétel
csavar	idő	orv	teve
cses	ige	oroszlán	tílo
csék	iker	orsó	tinó
csépi	ildom		tolldó
csérta	? int	öböl	tor
csibe	ír	ökör	torma
csiger	? ír	ölyfi	tömény
csihol	iró	őreg	tör
csipa	? kaka	öröl	törvény
? csóka	kalokány		? tulok
csopor	? kaneső	? pödör	turó
csökönyös	kantár		turál
	kapu	sajt	túzol
eziezkány	karó	sár	tükör
? ezötkény	keeske	sárga	tűn
	kék	sárkány	tűr
dara	? kelengye	sarló	tűr
dél	kender	sarú	tyuk
disznó	kénese	sátor	
	kép	seper	
? egyéb	kepe	seprő	ünő
eke	? keselyű	serge	üрге
ér	késik	serke	űröm
érdem	kiesi	serte	űrű
erő	kin	sima	zerga
			Összesen 223.

II.

E rövid hangtani összeállítás első sorban a magyar hangtörténet szempontjából készült s ehhez képest nem az őstörök vagy a török-mongol alapalakból, hanem a jövevényszavak magyar nyelvbeli alakjából indul ki.

Mivel azt a nyelvet, a melyből e jövevényszavak valók, egykorú és terjedelmesebb nyelvemlékekből nem ismerjük (vö. erre nézve a III. fejezetet), a magyar szóalak mellé közvetlen török előzőjéül feltételes (megcsillagozott) török alakot kellett írunk,* a mely természetesen a magyar és a török hangtörténet biztos eredményeinek tekintetbe vételével készült.

Magánhangzók.

1. §. Magyar *a* (= *â*) az első (hangsúlyos) szótagban ~ tör. *a*: *a*) egytagú szavak: *basz* < *bas*-, *tar* < **tar*; *b*) kétagú szavak: *barom* < *barâm*, *csalán* < *čalayan*. Ugyanilyen esetek: *agár*, *alma*, *bakó*, *balta*, *csabak*, *csavar*-, *dara*, *gyaláz*-, *gyapjú*, *gyarló*, *harang*, *kantár*, *kapú*, *karó*, *sarló*, *szapu*, *sarú*, *szakáll*, *szalács*, *tanú*, *tarló*; *c*) háromtagú szó: *kalokány* (de *kolokány* is, vö. MTsz.) < **kalakan* (? **karakan*).

Valószínűnek kell tartanunk, hogy a szóban forgó esetekben az első szótag hangzója eleinte a magyarban is ajaktalan *a* volt, s ezt csak később váltotta fel a mai labialis *â* (vö. MELICH J., NyK. 35:125).

2. §. Magyar *a* (= *â*) az első szótagban ~ tör. *o*: *apró* < **opray*, *arat*- vö. *ora*- (de vö. v o t j. *aral*-), *kancsó* < ? **končay*.
Vö. MUNKÁCSI, KSz. 7:253.

3. §. Magyar *a* (= *â*) az első szótagban ~ tör. *â*: *gyalom* < *jâlôm*, *sajt* < *čajât*.

Vö. a 5. §. Vö. PAASONEN, FUF. 2:105.

4. §. Magyar *a* (= *â*) a második és utolsó szótagban ~ tör. *a*: *a*) zárt szótagban: *bicsak* < *bîčak*, *csabak* < *čabak*, *kobak* < *kabak*, *harang* < *čarang(a)*. Kétes esetek: *acsari*, *arat*; *b*) nyílt szótagban: *alma* < *alma*, *árpa* < *arpa*, *balta* < *balta*, *béka* < **bika*. Ugyanilyen esetek: *bika*, *csérta*, *csipa*, *gyáva*, *sinna*, *torma*.

5. §. Magyar *a* (= *â*) a második (és utolsó) nyílt szótagban ~ ? tör. *â*: *dara* < ? **darâ* (? *tarâ*), *káka* < *kakâ*.

6. §. Magyar *á* (= *ā*) ~ tör. *aya* > *ā*: *a*) az első szótagban: *ács* > **ayačci*; *bátor* (1138/1329-ből *Bahatur* személynév OklSz.) < **bayačâr*, *bâtâr*; *b*) hangsúlytalan szótagban: *csalán* > *čalayan*, *ártány* < **artayan*, **artān*.

* Ha az így kikövetkeztetett alak valamely ma élő vagy nyelvemlékből ismert török nyelvi alakkal megegyezett, a csillagot egyszerűség kedvéért elhagytam.

7. §. Magy. *á* (= *a*) az első (hangsúlyos szótagban) ~ tör. *a*: *a*) egytagú szavak; *ál* < *al*, *báj* < *ba*, *gyárt-* < *jarat-*, *gyász* < *jas*, *sár* < **šarō* (gelb), *sár* < *šar* (kot), *szál* < *sal*, *szám* < **sam* (vö. köztör. *san*, csuv. *sum*), *szán-* < *san-*; *b*) kéttagú szavak: *árok* < *arōk*, *árpa*, < *arpa*, *ártány* < **artayan*, **artān*, *gyáva* < *java*, *káka* < *kakā*, *sárkány* < **šar(a)kan*, *sátor* < *čatār*.

8. §. Magy. *á* (= *a*) hangsúlytalan zárt szótagban ~ tör. *a*: *a*) kéttagú szavak: *cziczány* < *sōčkan*, *kocsány* < *kočān*, *sárkány* < **šar(a)kan*; *agár* < **agar*; *kantár* < *kantar*; *szakál* < *sakal*; *b*) háromtagú szavak: *bojtorján* < *baltōryan*, *boszorkány* < **basōrkan*, *oroszlán* < *arōslan*, *kalokány* < **kalakan* [? **karakān*].

Az eredetileg rövid *a* megnyúlása (*a* > *ā*) a magyarban ment végbe.

9. §. Magy. *e* (= *ε*) az első szótagban ~ tör. *ä*: *sereg* < *čarik*, *tengely* < *tārgil*, *tengér* < **tārgir*. Ugyanilyen esetek: *erő*, *kelengye*, *kender*, *teker*, *teknő*, *tere*.

10. §. Magy. *e* (= *ε*) a második és utolsó nyílt szótagban ~ tör. *ä*: *sérke* < **širkä*, *ürge* < *ürgä*. Ugyanilyen esetek: *keeske*, *körte*, *zerge*; ? *gyēnge*, *sērte*.

11. §. Magy. *é* (= *e*) az első szótagban ~ tör. *ä*: *csécs* < **čäč*, *ér-* < *ör-*, *érdem* < *ärdäm*, *gyékény* < *jäkän*, *kép* < *käp*, *kés-ik* < **käč-*, *szék* < *säke*, *szél* < **säl* (vö. köztör. *jäl*).

12. Magy. *é* (= *e*) + *n* (> *ny*) a második és utolsó zárt szótagban ~ tör. *ä* + *n*: *bölény* < *bülän*, *czötkény* < **sötkän*, *gödény* < **küdän*, *görény* < **körän*, *gyékény* < *jäkän*, *kökény* < *kökän*, *tömény* < *tömän*.

13. §. Magyar *é* ~ *ö* az első szótagban ~ tör. *ö*, *ü*: *csék*, *csök* < *čük*; *dél* vö. ktör. *tōš*, *tūš*, mong. *düli*; *kék* (ugyanezen alapszóból: *kökény*, *kökörcsin*) < köztör. *kök* (vö. csuv. *kōvak*, jak. *küöχ*). Kétes esetek: *bögöly* (de a MTsz.-ban *bégéj* is) < *bügäl-(äk)*; *kénese* vö. *künüsöwö*. Vö. Munkácsi, KSz. 7:252.

14. §. Magyar *é* (= *e*) ~ *ö* a tölszótagban ~ tör. *i*: *bölcső* (vö. *belche* Schl., *belchew* Beszt., OklSz.) < **bišay*; *betű*, *bötű* < **bitay* (? **bitiy*); *gyéplő*, *gyöplő* < **jiplay*; *gyöngy* (vö. *geng* Beszt., Schl.; *gyenygy* NySz.) < *jinzü*, (? *jincü*); *kölyű* (vö. *keleu* Beszt.) < **kilay*; *ölyű* (vö. *elw* Beszt. *elyw* Hort.; *elyv* MTsz.) < **ilay*; *öreg* (vö. *ereg* OklSz., MySz.) < *irik* (**irök*); *sépér-*, *söpör-* < **šipir-*, **šapar-*; *sérke*, *sörkü* < **širkä*; *sérte*, *sörte* < *širt*; *széplő* (vö. *szöplő* MA.) < **siplay* (? **säplay*); *szök-* (vö. *zektete* fiw Schl.; *szék-* NySz.) < *sik-*. Kétes: *csökönnyös* (? < *csékényös*) < **čikön* (vö. kaz. *čöyn*).

15. §. Magyar *é* ~ *ö* a második és utolsó zárt szótagban ~ tör. *i* (? *ä*): *bélyég* < **bälik*, **bülök*; *csigér* < ? **čigir*, *cägir*; *gyümölcs* < *jimiš*, *jimāš*; *ikér* < **ikir*; *kendér* < *kändir*; *öreg* (vö. *örög* OklSz., NySz., MTsz.) < *irik*, **irak*; *sépér* < **šipir-*, **šapar-*; *sereg* (de vö. *serég* MünchC. 68; *serög* RMK. 3:63;

serég (CzF.) < *čirik*; *tengely* < *täygil*; *tengër* < **täygir*; *öröm* (vö. *irem* Schl.) < **iram*.

16. §. Magyar *i* az első szótagban mélyhangu szavakban ~ tör. *i*, *î*: *bicsak* < *bôcak*; *éziezkány* < *sôekan*; *ildom*(os) < *ildam* (? *ıldam*); *sima* < *šîma*, *šîma*; *szirt* (*zirtoc* BécsiC. 46) < *sôrt*, *širt*. *szszevonás útján*: *kín* < *kâjîn*. Kétes eset: *disznó* < ? **tôsnaz*.

17. §. Magyar *i*, *é* a tőszótagban ~ tör. *i* (= ktör. *a*): *béka* < **bika* (vö. *kôztör.* *buka*); *esérle* < ? **čirla* (vö. *kaz.* *čarlak*); *esik-ol* (vö. *esahol*, *esohol* MTsz.) < *čix-* (vö. *csuv.* *fšix-*, *oszm.* *čak-*); *esipa* (*csapa* MTsz., *capa*(s) TihC. 46) < **čipa* (vö. *kôztör.* *čapak*); *ír-* < **šir-* (vö. *csuv.* *šir-*, *mong.* *širu-*, *kôztör.* *jaz-*); *tiló* < *tiler* (vö. *csuv.* *tîlô*, *sor talók*); *tinó* < **tînaz* (vö. *csuv.* *tîna*, *kôztör.* *tana*); *tyúk* (< **tiuk*; vö. *tik* Schl., *tyik* NySz.) < **tîwök* (vö. *csuv.* *fšîwô*, *kaz.* *tawök*).

Aligha tartozik ebbe a csoportba a *gyertya*, a melynek változatai (*gorehya*, Schl., *gyirgia*, *gergia* Murm. *gyërta*, *györtya*, *gyurtya* MTsz.) inkább magy. *gyartya*, ill. **gyártya* < **gyárta* (= alt. *jarta*, *csuv.* *šurda*) alapalakra mutatnak (vö. a *csalán* cikket).

18. §. Magyar *i*, *é* a tőszótagban ~ tör. *î* < *o*, *u*: *békó* < **bika*; (vö. *kaz.* *bôyau*, *csuv.* *pâjav*, *pâja*, *csag.* *bujak*); *bika* < **bôka* (vö. *tör.* *buka*, *boja*); *szírom* < ? *sôran* (vö. *kaz.* *soran*, *csuv.* *sôran*).

19. §. Magyar *i* ~ tör. *ö*, *ü*: *ige* < *ügä*; *üdö* (vö. *ede-jv.* *ede-ig* NySz., *ödö*, *üdö* NySz., MTsz.) < **öda*.

20. §. Magyar *o* a tőszótagban ~ tör. *o*, *u*: *bor* < *bor*, *bors* < *borč*, *korom* < *kurum* (*kún*, *oszm.*, *kirg.*: *kaz.* *kerem*, *csuv.* *čârâm*, *čorom*). Ugyaníyen esetek: *bocsát*, *boglya*, *borít*, *borjú*, *borsó*, *borz*, *boszán-*, *csoport*, *kocsány*, *gyom*, *homok*, *kömlő*, *kópó*, *koporsó*, *korsó*, *kös*, *ocsú*, *ok*, *olló*, *or*, *orsó*, *toklyó*, *tör*, *torma*.

21. §. Magyar *o* < *u* (= *o* < *â*) ~ tör. *a*: *a*) az első szótagban kéttagú szóban: *kobak* (vö. *kabak* NySz., MTsz.) < *kabak*; *b*) az első szótagban háromtagú szavakban (az utolsó szótag hangzója *â* < *â*): *bojtorján* (vö. *bajtoryan* Schl.) < *bal-tôrjan*; *boszorkány* (vö. *baszorkân* MTsz.) < **basôrkan*; *kolokány* (de *e* mellett *kalokány* is) < **kalakan*, **karakan*; *oroszlán* < *arôslan*; *c*) a második és utolsó zárt szótagban: *homok* < *čumak*; *ildom* ~ *ildam*, ? *ıldam*; *tűzok* vö. *csag.* *toydak*, *kirg.* *tôdak*; *d*) a második nyílt szótagban háromtagú szóban: *kolokány*, *kalokány* < **kalakan*, **karakan*.

E hangváltozás a magyarban a XV. század folyamán mehetett végre, vö. MELICH János, NyK. 35:126, MNy. 2:103.

22. §. Magyar *o* a második zárt szótagban ~ tör. *î*: *a*) kéttagú szavakban: *árok* < *arâk*; *barom* < *barâm*; *bátor* < **bačatôr*, *bâtôr*; *gyalom* < *jâlâm*; *sátor* < *čatôr*; *b*) háromtagú szavakban

(a harmadik szótag magánhangzója *á*): *bojtorján* < *baltāryan*; *boszorkány* < **basārkan*; *oroszlán* < *arāslan*.

23. §. Magyar *ó, ú* ~ tör. *aw* (< *aγ*), *oγ*, *ōγ*: *búza* vö. *boydai*, *buγdai*; *csóka* < ? *čawka*; *gyűr* < *jōγur*; *kóró* < **kowroy*; *ól* < *awāl*; *szór* < *sawur*; *tűzok* vö. *toγdak*; a második szótagban: *szatócs* < **satšγči* (vö. *k a z.* Bál. *satšurčš*).

24. §. Magyar szóvégi *-ó, -ú* ~ *a*) tör. *-aγ* (< *-ak*): *apró* < ? **opray*; *békó* < **bēkay*; *borsó* < **borčay*; *kancsó* < ? **končay*; *komló* < **komlay*; *kopó* < ? **kopay*; *koporsó* < **kopurčay*; *korsó* < ? **korčay*; *ocsú* (vö. *ocsó* MTsz.) < **očay*; *olló* < **oγlay*; *szapu* < **sapay*; *tarló* < **tarlay*; *tinó* < **tinaγ*; *tűró* < **toray*. Kétes: *disznó* < ? **lšnaγ*, b) tör. *-ōγ*: *gyarló* < **jarlōγ*; *karó* < **karōγ*; *sarú* < **čarōγ*; *tinú* < **tanōγ*; *tiló* < **tīlōγ*; c) tör. *-oγ*, *-uγ*: *kapú* < *kapuγ*; *kóró* < **kuroγ*, **kowroy*; *orsó* < **orčoy*. Kétes esetek: *mogyoró*, *sarló*, *toklyó*.

Igaz ugyan, hogy az *-aγ*, *-ōγ* > *a*, *ū* hangfejlődés a ma élő török nyelvekben is közönséges (pl. *cs a g.* *taγ* „hegy” ~ *k a z.* *taw*, *b a s k.* *tāu* ~ *k k i r g.* *tō*, alt. *tū*; *u j g.* *bay* „kötés, kötelék” ~ *k a z.* *baw* ~ alt. *pū*, vö. RADLOFF, *Phonetik der nördlichen türksprachen*, 269. §.), mindamellott MELICH-nek sikerült valószínűvé tenni (NyK. 34:132 s. kk.), hogy *-ó, -ú* (és *-ō, -ū*) végű török jövevényszavainknak legalább egy része *-aγ, oγ* stb. szóvéggel került nyelvünkbe, s az *-aγ* > *-ó, -ú* stb. fejlődés a magyar nyelvtörténet folyamán ment végbe.

25. §. Magyar *ő* ~ *ē* a tőszótagban ~ tör. *ō, ū*: *bőlny* (vö. *belyn* Beszt.) < *bülān*; *csőpü*, *csépü* < **čūpay*; *czötkény* (vö. *czetkény* MTsz.) < **sōtkün*; *görény* (vö. *geren* Beszt.) < **kōrān*; *gőzü* (vö. *gezeu* Beszt., *gezō* MTsz.) < **kōsūγ*; *keselyű* (de vö. *kōselō* MURM.) < ? **kōčālāγ*; *kökörcsin* (vö. *kekerczin* Casanate-gl.) < **kōkərēin*; *ökör* (vö. *eker* Schl., JordC. 628) < **ōkūr*; *pödör*, *pödör* < *bōtōr*; *söprő*, *sčprő* < **čūprāγ*; *tömény*, *tēmény* < *tōmān*; *törvény* (vö. *terven* Schl.) vö. *tōrā*. Talán ide tartozik: *szün* (de vö. *zen-ik* NádC. 398, *zōū-nel* MünchC. 18) < *sōn*. Állandó magy. *ő* a tőszótagban a tör. *ō, ū*-vel szemben ezekben: *köl* < ? *kūd-er*; *öböl* < *ōbūr*, *köpü* < *kōpū*.

26. §. Magy. *ő, ū* a tőszótagban összevonás útján: *bölcs* (< *bōcs*) < *bōγūči*; *bű* < *bōγū*; *gyűl* < **jīγūl*, **jōγal* (vö. *jōγāl*); *körös* vö. *cs u v.* *kančrāš*; *kőrő* < **kūwrāγ* (? **kāūrāγ*); *ör* < *āwūr*; *szűcs* vö. *cs u v.* *šwvš*, t. a. t. *jūγči*; *tör* < **tōγōr* (vö. *toγur*). Ismeretlen okból: *gőlény* < **kūdān*.

Vö. MELICH, NyK. 34:132 s. kk.

27. §. Magyar szóvégi *-ő, -ú* ~ *a*) tör. *-ūγ*; *gőzü* (vö. *gōzō*, MTsz., NySz.) < **kōsūγ*; *idő* < **ōdāγ*; *keselyű* (vö. *kōselō* MURM.) < ? **kōčālā*; *kölyű* (vö. *kūlō* NySz., MTsz.) < **kilūγ*; *kőrő* < **kūwrāγ*, **kāūrāγ*; *ölyű* (vö. *ūlō* MTsz.) < **ilūγ*; *söprő* < **čūprāγ*; *szőlő* < **šīdlīγ*; *tekenő* < **tūkūnāγ*; *ünő* < **inūγ*; b) tör. *-ōγ*

(-iy): bölcső < *bišay; bétű (vö. bötö NySz.) < *bitay, *bitiy; cséppű < *čüpay; erő < *aray; gyéplő < *jiplay; gyűrű(-fa) < *jiray; széplő < *šiplay (? *šäpłay); ürű (vö. örö NySz.) < *iray; c) tör. -üy: gyűrű (vö. gyirő, gyűrő OklSz., MTsz., NySz.) < *jürüy; gyűszű < *jüsüy. Vö. a 24.*§.

28. §. Magyar u, ú ~ tör. o, u: bucsú (vö. bocsó NySz., MTsz.) < bošay; búsz < bus; hurok < uruk, kút vö. u j g. kudu; turó < ? *loray.

29. §. Magyar ü (= ö < ě) a tőszótagban ~ tör. i: gyümölcs (vö. gimile, gimils HB., gimelch Schl., dimelch DomC. 13; jímölč BěcsiC. 136; 1304: gemulch, 1316: gemelche stb. OklSz.; gemelch Beszt., gómólč TelC. 4, SándC. 4; gómóč TihC. 26, MTsz.) < jimaš, jimiš; ünő (vö. ine Schl., yne Beszt., OklSz.; *Enech, vö. MELICH, NyK. 34:142—3) < *inüy; ürű (vö. irű NySz.; órd BěcsiC. 529; órű MA.) < *iray. Kétes esetek: üröm (vö. irem Schl., NySz., MTsz.) < ? *iram (de vö. k a z. ärem); gyűrű(-fa) (vö. gyrou Beszt., gyirő OklSz.) < *jiray; bütők < ? *bitik.

30. §. Magyar ű (ű) ~ i, é a tőszótagban ~ tör. ö, ü: gyűrű (vö. gyrow Beszt., gyrű JordC. 67; gycrw JordC. 834) < *jürüy; gyűszű (vö. gyisző, dészű MTsz.) < *jüsüy; szűr (vö. zyr JordC. 64, ErsC. 219) < *sör-; tükör (tiker NySz., MTsz.) vö. c s u v. fōcqr; tür- (tyr ÉrdyC. 395; terehmes DöbrC. 22) < *tör-; ürge (vö. irge NySz.) < ürgä; tün- < ? tün-; tür- (complicare) < ? tür-.

31. §. A rövid török szóvégi magánhangzó a magyarban eltűnt a) a tör. -i, -é (? o: -ča, -čš) képzővel szerkesztett főnevekben: ács < *ayačči, bölcs < böyüči, szatócs < *satšyči (vö. t a t. satučī, de: satučšī PAASONEN, Journ. 19:2:31); szücs vö. k a z. jüjči, c s u v. šmaš; b) a következő szavakban: gyöngy < *jinčü, *jinžü (? o: jinča, *jinžə); sár (gelb) < *šarš (vö. k a z. sarā, b a s k. hārā); kut < *kudš (vö. b a s k. kojš).

Vö. SEMONYI, TMNy. 215; MUNKÁCSI, NyK. 25:284—5, 32:285; SZINNYEI, NyK. 34:7.

Mássalhangzók.

32. §. Magyar szóvégi és szóközépi l ~ tör. l: ál < al; bölény < bülän; gyalom < jäläm. Ugyanilyen esetek: csalán, gyaláz, gyül, kelengye (?), ol, szál, szél, tiló, turul.

33. §. Magyar l ~ tör. l < š (? o: š): dél vö. m o n g. düli, k ö z t ö r. tőš, tüş; kalokány < *kalakan (vö. k i r g. kašayan); kölkök vö. m o n g. yüliye, o s z m. köšük.

Vö. GOMBÓCZ, NyK. 35:257—64.

34. §. Magyar ly < l ~ tör. l: tengely, bögyöl, belyeg, kölyű, ölyű; boglya, toklyó.

35. §. A magyar ml, pl, szl, rl; lm, ld, lt mássalhangzó kapcsolatok változatlanul kerültek át a törökségből: komló;

gyéplő, széplő; oroszlán; csérle, gyarló, sarló (?) , tarló; alma, ildom, balta.

36. §. A magy. *l* járulékhangzó a következő esetekben: *bölcs* (vö. *beuch* WessprC. 117); *gyümölcs* (= *gyümölcs* OklSz., NySz., MTsz.) < *jimaš, jimiš; bölcső* (vö. *bócho* PeerC. 340) < **bišay*.

Vö. MUNKÁCSI, NyK. 32: 271, 299.

37. §. Magy. szóközépi és szóvégi *r* ~ tör. *r*: *árok* < *arák*; *barom* < *barām* stb. összesen 76 esetben.

38. §. Magyar szóközépi és szóvégi *r* ~ tör. hangzóközi és szóvégi *r* < *z*: *borju* < **borju* (vö. cs. a. g. *bozagu, bozau*, cs. u. v. *pöru*, mong. *biru*); *görény* < **körün* (vö. kaz. *közän*, mong. *kürene*); *gyűrű* < **jürüγ* (vö. oszm. *jüzük*, kaz. *jözök*, cs. u. v. *šora, šörö*); *harany* < *χararγa* (vö. köztör. *kazan*, mong. *χararγa*, cs. u. v. *χoran*); *ikér* < *ikir* (vö. oszm. *ikiz*, cs. u. v. *jöcər*, mong. *ikire*); *ír-* < **jir-* (vö. köztör. *jaz-*, cs. u. v. *šir-*, mong. *širu-*); *karó* < **karōγ* (vö. kaz. *kazók*); *ökör* < **ökör* (vö. oszm. *öküz*, cs. u. v. *vəcər*, mong. *ükür*); *sár* < **šar* (vö. kaz. *saz*, cs. u. v. *šur*, mong. *šaruk*); *sárkány* < **šar(a)kan* (vö. kún *sazagan*); *szür-* < *sür-*, *sör-* (vö. oszm. *söz-*, cs. u. v. *šör-*); *tar* < **tar* (vö. oszm. *taz*); *tengér* < **tārgir* (vö. ujg. *tārgiz*); *térd* (vö. kún stb. *tiž*); *tür-* < **tür-*, **tör-* (vö. kún *töz-*, mong. *türe-*). Vö. GOMBÓCZ, NyK. 35: 247—57.

39. §. Magy. *m* szóközépen ~ tör. *m*: *barom, érdem, gyalom, ildom, korom; gyümölcs, homok, sima; komló, torma, alma.*

40. §. Magyar *m* ~ tör. *m* < *n* (*γ*): *gyom* < **jom* (vö. alt. *joγ*, cs. u. v. *šom*); *szám* < **sam* (vö. köztör. *san*, cs. u. v. *šum*).

Vö. RADLOFF, *Phonetik der nördlichen türksprachen*, 289. §; MUNKÁCSI, NyK. 20: 473, 32: 331.

41. §. Magyar *n* szóközépen és szóvégen ~ tör. *n*: a) *kín, szán-, szűn-, tűn-*; *boszant-, bojtortján, csalán, oroszlán*; b) ? *intkancsó, kantár, kelengye, kendőr*; c) *tanú, teknő, tinó, ünő.*

42. §. Magyar szóközépi és szóvégi *ny* (< *n*) < tör. *n*: a) *szunyog, csökönyös, köpönyeg*; b) *ártány, boszorkány, cziczikány, kalokány, kocmány, sárkány; bölény, czötkény. gödény, görény, gyékény, kökény, tömény*; c) *gyöngy* (vö. *đöñđ*).

43. §. Magy. szóközépi és szóvégi *p* ~ tör. *p* (= másodlagos *b*, *β*): a) hangzóközi és szóvégi helyzetben: *esőpü* < **čüpəγ*; *kép* < *kāp*. Ugyanilyen esetek: *csipa, csoport, kapu, kopó, koporsó, köpönyeg, köpü, szapú, seper-*; b) mássalhangzó-kapcsolatokban: *árpa*; *apró, seprő; gyéplő, széplő; gyapjú.*

44. §. Magyar szókezdő *b* ~ tör. *b* (= secundär *β*, *p*): *báj* < *bay*; *balta* < *balta*; *barom* < *barām* stb., összesen 34 esetben (ebből 4 kétes) vö. a 15.—73. cikkeket. Török *b*-vel szemben csak a *pödör-* (~ *bötör-*) szó esetében találunk szókezdő *p*-t, itt is kétségtelven átvétel történt: *pödör-* < **bötör-* ~ tör. *bötör-*.

45. §. Magy. hangzóközi $b \sim$ tör. b : *csabak, kobak, öböl, csibe*.

46. §. Magy. szókezdő $t \sim$ tör. t (\Rightarrow secundär d): *tanú* \leftarrow **tanŷ*, *tar* \leftarrow **tar*, *tarló* \leftarrow **tarlay* stb., összesen 25 esetben, vö. a 292.—323. cikkeket.*

47. §. Magy. szóközépi és szóvégi $-t \sim$ tör. t : a) hangzóközi helyzetben: *bátor, betű, ? botor-, csatol-, sátor, szatócs*; b) mássalhangzókapcsolatokban: *ártány, bértü, gyárt, sérte, szirt; bojtorján, sajt; balta; kantár; ezötkény*.

48. §. Magy. szókezdő $d \sim$ tör. d ($=$ köztör. t , mong. d): *dél* vö. mong. *düli*. köztör. *tőš, tüş*. Kétes esetek: *dara* (vö. tel. *tara;an*), *disznó*.

Vö. GOMBÓCZ, NyK. 35: 276—9.

49. §. Magy. szóközépi $d \sim$ tör. d (\Rightarrow secundär tör. t): *gödény* \leftarrow **küdin* (vö. jak. *kütän*, mong. PALL. *chodang*); *köd* vö. mong. *küder*; *érdem, ildom* \leftarrow *ildam*. *öldam* (vö. alt. *öltam*, mandzsú *ildamu*); *kendér*.

50. §. Magyar szóközépi $d \sim$ tör. d ($=$ oszm. csag. kaz. *kün* stb. j ; ujg. szo. j ; szag. kojb. z ; csuv. r ; jak t ; mong. mandzsú d , vö. pl. kaz. oszm. *ajak* láb = szag. kojb. *uzak*, jak. *atax*, csuv. *ura*, mong. *adak*, ujg. szo. *adak*. Vö. GOMBÓCZ, NyK. 35: 272—6): *idő* \leftarrow **ödäy* (vö. tel. *öi*, ó-tör. ujg. *öd*); *kut* (szóvégi t -je a várható d helyett valószínűleg analogiás alakulás, talán az *út*: *utban* (o: *udban*), *hét*: *hétben* (o: *hédben*) alakpárok hatása alatt) \leftarrow **kudō* (vö. kaz. *kojo*, bask. *kojō*, ujg. *kuduy*, mong. *χuduk*).

51. §. Magy. szókezdő $k \sim$ tör. k (\Rightarrow secundär g): *káka* \leftarrow *kakō*; *kantár* \leftarrow *kantar* stb. összesen 38 esetben, vö. a 177—226. cikkeket.

52. §. Magy. szóközépi és szóvégi $k \sim$ tör. k (\Rightarrow sec. g , w , j): a) hangzóközi helyzetben: *bakó, béka, békő, bika, esőka* (?), *csökönyös, eke, gyékény, iker, káka, kökény, kökőrcs, ökör, szakál, teker, tükör, kalokány*; b) szóvégi helyzetben: *esék, kék, ok, szék, szök, tyúk; árok, bicsak, bütyök* (?), *csabak, homok, hurok, kölk, tulok* (?), *túzok*; c) mássalhangzókapcsolatban: *boszorkány, czicz-kány, czötkény; keeske, serke; teknő, toklyó*.

53. §. Magyar szókezdő $g \sim$ tör. k : *gödény* \leftarrow **küdin*; *görény* \leftarrow **kürün*, **körün*; *gözü* \leftarrow **kösäy*, *gügyü* \leftarrow ? *küdü*.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy ez a hangváltozás ($g \leftarrow k$) a magyarban ment végbe, hiszen egyébként is számos példáját találjuk: *gulásztra* vö. kisor. *kulastra*, lat. *colostra*; *góbé* vö. oláh *kopil*; *gajgona* vö. horv. oszm. *kajgana*; *kazdag* \Rightarrow *gazdag* stb. Vö. SZILASI, Adalékok a finn-ugor palatalis hangok történetéhez, 46—51.

54. §. Magyar szóközépi $g \sim$ tör. g (\leftarrow részben * k): *agár, bögöly, csiger, ige; boglya; ürge, zerge*.

55. §. Magyar szóvégi $g < k \sim$ tör. k : *bélyeg* (vö. 1263: *biluk* ? OklSz.) $< *b\tilde{u}l\acute{o}k$ (vö. mong. *bēlāc*); *köpönyeg* (vö. 1510: *kepanyakh* OklSz.) $< *kip\tilde{u}n\acute{a}k$, $*k\tilde{a}p\tilde{u}n\acute{a}k$; *öreg* $< ir\acute{e}k$, $*ir\acute{e}k$; *sereg* $< \acute{e}ar\acute{e}k$; *süveg* vö. csuv. *šalāk*, csag. *jälük*; *szunyog* (vö. *szunyok* MTsz.) vö. oszm. *šinek*, *kāj b. šäk*.

A szóvégi $k > g$ hangváltozásra vö. *hörcsög* $< h\ddot{o}res\ddot{o}k \sim$ *tót chrček*, s z r b. *hrčuk*; *ütleg* $< üt\ddot{e}k$; *maszlag* $< arab maslak$ stb. Vö. SZINNYEI, Nyelvhas.³ 95.

56. §. Magyar szóközépi és szóvégi rg (irva: *ng*) \sim tör. rg : *gyēnye*, *tengēr*, *tengēly*; *harang*.

57. §. Magyar szókezdő *gy*-vel szemben ktör. j :- *gyász* $< jas$; *gyékény* $< j\acute{a}k\tilde{e}n$; *gyűrű* $< *j\ddot{u}r\ddot{u}y$ stb. Ugyanilyen esetek: *gyaláz*-, *gyalom*, *gyapjú*, *gyarló*, *gyárt*-, *gyára*, *gyenge*, *gyeplő*, *gyérttya*, *gyom*, *gyöngy*, *gyűr*-, *gyül*-. *gyümölcs*, *gyűrű*, *gyűszű*. vö. a 124–146. cikkeket.

Az őstör. szókezdő j a legtöbb török nyelvben (a csuvaszt és a jakutot kivéve) vagy megmaradt, vagy dentipalatalis explosivává (d , t), illetőleg affrikatává ($d\acute{z}$, $d\acute{s}$, $d\acute{e}$, $t\acute{s}$, $t\acute{s}$) fejlődött. Kétségtől eltekintve explosiva vagy affricata volt abban a török nyelvben is, a melyből a magyar nyelv török elemei valók, de hogy melyik, a magy. *gy*- alapján nem dönthetjük el ($*d\ddot{u}r\ddot{u}y$ -féle alakból éppen úgy *gyűrű* lett volna a magyarban, mint $*d\ddot{z}ür\ddot{u}y$ vagy $*d\acute{z}ür\ddot{u}y$ -ból). A föltett török alakokban tehát meghagytam az eredeti j -t, a mivel persze nem akartam azt értetni, hogy a j \rightarrow *gy*-hangváltozás a magyarban ment végbe.

Vö. MUNKÁCSI, ÁKÉrt. 1900: 436.

58. §. Magyar hangzóközi *-gy-* \sim tör. j - egy esetben: *mogyoró* vö. csuv. *mājör* (a többi törökségben e szó ismeretlen).

Vö. PAASONEN, KSz. 5: 158, MUNKÁCSI, KSz. 5: 160.

59. §. Magy. szóközépi és szóvégi $j \sim$ tör. j : *báj* $< bay$; *bojtorján* $< balt\ddot{e}rjan$; *gyapjú* vö. oszm. *japaıj*; *borjú* $< *borju$ (vö. csag. *bozayı*).

60. §. Magy. szókezdő és szóközépi *sz* \sim tör. s : *szakál* $< sakal$; *szál* $< sal$; *szán* $< san$; *szűn* $< sün$. Ugyanilyen esetek: *szám*, *szapú*, *szatócs*, *szék*, *szeplő*, *szirt*, *szór*-. *szök*-, *szunyog*, *szűr*-.; szóközépi helyzetben: *basz* $< bas$ -, *boszankodik*, *boszorkánybúsz*, *gyász*, *gyűszű*, *oroszlán*.

61. §. Magy. szókezdő *sz* \sim tör. \acute{s} $< j$:- *szél* $< *s\ddot{a}l$ (vö. köztör. *jäl*, csuv. *šil*); *szőlő* $< *šid\ddot{u}y$ (vö. kaz. *jüläk*, kond. *jestek*, csuv. *širla*); *szücs* vö. kaz. *jüjčü*, csuv. *ševčü*.

62. §. Magy. szókezdő *s* \sim tör. \acute{s} :- *sérte* $< \acute{s}irt(\ddot{a})$ (vö. tat. *širt*, tel. *širkü*); *sima* $< \acute{s}öma$ (vö. kaz. bask. csag. *šöma*).

63. §. Magyar szókezdő *s* \sim tör. \acute{s} (\sim kaz. oszm. csag. stb. s -, csuv. mong. \acute{s}):- *sár*, *(sárga)* $< *šar\acute{e}$ (vö. kaz. *sar\acute{o}*, bask. *hār\acute{o}*, csuv. *šur\acute{o}*, mong. *šira*, *šara*); *sár* (lutum) $< *šar$ (vö. kaz. *saz*, bask. *hā\acute{o}*, csuv. *šur*, mong. *šaruk*); *sárkány*

< *šar(a)kan (vö. kún. o s z m. sazaqan); sēpēr- < *šipir-, *šəpər- (vö. k a z. səbar-, mong. šijür); sērke < *širkä (vö. o s z m. sīrkä, csuv. šīrca).

64. §. Magyar szókezdő s- ~ tör. č- (č: č̣): sajt < čəjət; sarú < *čarčy; sátor < čatār; sēprō < *čūprāy (vö. k a z. čūprā, csuv. šōprā); sereg < čārik. Kétes: sarló.

65. §. Magyar szóközépi -s- ~ tör. -č- (č: -č̣): a) hangzóközi helyzetben: keselyű < ? *kōčālā; b) magy. -rs- kapcsolat ~ tör. -rč-: bors < borč (vö. csuv. pōrčš); borsó < *burčay (vö. csuv. pōrča); koporsó < *kopurčay; korsó < ? *korčay; orsó < *orčoy; c) a szóvégen: kés- < *kāč̣; kis < *kičā (vö. csuv. kəžān); kos < koč; kétes: kōris vö. csuv. kavčrčš (a csuv. szóvégi -š köztör. -č-re mutat, vö. pl. csuv. črčš ~ kaz. učč; csuv. jāvčš ~ kaz. ayač stb.).

66. §. Magyar szókezdő és szóközépi z < sz ~ tör. s: zerge vö. csag. kirg. tel. sārka; güzü < *kōsūy; borz < *bors-(uk) (vö. csuv. porčš).

A magy. sz- < z- hangváltozásra vö. zomāncz < szomāncz (vö. kfn. smelz, ill. smalz); zamat < szamat (vö. kfn. smač).

67. §. Magyar ú + z ~ tör. *oγz- (vö. köztör. -oγd-): búza vö. o s z m. boγdai; tűzok vö. csag. stb. toγdak.

Vö. MUNKACSI, NyK. 21: 127; GRÖNBECH, Forstudier til tyrkisk lyd-historie, p. 68; GOMBÓCZ, NyK. 35: 276, 282.

68. §. Magyar szókezdő cs- ~ tör. č-: csalán < čalaqan; csat-ol < čat-, csipa < *čipa. Ugyanígy: csabak, csavar-, csécs; csérta, csibe, csiger, csēpū, csihol, csóka (?), csoport, csök, csökönyös.

69. §. Magy. szóközépi és szóvégi cs ~ tör. č-: kocsány < kočan, ocsú < *očay. Ugyanígy: ács, acsari (?), hícsak, csécs, kancsó, kccske, kōkōrcsin, kölcsön (?), szatócs, szűcs.

70. §. Magy. szóközépi cs ~ tör. š-: bocsat, bucsú vö. ktör. boša-; anorganikus l előtt: böleső < *bišəy, *bišij; gyümölcs < jīmāš.

Valószínű, hogy az első példában is a cs a régi nyelvben járatos l-s alakokban (bolcsat, bulesú) fejlődött ki.

71. §. Magy. szókezdő cz- < sz- ~ tör. s-; cziczkány < sičkan, sčekan; czötkény < *sötkän.

A magy. cz- < sz- hangváltozásra vö. czirok vö. újszl. sirck, szerb sijerak; czalbáj < ném. salwein stb.

72. §. Magy. szókezdő h-: tör. χ- (< k-): harang < χaraγ;(a) (vö. köztör. kazun, csuv. χorun); homok < χumak (vö. köztör. kum).

III.

Ha régi török jövevényszavainkat fogalmi körök szerint csoportosítjuk, a török hatás művelődéstörténeti fontossága szembe-
őtlő. A főbb fogalmi csoportok a következők:

I. Háza, házi berendezés, eszközök, ipar: *sátor, kapu, karó, kút; szék, böleső, seper; köpönyeg, surú, süveg; kancsó, korsó, szapú, teknő; bicsak, balta, kölyű, tükör, gyertya, gyűszű, harang; gyűrű, gyöngy; tengely; bilincs; koporsó; ács, szatmár, szücs.*

II. Földmívelés: *eké, árpa, búza, arat, surló (?), kepe, boglya, gügyű, tarló, örlő, szór, dara, oesú; gyümölcs, alma, körte, meggyoró, borsó, bors; szőlő, szür, bor, csiger, seprő; kendler, tiló, esepű, orsó; komló.*

III. Egyéb növények: *bojtorján, csalán, czőtkény, gyékény, gyom, gyűrű-fa, káka, kalokány, kóró, kökény, kökörcsin, 'öris, torma, üröm. Vö. még kobak, kocsány.*

IV. Házi állatok, állattenyésztés: *bika, ökör, tulok (?); üdő, tinó, borjú; iró, sajt, turó, köpű; csék; kos, ürű, toklyó, gyapjú; kecske, olló; disznó (?), ártány, serke, ól; tyúk, csibe; agár, kopó, kőlök; kantár, gyeplő, békó, csökönnyös.*

V. Egyéb állatok: *bölény, oroszán, tere, zerge; borz, görény, gözü, cziezkány, ürge; csérta, csóka (?), keselyű (?), ölyű, turul, gödény, tuzok; csabak, béka; bögöly, szonyog, serke. Vadászat és halászat: tör, hurrok, gyalom; szál.*

VI. Állam, társadalom, szokások, babonák: *törvény, tanú, bakó (?), kölcsön; gyász, tor; barom (habe), kelen-gye (?); báj, bü, böles, boszorkány, sárkány.*

VII. Idő, szám, elvont fogalmak, írás: *üdő, dél; szám, tömény; ok, erő, érdem, ildomos; betű, ír.*

VIII. Természeti tárgyak, időjárás: *tenger, homok, sár, köd, szél, búsz.*

IX. Testrészek s rokon fogalmak: *térd, szakul, szirt; tar, csipa, szeplő; csécs.*

Álljanak itt végül külön is csoportosítva, az átvett igék és melléknévek. A török jövevényigék egy feltűnő sajátosságára már utaltam egy ízben (Nyr. 30:109); a míg ugyanis a szláv, német vagy latin igék a magyarban rendszerint -l denominális járulék-képzőt kapnak, addig a török jövevényigék a tiszta török igetövet tükröztetik, alig egy-két kivétellel: *basz, csavar, ér, gyárt, gyül; int (?), ír, pödör, söpör, szán, szór, szök, szün, szür, teker, tűntür, tür.* Járulékképzővel: *csatol, csíhol; gyaláz; arat, bocsát, borít; boszant, boszunkodik; botorkál, botránkozik.*

Melléknévek: *acsari, ál, apró, bátor, gyarló, gyáva, gyenge, iker, kék, kis, körő, öreg, sárga, sima, sürrű (?).*

Az újabb kutatások eredményei a török-magyar érintkezés történeti hátterére is fényt derítettek. Kétségtelennek kell tartanunk, hogy az a török nép, a melylyel a magyarság a honfoglalást megelőző századokban — a jövevényszavak tanúsága szerint

huzamosabban érintkezett, s a melytől a földmívelést és állattenyésztést eltanulta, a bolgár-törökség (illetőleg a bolgár-törökség

valamely ága) volt, a mely a Volga és a Káma vidékén időszámításunk első századaiban a virágzó Nagy-Bolgár birodalmat (Magna Bulgaria) alapította, s a melyet FADHLÂN arab író (Kr. u. 921—2) mint részben városokban lakó, kereskedő, iparban és kézmunkában jártas, tehát a műveltségnek viszonylagosan magas fokán álló népet jellemez.

De egyenes nyelvi bizonyítékaink is vannak arra, hogy a bolgárság nyelve több fontos hangsajátságában megegyezett azzal a török nyelvvel, a melyet a magyar nyelv török elemei alapján a Hangtani részben rekonstruáltunk, s a mely hangsajátságok a ma élő török nyelvek közül csak a csuvas s a törökséghez szorosan csatlakozó mongolságot jellemzik.

Az őstör. -z- helyett a csuvasban (és a mongolban) -r- t találunk, míg a többi török nyelvben z-t, vagy s-t:

oszm. *buzay*, kaz. *bôzau* ~ csuv. *pôru* (mong. *birayu*) „kalb“;

oszm. *ikiz*, kaz. *igöz*, alt. *äyis* ~ csuv. *jəgər* (mong. *ikere*, *ikire*) „iker“, stb.

Az őstörök š- ($\leftarrow *ž$) a csuvasban (és a mongolban) l-lé fejlődött, míg a többi törökségben megmaradt:

ujg. *jumuš*, kaz. *jomoš* ~ csuv. *šəmöl*, *šomöl* „ügy, baj“;

oszm. stb. *taş* ~ csuv. *tšol* ~ mong. *čila-γun* „stein“;

oszm. *tašan* ~ mong. *taulai* „nyúl“.

Ugyanez a $z > r$, $š > l$ hangváltozás jellemzi már most a magyar nyelv régi török jövevényszavait (vö. Hangtan, 33. és 38. §-t) s másrészt azokat a bolgár szavakat is, a melyek a XIII. századból való s nagyrészt a híres Bulgar város romjai között talált bolgár sírfeliratok arab szövegébe beleszöve, arab átírásban maradtak reánk.

Pl. a sírfeliratokon gyakran előforduló جو (jör) megfelelői csuv. *šör* ~ kaz. *jöz*, oszm. *jüz* „száz“; vagy: ح (h) *(t(o)z(o)r* ~ csuv. *tozɣor* ~ kaz. *tuɣöz*, oszm. *dokuz* „kilencz“. Példa az $š > l$ hangváltozásra: يال (biülem) „ötödik“ ~ csuv. *pillək* ~ kaz. *biš*, oszm. *büş*, jak. *biüs* „öt“ (Vö. ASMARIN, Bulgary i Čuvasi).

A mai csuvas nép, e nyelvi bizonyítékok alapján, egyenes utódja a nagy bolgár birodalom lakóinak, ha nem is éppen annak a törzsnek, a melynek nyelve és műveltsége olyan nagy hatással volt a honfoglalás előtti magyarság nyelvére és műveltségére.

SZÓMUTATÓ.

- ács 6, 94, 98, 103
 acsari 6, 94, 102, 103
 agár 7, 94, 95, 100, 103
 ágár 7
 akol 71
 ál 7, 95, 98, 103
 alma 7, 94, 99, 103
 apol 7
 ápol 8
 apró 8, 94, 97, 99, 103
 apród 8
 arat 8, 94, 103
 árok 8, 95, 96
 árpa 9, 94, 95, 99, 103
 Árpád 9
 ártány 9, 94, 95, 99, 100, 103
 aszó 9

 báj 9, 95, 101, 103
 bajusz 10
 baka 10
 báka 10
 bakanes 10
 bákány 10
 bakeső 11
 bakó 11, 94, 100, 103
 balta 11, 94, 99, 103
 bálvány 11
 bár 12
 három 12, 94, 96, 99, 103
 basz- 12, 94, 101, 103
 bátor 12, 94, 96, 100, 103
 begy 12
 begyek 12
 béka 13, 94, 96, 100, 103
 béke 13
 bekecs 13
 békó 14, 96, 97, 100, 103
 beleget 14
 bellőke 14
 bélyeg 15, 95, 98, 101
 hér 15
 berke 16
 bertü 16, 100
 betű 16, 95, 98, 100, 103
 bicsak 17, 94, 96, 100, 103
 bicska 17
 bieskia 17

 bika 17, 94, 96, 100, 103
 bilincs 17
 birka 18
 birke 18
 bocsánik 18
 bocsát 18, 96, 102, 103
 bóda 19
 bodacs 19
 bodócs 20
 bodor 20
 bodza 20
 boglya 20, 96, 100, 103
 bojtorján 20, 95, 96, 99, 101, 103
 boldog 6
 bor 21, 96, 103
 borít 21, 96, 103
 borjú 21, 96, 99, 101, 103
 bors 22, 96, 102, 103
 borsó 22, 96, 97, 102, 103
 ború 21
 borz 22, 96, 102, 103
 boszorkány 23, 95, 96, 99, 100, 103
 boszorkodik 23, 96, 101, 103
 boszú 23
 botorkál 23, 103
 botránkozik 23
 botrány 23
 betor 24
 bozontos 24
 bögöcs 24
 bögöly 24, 95, 98, 100, 103
 böles 6, 26, 97, 98, 99, 103
 böleső 24, 95, 98, 99, 102, 103
 bölény 24, 95, 97, 98, 99, 103
 bölömbika 24
 böneső 25
 bú 25
 bucsú 18
 bucz 70
 buda 25
 buga 25, 43
 búga 26
 burványlik 26
 búsz 26, 98, 101, 103
 buta 25
 buza 26, 97, 107
 bú 26, 97, 103
 bükk 27
 bütyök 27, 98, 100

csabak 27, 94, 100, 102, 103
 csákány 28
 csáklya 28
 csalán 29, 94, 98, 99, 102, 103
 csat 29
 csatol 29, 100, 102, 103
 csavar 29, 94, 102, 103
 csécs 30, 95, 102, 103
 csekély 30
 cseplő 30, 97, 99, 102, 103
 csér 31
 cseres 31
 cseret 31
 csérle 31, 94, 96, 102, 103
 csibe 31, 100, 102, 103
 csiger 31, 95, 100, 102, 103
 csihol 32, 96, 102, 103
 csikar 32
 csikó 32
 csipa 32, 94, 96, 99, 102, 103
 csóka 32, 97, 100, 102, 103
 csokán 28
 csoport 33, 96, 99, 102
 csórint 29
 csótány 33
 csök 34, 95, 100, 102, 103
 csökönyös 34, 95, 99, 100, 102, 103
 csömbö 25
 csupor 34
 ezakó 34
 czalbáj 102
 ezége 35
 eziezkány 35, 95, 96, 99, 100, 102, 103
 czirok 102
 czirom 81
 czompó 35
 czőtkény 36, 95, 97, 99, 100, 102, 103

dal 36
 dara 36, 94, 100, 103
 daru 37
 dél 37, 95, 98, 100, 103
 dió 37
 disznó 38, 96, 97, 100, 103

egyéb 38
 eke 38, 100, 103
 eme 38
 emics 38
 emik 39
 emse 38
 ér 39, 95, 103
 érdem 40, 95, 99, 100, 103
 érik 39
 érez 39
 erkölcs 40
 erő 41, 95, 98, 103
 ért 39

garda 41
 gémm 41
 gorcz 64
 göré 65
 göbe 41
 gödény 42, 95, 97, 100, 103
 görény 42, 95, 97, 99, 100, 103
 görvöly 42
 göte 42
 gözü 43, 97, 100, 102, 103
 guha 25
 guga 43
 gulásztra 100
 gügyü 43, 100, 103

gyaláz 43, 94, 98, 101, 103
 gyalom 44, 94, 96, 98, 101, 103
 gyapjú 44, 94, 101, 103
 gyarat 44
 gyarló 44, 94, 97, 99, 101, 103
 gyárt 44, 95, 101, 103
 gyász 45, 95, 101, 103
 gyáva 45, 94, 95, 101, 103
 gyékény 45, 95, 100, 101, 103
 gyenge 45, 95, 101, 103
 gyepő 46, 95, 98, 99, 101, 103
 gyepű 46
 gyertya 46, 96, 101, 103
 gyom 47, 96, 99, 101, 103
 gyöngy 47, 95, 98, 101, 103
 gyúr 47, 97, 101, 103
 gyűjt 47
 gyűl 47, 97, 98, 101, 103
 gyümölcs 48, 95, 98, 99, 102, 103
 gyűrű(-fa) 48, 98, 103
 gyűrű 48, 98, 99, 101, 103
 gyűszű 48, 98, 101, 103

habares 84
 hagyma 48
 hajó 49
 hajt 49
 hanga 50
 hangya 50
 harang 50, 94, 101, 102, 103
 haris 50
 herjó 50
 hernyó 50
 himbál 50
 hinta 50
 hintó 50
 hír 51
 hirtelen 51
 hiúz 51
 homok 51, 96, 100, 102, 103
 horog 51
 hölgy 52
 börcsög 101
 hurok 52, 98, 100, 103
 huszár 52

- icsar 7
 időn 53
 idő 53, 96, 97, 100, 103
 ige 53, 96, 100
 iker 53, 95, 99, 100
 ildomos 54, 96, 99, 103
 im 54
 imely 54
 imett 54
 inczi 55
 int 55
 int- 55, 103
 intéz 55
 ir- 55, 96, 99, 103
 ír 55
 író 56, 103
 ivik 56

 jargal 56

 káka 56, 94, 100, 103
 kalokány 56, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 103
 kan 57
 kancsó 57, 94, 97, 102, 103
 kándró 57
 kantár 57, 94, 99, 100, 103
 kanyaró 58
 kapares 84
 kapú 58, 94, 97, 99, 103
 karakány 56
 karda 41
 karó 58, 94, 97, 99, 103
 karvaly 58
 káta 58
 katáng 59
 katka 59
 káva 59
 kecske 59, 95, 100, 102, 103
 kék 60, 95, 100, 103
 kelengye 60, 95, 98, 103
 kender 60, 95, 99, 103
 kéneső 60, 95
 kép 61, 95, 99
 kepe 61, 103
 keselyű 62, 97, 102, 103
 késik 62, 95, 102
 késő 62
 kikirics 67
 kin 62, 96, 99
 kicsiny 62
 kis 62, 102, 103
 kobak 63, 94, 96, 100, 103
 kócsag 63
 kocmány 63, 95, 96, 99, 102, 103
 komló 63, 96, 97, 98, 103
 kopó 64, 96, 97, 99, 103
 kopoltyú 64
 koporsó 64, 96, 97, 99, 102, 103
 korcz 64
 kóró 65, 97, 103

 korom 65, 96, 99
 korsó 65, 96, 97, 102, 103
 kos 66, 96, 102, 103
 koslat 66
 kotú 69
 köd 66, 97, 100, 103
 ködmen 66
 kökény 67, 95, 99, 100, 103
 kököresin 67, 97, 103
 kölesön 67, 102, 103
 kölyök 68, 98, 100, 103
 kölyű 68, 95, 97, 98, 103
 köpönyeg 68, 99, 101, 103
 köpü 68, 97, 99, 103
 köris 68, 97, 102, 103
 körő 69, 97, 103
 körte 69, 95, 103
 kút 69, 98, 100, 103
 Küküllő 67
 kürtő 70

 maszlag 101
 mocsár 74
 mócsing 70
 mocsok 74
 mogyoró 70, 97, 101, 103

 ocsú 70, 96, 97, 102, 103
 ok 71, 96, 100, 103
 ól 71, 97, 98, 103
 olesó 71
 olló 71, 96, 97, 103
 or 71, 96
 oroszlán 72, 95, 96, 99, 101, 103
 orsó 72, 96, 97, 102, 103

 öböl 72, 97, 100
 ökör 72, 97, 99, 100, 103
 ökrend 73
 ökülődik 73
 ölyv 73, 95, 97, 98, 103
 öröl 73, 97, 103
 öreg 73, 95, 101, 103
 özön 73

 pacsirta 73
 pocsék 74
 pocsér 74
 pocséta 74
 pocsolya 74
 pöcsik 74
 pödör 74, 97, 99, 103

 sajt 74, 94, 100, 102, 103
 sár, sárga 74, 95, 101, 103
 sár (lutum) 74, 95, 99, 101, 103
 sárkány 75, 95, 99, 101, 103
 sarló 75, 94, 97, 99, 102, 103
 sarú 75, 94, 97, 102, 103
 sás 75

- sátor 75, 95, 96, 100, 102, 103
 savó 76
 sekély 30
 seper- 76, 95, 99, 102, 103
 sereg 76, 95, 101, 102, 103
 seregély 77
 serke 77, 95, 100, 102, 103
 serté 77, 95, 100, 101, 103
 síma 77, 94, 96, 99, 101, 103
 sólyom 77
 söprő (hefe) 76, 97, 99, 102, 103
 söre 77
 sürtő 78
 süveg 78, 101, 103
 szakál 78, 94, 95, 100, 101, 103
 szál 78, 95, 98, 101, 103
 szám 78, 95, 99, 101, 103
 szám 78, 95, 99, 101, 103
 szán- 79, 95, 99, 101, 103
 szán 79
 szapú 79, 94, 97, 99, 101, 103
 szarú 79
 szatócs 6, 80, 94, 97, 98, 100, 101,
 102, 103
 szék 80, 95, 100, 101, 103
 szél 80, 95, 98, 101, 103
 szeplő 80, 95, 98, 99, 103
 szérű 80
 szigony 80
 szírony 81, 96
 szirt 81, 96, 100, 101, 103
 szór 81, 97, 101, 103
 szökik 81, 95, 100, 101, 103
 szálló 82, 97, 101, 103
 szösz 82
 szunyog 82, 99, 101, 103
 szurok 82
 szücs 6, 82, 97, 98, 101, 102, 103
 szünik 83, 97, 99, 101, 103
 szür- 83, 98, 99, 101, 103
 támogat 83
 támolyog 83
 tanács 83
 tántorog 83
 tanú 83, 94, 97, 99, 100, 103
 tar 84, 94, 99, 100, 103
 tarló 84, 94, 97, 99, 100, 103
 teker 84, 95, 100, 103
 tekeres 84
 teknő 85, 95, 97, 100, 103
 tengely 85, 95, 96, 98, 101, 103
 tengert 85, 95, 96, 99, 101, 103
 térd 85, 99, 103
 térdepel 85
 teve 85, 95, 103
 tiló 86, 96, 97, 98, 103
 tinó 86, 96, 97, 99, 103
 toklyó 86, 96, 97, 98, 103
 tonka 87
 toportyán 87
 tor 87, 96, 103
 torna 87, 94, 96, 99, 103
 tömény 87, 95, 97, 103
 töménytelen 87
 tömlő 88
 tönk 88
 tönkö 88
 töpreng 88
 tör 88, 97, 103
 törvény 89, 97, 103
 tulok 89, 100, 103
 turó 89, 97, 98, 103
 turul 89, 98, 103
 tűzok 90, 96, 97, 102, 103
 tűkür 90, 98, 100, 103
 tűnik 90, 98, 99, 103
 tűr- 90, 98, 103
 tűr- 91, 98, 99, 103
 tyuk 91, 96, 100, 103
 urok 52
 üdő 91, 97, 98, 99, 103
 ürge 91, 95, 98, 100, 103
 öröm 91, 96, 98, 103
 ürfi 92, 98, 103
 ütleg 101
 vakares 84
 való 92
 zamat 102
 zerge 92, 95, 100, 102, 103
 zerna 92
 zománcz 102

HIBAIGAZÍTÁS.

22. l. felülről 16. sor: *bor* h. olv. *bors*
 30. l. alulról 13. sor: 499. h. olv. 499.]
 34. l. felülről 21. sor: kask. h. olv. bask.
 17. l. felülről 1. sor: *kurda* h. olv. *kyrda*.

83261

24 20 - ant

2.00 - 1.000

Készült /utánnyomásként/ a Könnyűipari Gépi Adattfeld. V.
Sokszorosító részlegében 200 péld.-ban

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH
2582
T8G6

Gombocz, Zoltan
Honfoglalaselotti torok
jovevenyszavaink

